

KOROŠKI KOLEDAR

1972

**KOROŠKI
KOLEDAR**

1 9 7 2

KOROŠKI KOLEDAR

1972

Izdala in založila:
Slovenska prosvetna zveza v Celovcu

Tisk:
Založniška in tiskarska družba z o. j.
Drava, Celovec — Borovlje

LETO 1972

je prestopno leto in ima 366 dni oziroma 52 tednov in 2 dni
letni vladar je Saturn

Začetki letnih časov

Pomlad se začne 20. marca ob 13. uri in 22 minut
Poletje se začne 21. junija ob 8. uri in 6 minut
Jesen se začne 22. septembra ob 23. uri in 33 minut
Zima se začne 21. decembra ob 19. uri in 13 minut

Mrki v letu 1972

V letu 1972 bo sonce mrknilo dvakrat in luna dvakrat. Mrki pri nas ne bodo vidni.

Spominski dnevi koroških Slovencev

Vseslovenski kulturni praznik 8. februarja

Obletnica nasilne izselitve slovenskih koroških družin 14. in 15. aprila

Obletnica obglavljenja 13. selskih žrtev na Dunaju 29. aprila

Cerkveni in državni prazniki

Novo leto 1. januarja
Sveti trije kralji 6. januarja
Velika noč 2. in 3. aprila
Praznik dela 1. maja
Vnebohod 11. maja
Binkošti 21. in 22. maja
Rešnje telo 1. junija
Velika gospojnica 15. avgusta
Državni praznik 26. oktobra
Vsi sveti 1. novembra DZ 05 KOROŠKI
Brezmadežno spocetie 8. decembra
Božič 25. in 26. decembra

D 57.853/ 1971

Kakšno bo vreme

Še do danes niso dokazali, ali luna vpliva na vreme ali ne. Ponovna opazovanja pa le kažejo, da je na tem nekaj resnice. Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz luninih sprememb, je torej še precej dober vremenski prerok, posebno, če ga uporabljamo z drugimi vremenskimi napovedmi.

Herschlov ključ pravi: Če se luna spremeni:

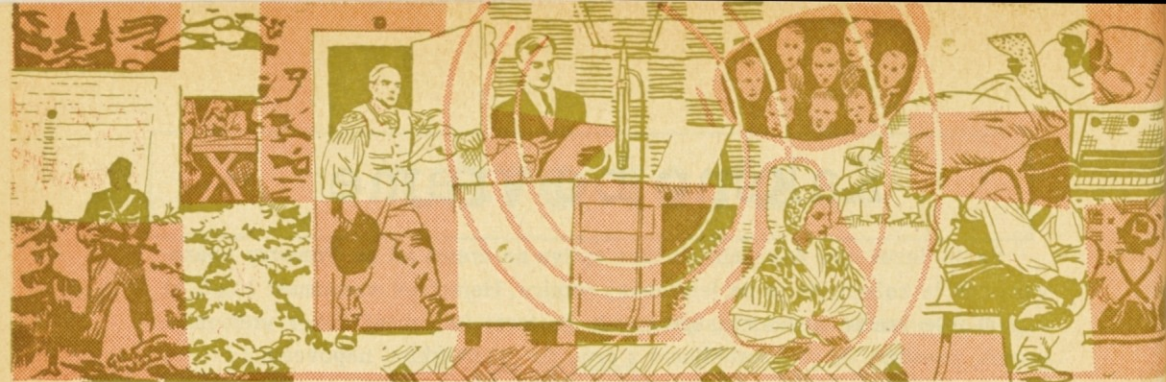
ob uri	bo poleti (15. 4. — 15. 10.)	bo pozimi (16. 10. — 14. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če je jugozapadnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozapadniku sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zapadniku, dež ob jugu ali jugozapadniku	dež in снег ob jugu ali jugozapadniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo lahko ta ključ takole:

1. Vreme bo tem bolj zanesljivo lepo, čim bliže polnoči se luna spremeni.
2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se luna spremeni.

Lepo bo torej, če se spremeni luna od 22. zvečer do 2. zjutraj, grdo pa če se spremeni luna od 10. dopoldne do 14. popoldne. Vmesne ure (med 2. in 10. ter med 14. in 22.) malo pomenijo; takrat vplivajo na vreme drugi vzroki bolj kakor luna.

Če Herschlov ključ napoveduje, recimo, lepo vreme za določen dan, moramo to razumeti tako, da bo okrog tega dneva, približno v teh dneh lepo.

JANUAR

1. SOBOTA	NOVO LETO
2. NEDELJA	MAKARIJ
3. PONEDELJEK	GENOVEVA
4. TOREK	ANGELA
5. SREDA	EMIL
6. ČETRTEK	SV. TRIJE KRALJI
7. PETEK	VALENTIN
8. SOBOTA	SEVERIN
9. NEDELJA	JULIJANA
10. PONEDELJEK	PAVEL
11. TOREK	HIGIN
12. SREDA	ERNEST
13. ČETRTEK	VERONIKA
14. PETEK	HILARIJ
15. SOBOTA	PAVEL
16. NEDELJA	MARCEL
17. PONEDELJEK	ANTON
18. TOREK	PRISKA
19. SREDA	MARIJ IN TOV.
20. ČETRTEK	FABIJAN IN SEB.
21. PETEK	NEŽA
22. SOBOTA	VINCENCIJ
23. NEDELJA	ZAROKA M. D.
24. PONEDELJEK	TIMOTEJ
25. TOREK	SPREOBR. PAVLA
26. SREDA	POLIKARP
27. ČETRTEK	JANEZ
28. PETEK	PETER
29. SOBOTA	FRANČIŠEK SAL.
30. NEDELJA	MARTINA
31. PONEDELJEK	PETER

SPOMINSKI DNEVI

23. 1. 1909 umrl v Globasnici Franc Leder-Lesičjak, ljudski pesnik in pevec

6. 1. 1946 začetek slovenskih oddaj po celovškem radiu

7. 1. 1893 umrl na Dunaju slov. fizik in znanstvenik Josip Štefan

15. 1. 1914 umrl v Breznici pri Št. Jakobu ljudski pesnik Janez Kajžnik - Mlinarčev Hanjža

16. 1. 1888 umrl v Celovcu Andrej Einspieler

19. 1. 1911 umrl v Celovcu zgodovinar Josip Apih

23. 1. 1878 rojen pesnik Oton Župančič

25. 1. 1890 rojen v Maloščah Ciril Kandut, publicist

25. 1. 1348 velik potres v slovenskih krajih

Oton Župančič

Če na sv. Pavla (10.) sonce sije, trikrat žito dobro dozori, gornik dosti vina v sode vlije in po volji kmetu se godi. — Sv. Makarij jasen ali meglen naznanja enako jesen. — Kakršno je vreme na sv. Petra stola dan, tako bo potem mesec dan.

☉ 16. 1. ob 11.52 uri
☽ 30. 1. ob 11.58 uri

☿ 23. 1. ob 10.29 uri
♄ 8. 1. ob 14.31 uri

fr. Leder-Lesičjak

FEBRUAR

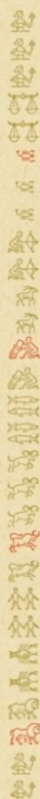
1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

FEBRUAR

SPOMINSKI DNEVI

1. TOREK	IGNACIJ
2. SREDA	SVEČNICA
3. ČETRTEK	BLAŽ
4. PETEK	ANDREJ K.
5. SOBOTA	AGATA
6. NEDELJA	DOROTEJA
7. PONEDELJEK	ROMUALD
8. TOREK	JANEZ
9. SREDA	APOLONIJA
10. ČETRTEK	SHOLASTIKA
11. PETEK	LURŠKA M. B.
12. SOBOTA	EVLA LIJA
13. NEDELJA	GREGORIJ
14. PONEDELJEK	VALENTIN
15. TOREK	PUST
16. SREDA	PEPELNICA
17. ČETRTEK	FRANČIŠEK KAL.
18. PETEK	SIMEON
19. SOBOTA	KONRAD
20. NEDELJA	SADOT
21. PONEDELJEK	GERMAN
22. TOREK	PETER D.
23. SREDA	PETER S.
24. ČETRTEK	PRESTOPNI DAN
25. PETEK	MATIJA
26. SOBOTA	VALBURGA
27. NEDELJA	ALEKSANDER
28. PONEDELJEK	GABRIJEL
29. TOREK	ROMAN

1. 2. 1944 padel pri Bi-
strici v Rožu narodni
heroj Matija Verdnik -
Tomaž
7. 2. 1809 rojen v Go-
ričah v Ziljski dolini
Matija Majar Ziljski
8. 2. 1849 umrl pesnik
France Prešeren
8. 2. 1959 umrl v Celov-
cu Josef Friedrich Per-
konig
14. 2. 1867 rojen pri Sv.
Neži gospodarski orga-
nizator kor. Slov. Va-
lentin Podgorc
18. 2. 1950 umrl Lovro
Kuhar — Prežihov Vo-
ranc
27. 2. 1929 umrl v Ro-
žeku ak. slikar Peter
Markovič
28. 2. 1921 ustanovilev
Zveze slovenskih za-
drug v Celovcu

M. Majar Ziljski

Če na Svečnico prej kapne od strehe, kakor od sveče, bo
dobro leto. — Sv. Matija led razbija, če ga ni, pa ga naredi.
— Če konec meseca veter razsaja, dobra letina prihaja.

- 15. 2. ob 1.29 uri
⊙ 29. 2. ob 4.12 uri

- ⊕ 21. 2. ob 18.20 uri
€ 7. 2. ob 12.12 uri

M. Verdnik-Tomaž

MAREC

1	1880A	1230	1230
2	1880B	1230	1230
3	1880C	1230	1230
4	1880D	1230	1230
5	1880E	1230	1230
6	1880F	1230	1230
7	1880G	1230	1230
8	1880H	1230	1230
9	1880I	1230	1230
10	1880J	1230	1230
11	1880K	1230	1230
12	1880L	1230	1230
13	1880M	1230	1230
14	1880N	1230	1230
15	1880O	1230	1230
16	1880P	1230	1230
17	1880Q	1230	1230
18	1880R	1230	1230
19	1880S	1230	1230
20	1880T	1230	1230
21	1880U	1230	1230
22	1880V	1230	1230
23	1880W	1230	1230
24	1880X	1230	1230
25	1880Y	1230	1230
26	1880Z	1230	1230
27	1880A	1230	1230
28	1880B	1230	1230
29	1880C	1230	1230
30	1880D	1230	1230
31	1880E	1230	1230
32	1880F	1230	1230
33	1880G	1230	1230
34	1880H	1230	1230
35	1880I	1230	1230
36	1880J	1230	1230
37	1880K	1230	1230
38	1880L	1230	1230
39	1880M	1230	1230
40	1880N	1230	1230
41	1880O	1230	1230
42	1880P	1230	1230
43	1880Q	1230	1230
44	1880R	1230	1230
45	1880S	1230	1230
46	1880T	1230	1230
47	1880U	1230	1230
48	1880V	1230	1230
49	1880W	1230	1230
50	1880X	1230	1230
51	1880Y	1230	1230
52	1880Z	1230	1230
53	1880A	1230	1230
54	1880B	1230	1230
55	1880C	1230	1230
56	1880D	1230	1230
57	1880E	1230	1230
58	1880F	1230	1230
59	1880G	1230	1230
60	1880H	1230	1230
61	1880I	1230	1230
62	1880J	1230	1230
63	1880K	1230	1230
64	1880L	1230	1230
65	1880M	1230	1230
66	1880N	1230	1230
67	1880O	1230	1230
68	1880P	1230	1230
69	1880Q	1230	1230
70	1880R	1230	1230
71	1880S	1230	1230
72	1880T	1230	1230
73	1880U	1230	1230
74	1880V	1230	1230
75	1880W	1230	1230
76	1880X	1230	1230
77	1880Y	1230	1230
78	1880Z	1230	1230
79	1880A	1230	1230
80	1880B	1230	1230
81	1880C	1230	1230
82	1880D	1230	1230
83	1880E	1230	1230
84	1880F	1230	1230
85	1880G	1230	1230
86	1880H	1230	1230
87	1880I	1230	1230
88	1880J	1230	1230
89	1880K	1230	1230
90	1880L	1230	1230
91	1880M	1230	1230
92	1880N	1230	1230
93	1880O	1230	1230
94	1880P	1230	1230
95	1880Q	1230	1230
96	1880R	1230	1230
97	1880S	1230	1230
98	1880T	1230	1230
99	1880U	1230	1230
100	1880V	1230	1230

MAREC

1. SREDA	ALBIN	☿
2. ČETRTEK	KAREL	♊
3. PETEK	KUNIGUNDA	♈
4. SOBOTA	KAZIMIR	♉
5. NEDELJA	EVZEBIJ	♊
6. PONEDELJEK	PERPETUA IN FEL.	♈
7. TOREK	TOMAŽ AKVINSKI	♉
8. SREDA	JANEZ OD BOGA	♊
9. ČETRTEK	FRANČIŠKA R.	♈
10. PETEK	40 MUČENCEV	♉
11. SOBOTA	SOFRONIJ	♊
12. NEDELJA	GREGORIJ VEL.	♈
13. PONEDELJEK	TEODORA	♉
14. TOREK	MATILDA	♊
15. SREDA	KLEMEN M.	♈
16. ČETRTEK	HILARIJ IN TAC.	♉
17. PETEK	JEDERT	♊
18. SOBOTA	CIRIL JER.	♈
19. NEDELJA	JOŽEF	♉
20. PONEDELJEK	FELIKS	♊
21. TOREK	BENEDIKT	♈
22. SREDA	LEA, KATARINA	♉
23. ČETRTEK	OTON, FELIKS	♊
24. PETEK	KATARINA	♈
25. SOBOTA	MARIJINO OZN.	♉
26. NEDELJA	CVETNA NEDELJA	♊
27. PONEDELJEK	RUPERT	♈
28. TOREK	JANEZ K.	♉
29. SREDA	CIRIL	♊
30. ČETRTEK	VELIKI ČETRTEK	♈
31. PETEK	VELIKI PETEK	♉

SPOMINSKI DNEVI

3. 3. 1855 rojen v Stari vasi pri Št. Lipšu koroški slovenski politik, zdravnik dr. Franc Petek

4. 3. 1844 rojen na Muļjavi pisatelj Josip Jurčič

12. 3. 1912 rojen v Lobniku narodni heroj France Pasternak - Lenart

17. 3. 1954 rojen na Cestah pri Rogatcu slovničar Josip Lendovšek

18. 3. 1414 zadnje ustoličenje koroških vojvod na Gosposvetskem polju v slovenskem jeziku

24. 3. 1835 rojen v Št. Petru pri Celovcu fizik in znanstvenik Josip Štefan

29. 3. 1918 umrl v Celovcu kipar Alojzij Progar

30. 3. 1871 umrl v Celovcu slikar Marko Pernhart (Pernat)

Josip Štefan

Če na 40 mučnikov dan ni lep, tudi štirideset dni potem ne bo. — Sv. Gabriela (24.) če zmrzuje, potlej slana nič več ne škoduje. — Če v sv. Rupertu (27.) lepi dni, se seno lepo luši.

☉ 15. 3. ob 12.35 uri
☽ 29. 3. ob 21.06 uri

☿ 22. 3. ob 3.12 uri
♈ 8. 3. ob 8.06 uri

Josip Jurčič

APRIL

1	1	1	1
2	2	2	2
3	3	3	3
4	4	4	4
5	5	5	5
6	6	6	6
7	7	7	7
8	8	8	8
9	9	9	9
10	10	10	10
11	11	11	11
12	12	12	12
13	13	13	13
14	14	14	14
15	15	15	15
16	16	16	16
17	17	17	17
18	18	18	18
19	19	19	19
20	20	20	20
21	21	21	21
22	22	22	22
23	23	23	23
24	24	24	24
25	25	25	25
26	26	26	26
27	27	27	27
28	28	28	28
29	29	29	29
30	30	30	30
31	31	31	31

APRIL

1. SOBOTA	VELIKA SOBOTA	☾
2. NEDELJA	VELIKA NOČ	☾
3. PONEDELJEK	VEL. PONEDELJEK	☾
4. TOREK	IZIDOR	☾
5. SREDA	VINCENCIJ	☾
6. ČETRTEK	SIKST P.	☾
7. PETEK	HERMAN	☾
8. SOBOTA	ALBERT	☾
9. NEDELJA	HUGO	☾
10. PONEDELJEK	METHILDA	☾
11. TOREK	LEON VELIKI	☾
12. SREDA	JULIJ	☾
13. ČETRTEK	IDA	☾
14. PETEK	JUSTIN	☾
15. SOBOTA	ANASTAZIJ	☾
16. NEDELJA	BENEDIKT	☾
17. PONEDELJEK	RUDOLF	☾
18. TOREK	APOLONIJ	☾
19. SREDA	LEON IX.	☾
20. ČETRTEK	NEŽA MONTEP.	☾
21. PETEK	ANZELM	☾
22. SOBOTA	SOTER IN GAJ	☾
23. NEDELJA	VOJTEH	☾
24. PONEDELJEK	JURIJ	☾
25. TOREK	MARKO	☾
26. SREDA	KLET IN MARCEL	☾
27. ČETRTEK	CITA	☾
28. PETEK	PAVEL OD KRIŽA	☾
29. SOBOTA	PETER	☾
30. NEDELJA	KATARINA	☾

SPOMINSKI DNEVI

4. 4. 1943 padel pri Mežici narodni heroj France Pasterk - Lenart

4. 4. 1943 ustanovljen prvi koroški partizanski bataljon

5. 4. 1894 rojen v Dolah obč. Brdo narodopisec in politik Vinko Möderndorfer

11. 4. 1912 umrl v Celovcu pisec Miklove Zale, dr. Jakob Sket

14. in 15. 4. 1942 nasilna selitev slovenskih družin s Koroške v rajh

24. 4. 1961 umrl v Prevaljah publicist dr. Josip Šašel

27. 4. 1941 ustanovitev Osvobodilne fronte slovenskega naroda

29. 4. 1943 obglavljenih 13 na smrt obsojenih kor. Slovencev, žrtev fašističnega terorja

Ce je april deževen, kmet ne bo reven. — Malega travna če grmi, slane se več bati ni. — Sv. Jurija moča in sv. Petra suša, to da kruha.

☾ 13. 4. ob 21.31 uri
☾ 28. 4. ob 13.45 uri

☾ 20. 4. ob 13.45 uri
☾ 7. 4. ob 0,45 uri

f. Pasterk-Lenart

I. Županc Johan

MAJ

1	1. 1. 1912	1. 1. 1912	1. 1. 1912
2	2. 1. 1912	2. 1. 1912	2. 1. 1912
3	3. 1. 1912	3. 1. 1912	3. 1. 1912
4	4. 1. 1912	4. 1. 1912	4. 1. 1912
5	5. 1. 1912	5. 1. 1912	5. 1. 1912
6	6. 1. 1912	6. 1. 1912	6. 1. 1912
7	7. 1. 1912	7. 1. 1912	7. 1. 1912
8	8. 1. 1912	8. 1. 1912	8. 1. 1912
9	9. 1. 1912	9. 1. 1912	9. 1. 1912
10	10. 1. 1912	10. 1. 1912	10. 1. 1912
11	11. 1. 1912	11. 1. 1912	11. 1. 1912
12	12. 1. 1912	12. 1. 1912	12. 1. 1912
13	13. 1. 1912	13. 1. 1912	13. 1. 1912
14	14. 1. 1912	14. 1. 1912	14. 1. 1912
15	15. 1. 1912	15. 1. 1912	15. 1. 1912
16	16. 1. 1912	16. 1. 1912	16. 1. 1912
17	17. 1. 1912	17. 1. 1912	17. 1. 1912
18	18. 1. 1912	18. 1. 1912	18. 1. 1912
19	19. 1. 1912	19. 1. 1912	19. 1. 1912
20	20. 1. 1912	20. 1. 1912	20. 1. 1912
21	21. 1. 1912	21. 1. 1912	21. 1. 1912
22	22. 1. 1912	22. 1. 1912	22. 1. 1912
23	23. 1. 1912	23. 1. 1912	23. 1. 1912
24	24. 1. 1912	24. 1. 1912	24. 1. 1912
25	25. 1. 1912	25. 1. 1912	25. 1. 1912
26	26. 1. 1912	26. 1. 1912	26. 1. 1912
27	27. 1. 1912	27. 1. 1912	27. 1. 1912
28	28. 1. 1912	28. 1. 1912	28. 1. 1912
29	29. 1. 1912	29. 1. 1912	29. 1. 1912
30	30. 1. 1912	30. 1. 1912	30. 1. 1912
31	31. 1. 1912	31. 1. 1912	31. 1. 1912

MAJ

1. PONEDELJEK	DELA VSKI PRAZNIK	🌸
2. TOREK	ATANAZIJ	🌸
3. SREDA	NAJ DENJE KRIŽA	🌸
4. ČETRTEK	FLORI JAN	🌸
5. PETEK	IRENIJ	🌸
6. SOBOTA	JANEZ	🌸
7. NEDELJA	STANISLAV	🌸
8. PONEDELJEK	MIHAEL	🌸
9. TOREK	GREGOR NAG.	🌸
10. SREDA	ANTON	🌸
11. ČETRTEK	VNEBOHOD	🌸
12. PETEK	PANKRACIJ	🌸
13. SOBOTA	SERVACIJ	🌸
14. NEDELJA	BONIFACIJ	🌸
15. PONEDELJEK	ZOFIJA	🌸
16. TOREK	JANEZ NEP.	🌸
17. SREDA	BRUNO	🌸
18. ČETRTEK	ERIK	🌸
19. PETEK	PETER CEL.	🌸
20. SOBOTA	BERNARDIN	🌸
21. NEDELJA	BINKOŠTI	🌸
22. PONEDELJEK	BINK. PONEDELJEK	🌸
23. TOREK	JANEZ ROS.	🌸
24. SREDA	JOHANA	🌸
25. ČETRTEK	URBAN	🌸
26. PETEK	FILIP NERI	🌸
27. SOBOTA	BEDA	🌸
28. NEDELJA	SVETA TROJICA	🌸
29. PONEDELJEK	MARIJA MAGD.	🌸
30. TOREK	IVANA	🌸
31. SREDA	ANGELA	🌸

SPOMINSKI DNEVI

1. 5. mednarodni praznik dela

1. 5. 1827 umrl v Celovcu pesnik Franc Grundtner

2. 5. 1852 rojen v Meštinju pisatelj povesti „Miklova Zala“ dr. Jakob Sket

8. 5. 1945 kapitulacija Hitlerjeve Nemčije

10. 5. 1876 rojen na Vrhniki pisatelj Ivan Cankar

11. 5. 1784 rojen na Potoci v Ziljski dolini pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik

14. 5. 1953 ustanovljena slovenska kmetijska šola v Podravljah

15. 5. 1955 podpisana na Dunaju avstrijska državna pogodba

27. 5. 1821 umrl na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ivan Cankar

Ce je majnika lepo, je dobro za kruh in meso. — Ce sušec suši, aprila deži in majnik hladi, kašte, omare in sode polni. — Velikega travna če pogostoma grmi, kmet se dobre letine veseli.

☉ 13. 5. ob 5.08 uri

☉ 28. 5. ob 5.28 uri

☉ 20. 5. ob 2.16 uri

☉ 6. 5. ob 13.26 uri

dr. Jakob Sket

JUNIJ

1. ČETRTEK	REŠNJE TELO
2. PETEK	PETER
3. SOBOTA	KLOTILDA
4. NEDELJA ☾	FRANČIŠEK CER.
5. PONEDELJEK	BONIFACIJ
6. TOREK	NORBERT
7. SREDA	ROBERT
8. ČETRTEK	MEDARD
9. PETEK	PRIMUS IN FEL.
10. SOBOTA	MARGARETA
11. NEDELJA ☉	BARNABA
12. PONEDELJEK	JANEZ
13. TOREK	ANTON PAD.
14. SREDA	BAZILIJ
15. ČETRTEK	VID
16. PETEK	FRANČIŠEK R.
17. SOBOTA	GREGOR
18. NEDELJA ☿	EFREM
19. PONEDELJEK	JULIJANA
20. TOREK	SILVERIJ
21. SREDA	ALOJZIJ
22. ČETRTEK	AHACIJ
23. PETEK	AGRIPIN
24. SOBOTA	JANEZ KRSTNIK
25. NEDELJA	VILJEM
26. PONEDELJEK ☼	JANEZ IN PAVEL
27. TOREK	HEMA
28. SREDA	IRENIJ
29. ČETRTEK	PETER IN PAVEL
30. PETEK	EMILJAN

SPOMINSKI DNEVI

8. 6. 1503 rojen Primož Trubar
11. 6. 1844 umrl v Blatogradu pesnik in jezikoslovec Urban Jarnik
11. 6. 1926 rojena v Lobniku Oraže Amalija - Tatjana
19. 6. 1949 umrl v Ljubljani pesnik Oton Župančič
21. 6. 1891 rojen v Ljubljani glasbenik in harmonizator kor. nar. pesmi France Marolt
23. 6. 1859 rojen v Šmihelu na Dolenjskem organizator planinstva na Koroškem Alojzij Knafelc
28. 6. 1919 sklenjen Versajski mir
30. 6. 1858 umrl v Celovcu šolski pedagoški pisatelj Simon Rudmaš

Primož Trubar

Če na sv. Medarda dan (8.) dežuje, štirideset dni dež še naluje. — Če sta Peter in Pavel jasna, bo letina krasna. — Urbanovo sonce in Vidov dež, prav dobrega leta upati smeš.

- ☉ 11. 6. ob 12.30 uri
☼ 26. 6. ob 19.46 uri

- ☿ 18. 6. ob 16.41 uri
☾ 4. 6. ob 22.22 uri

France Marolt

ZAPISKI

[Illegible text]

JULIJ

1. SOBOTA	TEOBALD
2. NEDELJA	OBISK D. M.
3. PONEDELJEK	HELIODOR
4. TOREK	URH
5. SREDA	ANTON M.
6. ČETRTEK	IZAIJA
7. PETEK	CIRIL IN METOD
8. SOBOTA	ELIZABETA
9. NEDELJA	VERONIKA
10. PONEDELJEK	AMALIJA
11. TOREK	OLGA
12. SREDA	MOHOR IN FORT.
13. ČETRTEK	ANAKLET
14. PETEK	BONAVENTURA
15. SOBOTA	VLADIMIR
16. NEDELJA	DEV. MAR. K.
17. PONEDELJEK	ALEŠ
18. TOREK	MIROSLAV
19. SREDA	VINCENCIJ
20. ČETRTEK	MARJETA
21. PETEK	PRAKSEDA
22. SOBOTA	MARIJA MAGD.
23. NEDELJA	APOLINARIJ
24. PONEDELJEK	KRISTINA
25. TOREK	JAKOB
26. SREDA	ANA MATI M. D.
27. ČETRTEK	RUDOLF
28. PETEK	VIKTOR
29. SOBOTA	MARTA
30. NEDELJA	ABDON IN SENEN
31. PONEDELJEK	IGNACIJ

SPOMINSKI DNEVI

- 2. 7. 1866 rojen v Rožeku Peter Markovič, akademski slikar
- 6. 7. 1824 rojen v Zgornjih Medgorjeh slikar Marko Pernhart (Pernat)
- 10. 7. 1942 vojni zločinec Maier Kaibitsch napovedal v Celovcu iztrebljenja koroških Slovencev
- 22. 7. 1941 nacisti likvidirali slov. zadruge na Koroškem ter razpustili Zvezo slovenskih združenj v Celovcu
- 22. 7. 1941 Dan vstaje slovenskega naroda
- 25. 7. 1886 umrl Primož Trubar
- 26. 7. 1914 Začetek prve svetovne vojne
- 31. 7. 1891 umrl v Prahi narodni buditelj in jezikoslovec Matija Majar Ziljski

Peter Markovič

Če sv. Marjete deževalo bo, težko boš pod streho spravil seno. — Kakor se kaže vreme ta dan (10.), tako bosta mali in veliki srpan. — Jakobova ajda in Ožboltova repa je malokdaj lepa.

- ☉ 10. 7. ob 20.39 uri
- ☽ 26. 7. ob 8.24 uri

- ☾ 18. 7. ob 8.46 uri
- ☾ 4. 7. ob 4.25 uri

Vinko Poljane

AVGUST

1. TOREK	VEZI SV. PETRA	☿
2. SREDA	☾ PORCIJUNKULA	☿
3. ČETRTEK	LIDIJA	☿
4. PETEK	DOMINIK	☿
5. SOBOTA	MARIJA SNEŽNA	☿
6. NEDELJA	GOSPODOVO SPR.	☿
7. PONEDELJEK	KAJETAN	☿
8. TOREK	CIRIJAK	☿
9. SREDA	☾ ROMAN	☿
10. ČETRTEK	LAVRENCIJ	☿
11. PETEK	SUZANA	☿
12. SOBOTA	KLARA	☿
13. NEDELJA	HIPOLIT IN KAS.	☿
14. PONEDELJEK	EVZEBIJ	☿
15. TOREK	VNEBOVZ. M. B.	☿
16. SREDA	ROK	☿
17. ČETRTEK	☾ HIACINT	☿
18. PETEK	HELENA	☿
19. SOBOTA	LUDOVIK	☿
20. NEDELJA	BERNARD	☿
21. PONEDELJEK	IVANA	☿
22. TOREK	BREZM. SRČE MAR.	☿
23. SREDA	FILIP BENECIJ	☿
24. ČETRTEK	☾ JERNEJ	☿
25. PETEK	LUDOVIK	☿
26. SOBOTA	MARJETA	☿
27. NEDELJA	JOŽEF KAL.	☿
28. PONEDELJEK	AVGUŠTIN	☿
29. TOREK	OBGL. JANEZA KR.	☿
30. SREDA	ROZA LIM.	☿
31. ČETRTEK	☾ RAJMUŇD	☿

SPOMINSKI DNEVI

5. 8. 1890 rojen v Borovljah pesnik in pisatelj sporazumevanja Josef Friedrich Perkonig

4. 8. 1727 rojen v Grabštanju filolog Ožbald Gutsman

9. 8. 1965 umrl v Velikovcu koroški slovenski politik, zdravnik doktor Franc Petek

9. 8. 1946 ustreljena v Železni Kapli od angleškega vojaka Oraže Amalija - Tatjana

10. 8. 1873 rojen na Zili pri Beljaku pesnik in prozaist dr. Franc Eller

10. 8. 1893 rojen v Kotljah Lovro Kuhar — Prežihov Voranc

22. 8. 1942 stopi štajerski bataljon na koroška tla

25. 8. 1938 umrl v Škocijanu Vinko Poljanec narodni buditel in deželni poslanec

Lovro Kuhar

Če se avgusta po gorah kadi, kupi kožuh za zimske noči.
— Po vremenu sv. Jerneja (24.) rada vsa jesen se nareja.
— Srpana če veter zvedri, vreme dolgo še trpi.

☿ 9. 8. ob 6.26 uri

☿ 24. 8. ob 19.22 uri

☿ 31. 8. ob 13.48 uri

☿ 17. 8. ob 2.09 uri

☿ 2. 8. ob 9.02 uri

Joseff. Perkonig

SEPTEMBER

1. PETEK	EGIDIJ
2. SOBOTA	ŠTEFAN
3. NEDELJA	DOROTEJA
4. PONEDELJEK	ROZALIJA
5. TOREK	LAVRENCIJ
6. SREDA	CAHARIJA
7. ČETRTEK	MARKO
8. PETEK	ROJ. MAR. DEV.
9. SOBOTA	PETER KLAVER
10. NEDELJA	NIKOLAJ TOL.
11. PONEDELJEK	HIACINT
12. TOREK	IME MARIJINO
13. SREDA	NOTBURGA
14. ČETRTEK	POVIŠ. SV. KRIŽA
15. PETEK	MARIJA 7 ŽALOSTI
16. SOBOTA	LJUDMILA
17. NEDELJA	LAMBERT
18. PONEDELJEK	JOŽEF
19. TOREK	JANUARIJ
20. SREDA	EVSTAHIJ
21. ČETRTEK	MATEJ
22. PETEK	TOMAŽ VIL.
23. SREDA	HELENA
24. NEDELJA	RUPERT
25. PONEDELJEK	NIKOLAJ
26. TOREK	CIPRIJAN
27. SREDA	KOZMA IN DAM.
28. ČETRTEK	VENČESLAV
29. PETEK	MIHAEL
30. SOBOTA	HIERONIM

SPOMINSKI DNEVI

5. 9. 1872 ustanovljena „Posojilnica Št. Jakob-ska“ v Rožu

11. 9. 1957 otvoritev Državne realne gimnazije in gimnazije za Slovence v Celovcu

16. 9. 1916 rojen na Bistrici v Rožu narodni heroj Matija Verdnik - Tomaž

16. 9. 1936 umorjen kot žrtev napada šovinstov pevec in prosvetni delavec Miha Habih z Ruta pri Hodišah

18. 9. 1869 umrl v Celovcu slovničar in književni organizator Anton Janežič

18. 9. 1870 veliki tabor v Žopračah pri Vrbi

28. 9. 1762 rojen na Bistrici pri Št. Jakobu v R. ljudski pesnik in tkalec Miha Andreaš

Ce je sv. Matevž (21.) vedren, prijetna bo jesen. — Kdor po Mali maši kosi, ta za pečjo suši.

- 7. 9. ob 18.28 uri
- ⊙ 23. 9. ob 5.07 uri

- 15. 9. ob 20.13 uri
- € 29. 9. ob 20.16 uri

M. Oražec-Tatjana

Dolžija Grafenauer

OKTOBER

1. NEDELJA	REMIGIJ	☞
2. PONEDELJEK	ANGELI VARUHI	☞
3. TOREK	TEREZIJA	☞
4. SREDA	FRANCIŠEK ASIŠKI	☞
5. ČETRTEK	PLACID	☞
6. PETEK	BRUNO	☞
7. SOBOTA	KRALJ R. V.	☞
8. NEDELJA	BRIGITA	☞
9. PONEDELJEK	JANEZ	☞
10. TOREK	FRANCIŠEK B.	☞
11. SREDA	MATER. MAR. DEV.	☞
12. ČETRTEK	MAKSIMILIJAN	☞
13. PETEK	EDVARD	☞
14. SOBOTA	KALIST	☞
15. NEDELJA	TEREZIJA	☞
16. PONEDELJEK	GAL	☞
17. TOREK	MARJETA AL.	☞
18. SREDA	LUKA EV.	☞
19. ČETRTEK	PETER ALG.	☞
20. PETEK	JANEZ K.	☞
21. SOBOTA	URŠULA	☞
22. NEDELJA	KORDULA	☞
23. PONEDELJEK	SEVERIN	☞
24. TOREK	RAFAEL	☞
25. SREDA	KRISPIN	☞
26. ČETRTEK	DRŽAVNI PRAZNIK	☞
27. PETEK	FRUMENCIJ	☞
28. SOBOTA	SIMON IN JUDA	☞
29. NEDELJA	NARCIS	☞
30. PONEDELJEK	DOROTEJA	☞
31. TOREK	VOLBENK	☞

SPOMINSKI DNEVI

1. 10. 1943 Prvo zasedanje odposlancev slovenskega naroda v Kočevju

10. 10. 1920 glasovanje v coni A na južnem Koroškem

12. 10. 1944 zverinsko mučenje in usmrnitev koroških partizanov na Komelnu pri Pliberku

17. 10. 1908 otvorjen slovenski delavski dom v Podljubelju

20. 10. 1907 ustanovitev Slovenske prosvetne zveze v Celovcu

25. 10. 1896 otvoritev Ciril in Metodove šole v Št. Rupertu pri Velikovcu

26. 10. 1955 zasedbene sile zapustile Avstrijo

29. 10. 1851 rojen v Borovljah narodopisec in slovstveni zgodovinar Janez Sajnšek

Simon Gregorčič

Sv. Gal (16.) deževen ali suh, prihodnjega poletja ovaduh.
— Če je na sv. Uršule dan (21.) lepo, vsaka lena baba
lahko nastil dobo. — Sv. Luka repo cuka.

☉ 7. 10. ob 9.08 uri

☉ 22. 10. ob 14.25 uri

☉ 15. 10. ob 13.55 uri

☉ 29. 10. ob 5.41 uri

Aleš Einspieler

NOVEMBER

1. SREDA	VERNE DUŠE
2. ČETRTEK	HUBERT, IDA
3. PETEK	KAHEL, BOR
4. SOBOTA	CAHARIJA IN E.
5. NEDELJA	LENART
6. PONEDELJEK	ENGELBERT
7. TOREK	BOGOMIR
8. SREDA	TEODOR
9. ČETRTEK	ANDREJ AVEL.
10. PETEK	MARTIN
11. SOBOTA	KUNIBERT
12. NEDELJA	STANISLAV
13. PONEDELJEK	SERAFIN
14. TOREK	ALBERT
15. SREDA	OTMAR
16. ČETRTEK	GREGORIJ ČUD.
17. PETEK	ODON
18. SOBOTA	ELIZABETA
19. NEDELJA	FELIKS VAL.
20. PONEDELJEK	DAROVANJE D. M.
21. TOREK	CECILIJA
22. SREDA	KLEMEN
23. ČETRTEK	JANEZ OD KRIŽA
24. PETEK	KATARINA
25. SOBOTA	KONRAD
26. NEDELJA	VIRGILIJ
27. PONEDELJEK	GREGORIJ
28. TOREK	SATURNIN
29. SREDA	ANDREJ
30. ČETRTEK	

SPOMINSKI DNEVI

2. 11. 1881 rojen na Dobravi pri Borovljah narodni buditelj in potopisec Franc Mišič

10. 11. 1955 Koroški slovinci vložili pri avstr. vladi in predstavnikih štirih velesil Spomenico glede izvedbe čl. 7 drž. pogodbe

13. 11. 1813 rojen v Svečah politik in publicist Andrej Einspieler

20. 11. 1882 rojen v Dobrih pri Ravnah narodopisec in književni zgodovinar dr. France Kolnik

29. 11. 1943 zgodovinsko drugo zasedanje AVNOJ-a v bosanskem mestu Jajce

29. 11. 1945 proglasitev FLR Jugoslavije

Če Martinova gos po ledu plazi, o božiču navadno po blatu gazi. — Sv. Cecilija (22.) če hudo grmi, dosti pridelka ob letu kmet dobi. — Sneg sv. Andreja sto dni leži in žito mori.

● 6. 11. ob 2,21 uri
€ 21. 11. ob 0,07 uri

● 14. 11. ob 6.01 uri
€ 27. 11. ob 1845 uri

dr. Franc Kolnik

Andrej Einspieler

ZAPISKI

DECEMBER

1. PETEK	MARJAN
2. SOBOTA	BIBIJANA
3. NEDELJA	FRANČIŠEK
4. PONEDELJEK	BARBARA
5. TOREK	SABA
6. SREDA	MIKLAVŽ
7. ČETRTEK	AMBROZIJ
8. PETEK	BREZM. SP. M. D.
9. SOBOTA	VALERIJA
10. NEDELJA	HERBERT
11. PONEDELJEK	DAMAZ
12. TOREK	MAKSCENCIJ
13. SREDA	LUCIJA
14. ČETRTEK	BERTOLD
15. PETEK	MAKSIMIN
16. SOBOTA	EVZEBIJ
17. NEDELJA	LAZAR
18. PONEDELJEK	GRACIJAN
19. TOREK	URBAN
20. SREDA	EVGENIJ
21. ČETRTEK	TOMAŽ
22. PETEK	JUTA
23. SOBOTA	VIKTORIJA
24. NEDELJA	ADAM IN EVA
25. PONEDELJEK	BOŽIČ
26. TOREK	ŠTEFAN
27. SREDA	JANEZ EV.
28. ČETRTEK	NED. OTROČIČI
29. PETEK	TOMAŽ
30. SOBOTA	DAVID
31. NEDELJA	SILVESTER

SPOMINSKI DNEVI

2. 12. 1860 rojen v Mostah politik, poslanec France Grafenauer

2. 12. 1868 rojen na Planini na Notranjskem harmonizator kor. nar. pesmi, Oskar Dev

3. 12. 1800 rojen na Vrbi pesnik France Prešeren

3. 12. 1833 rojen v Globasnici ljudski pesnik in pevec Franc Leder - Lesičjak

11. 12. 1918 umrl pisatelj Ivan Cankar v Ljubljani

15. 12. 1935 umrl v Mostah politik in poslanec France Grafenauer

19. 12. 1828 rojen v Lešah slovničar in knjižni organizator Anton Janežič

France Grafenauer

Grudna mraz in sneg žita dosti prek in prek. — Kakršni so dnevi od sv. Lucije (13.) do Božiča, taki bodo meseci v prihodnjem letu. — Sveti dan vetrovno, ob letu bo sadja polno.

- ☉ 5. 12. ob 21.34 uri
☿ 20. 12. ob 10,45 uri

- ☿ 13. 12. ob 19.36 uri
☉ 27. 12. ob 11.28 uri

Anton Janežič

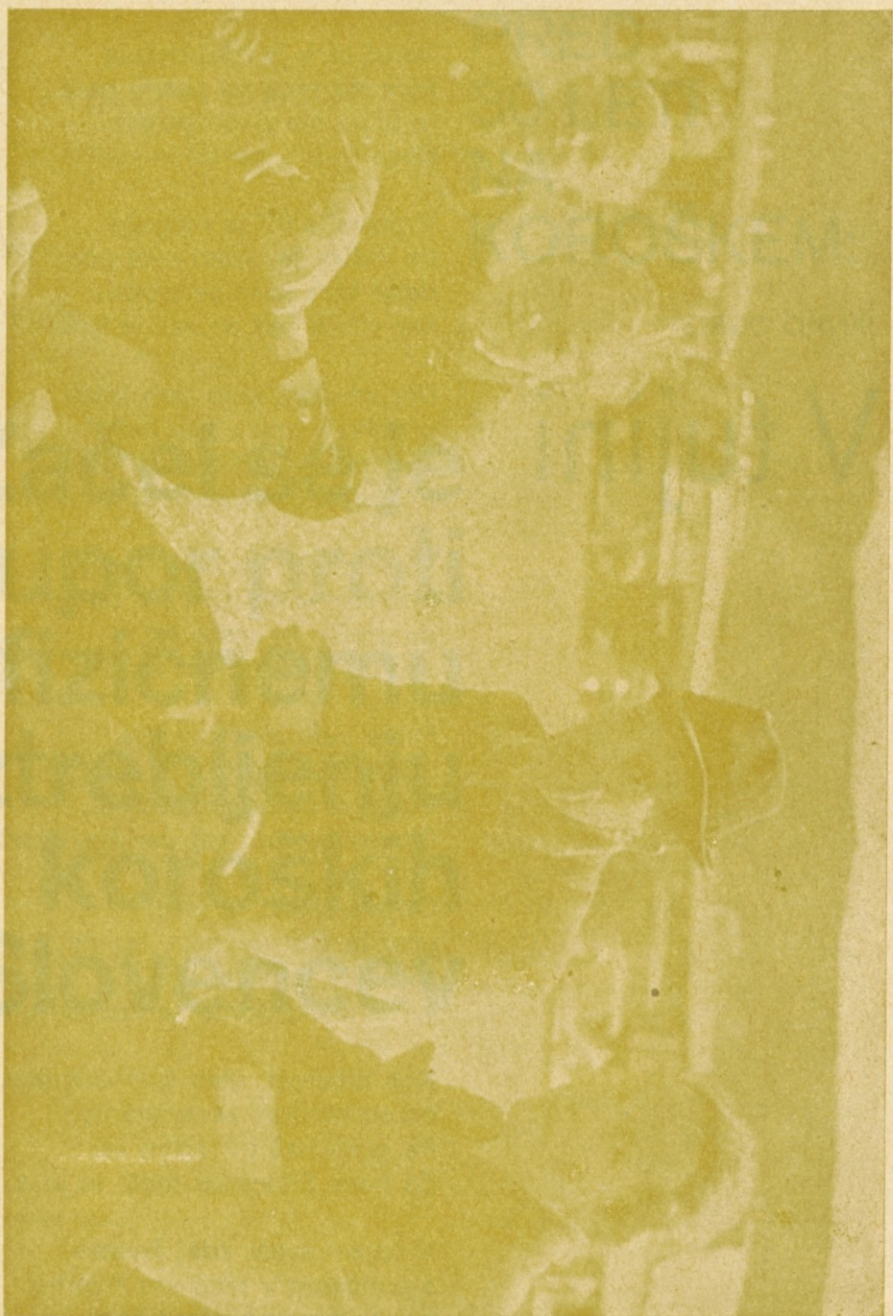
ANDREJ KOKOT

Le kaj naj storim

Udaril sem v mizo,
pa ste rekli, da je bilo preglasno.
Izrekel sem odkrito besedo,
pa ste rekli, da je bila preresnična.
Povedal sem vam, da sem tu,
pa ste rekli, da lažem.

Le kaj naj še storim?
Ali naj se spet za desetletja
zakopljem vase in dušim
svojo besedo in tajim svoj izvor?
Ali naj pustim,
da mi do konca scefrajo jezik
in ga steptajo v zemljo
iz katere je zrastel?

Ne!
Tu sem in tu bom ostal
in se postavil med vaše mesijanske račune!

Izgnani z rodne grude, ker so Slovenci

JANKO OGRIS

V tujini

Daleč tam je zdaj dežela
kjer mamica mi pesmi pela
in učila me z vso skrbjo,
Boga ljubiti, narod in tudi njo.

V duhu le mi je mogoče
da vidim še, kako moj oče
delal tam je in se trudil,
ker v hiši red on res je ljubil.

Urejen dom smo tam imeli,
prebivali smo v hiši beli,
kjer pesmi je odmeval glas
in blagoslov je božji spremljal nas.

Pa se znašli hudi so ljudje,
bile temne so njih src želje;
da uničili bi srečo to,
so vzeli rodno nam zemljo.

Pride neki dan povelje:
„Bežite vi nam iz te zemlje!
Tukaj drug bo gospodaril,
Sloven ne bo več zemlje kvaril!“

Objela žalost je srce,
grozile slutnje nam temne,
so solze tekle iz oči,
ko smo od doma se poslavljali.

Kot zločinci smo bili odgnani,
od stražnikov zavarovani;
Pa greh naš bil edini ta,
da nam Slovenka mati je bila.

V tujem svetu zdaj živimo,
s ponosom v srcu vse trpimo,
ker trdno smo prepričani,
da dan vstajenja daleč ni.

PRED
30 LETI
NA
KOROŠKEM:

**Začel se je
upor proti
fizičnemu
iztrebljenju
koroških
Slovencev**

Največji zločin

14. aprila so nacistični mogotci začeli mahoma izvajati do natankosti pripravljeni načrt fizičnega iztrebljenja koroških Slovencev. Navsezgodaj so se ta dan po vseh vzdolž Zilje in Drave od Brda pri Šmohoru do Labota vse gor do Kostanj in Dječš ustavili tovorni avtomobili z nacistično policijo in z ukazom, da najzavednejše slovenske družine mahoma zapustijo svoj dom in da so razlaščne svoje imovine. Pred vrati svojih domačij so te družine, od nekaj mesecev starih otrok do osivelih, več kot 80 let starih očancev, surovo zganjali na tovarnjake, jih odpeljali v zbirno taborišče Žrelec pri Celovcu, od tam pa v znana izseljeniška taborišča po vseh krajih Tretjega rajha.

Isto se je ponovilo v jutranjih urah 15. aprila 1942.

Začel se je največji zločin nad koroškimi Slovenci, za katerega je v bistvu odgovoren Kärntner Heimatdienst, ki je v podrobnem delu desetletja sistematično zbiral podatke o slovenskih poslancih in občinskih odbornikih, o vsakem odborniku zadrug in prosvetnih društev, ja o vsakem njihovem članu. Da je imel „Der Beauftragte des Reichskommissars zur Festigung des deutschen Volkstums“ Maier Kaibitsch, ki je bil glavni organizator Kärntner Heimatdiensta med prvo in drugo svetovno vojno, likvidacijo slovenskega življa že davno prej v načrtu, ne sledi le iz dogodkov 14. in 15. aprila 1942, marveč tudi iz tega,

- da so bili že leta 1938 člani slovenskega narodnega vodstva na Koroškem aretirani in zaprti,
- da so bile pozneje razpuščene in razlaščne vse slovenske narodne gospodarske in kulturne organizacije na Koroškem in
- da je že aprila 1941 ob napadu Hitlerjeve Nemčije na Jugoslavijo prišlo do obsežnih aretacij koroških Slovencev.

Po prvem poizkusu fizičnega iztrebljenja koroških Slovencev je Maier Kaibitsch poleti 1942 na generalnem apelu NSDAP v Celovcu razglasil, da je edini cilj nacistične rešitve koroškega vprašanja popolno uničenje koroških Slovencev. Kako resna je bila ta napoved, sledi nadalje iz tega, da so bile Maier Kaibitschu v svojstvu „Der Beauftragte des Reichskommissars für die Festigung des deutschen Volkstums“ v deželi podrejene naslednje organizacije in ustanove: Volksdeutsche Mittelstelle, Gau-Grenzland-amtliche Umsiedlungsstelle, Deutsche Umsiedlungstreuhandgesellschaft, Deutsche Ansiedlungsgesellschaft, Gauverband des VDA in poseben oddelek Geheime Staatspolizei.

O tem zločinu nad koroškimi Slovenci je bilo v zadnjih 25 letih že veliko napisanega. Zato bomo ob 30-letnici raje pustili priti do besede nekatere trpine te tragedije, ki so svoje doživljaje zapisali bodisi v letih izseljeništvu ali pa po povratku domov. Sicer so bili ti zapiski v prvih letih po drugi svetovni vojni že objavljeni, toda tudi od tega je že minulo 20 let. Zato jih hočemo potom najvažnejših izvlečkov priklicati v spomin, mladini pa v opomin. Prav ta tragedija namreč obvezuje, da se tudi dandanašnji svetovnonazorno ne smemo cepiti na skupine od skrajne levice do skrajne desnice, marveč imeti narodnostno pred seboj osnovno vodilo: ohranitev in oblikovanje svoje materinščine ter našega gospodarskega in kulturnega prostora, zakar so pred 30 leti in pozneje trpeli in se borili očetje in matere sedanje mlade generacije in njihovi starši.

Eden od prizorov 14. in 15. aprila 1942

MIRA WUTTI:

Aretacije v aprilu 1941

Začetek aprila nam je obljubljal krasno zeleno pomlad. Povsod je že brstelo in naš sadni vrt onkraj ceste nas je silil, da bi pozabili hudo zimo. — Cvetna nedelja 1941. Oče se je bril in jaz sem opazovala skozi okna kmečke izbe, kako so nosili „prajtlne“. Tedaj pride mati z novico, da so Nemci napadli Jugoslavijo. Pravzaprav smo se vsi oddahnili. Prepričani smo bili, da končno sedaj Jugoslavija vendarle ne paktira s hitlerjansko Nemčijo.

Oče je molčal, mati pa vzdihnila: „Sedaj se križev pot šele začne.“ Popoldne smo sedeli otroci na vrtu. Sosedov Miha je škodoželjno pripovedoval, kako bo sedaj Hitler vse te „jugošlave“ tam doli premagal. Razjezil me je, da bi ga najraje spodila domov. Čez čas se je pricmeril moj najljubši brat — France — domov: „Jugoslavijo bodo premagali! Kaj bo sedaj z nami?“ — Da, kaj bo sedaj z nami! Kakor mora je ležalo nad našo hišo. Nemčurji z vasi so nam očitno pokazali, da nas ne bodo več dolgo trpeli med seboj, boječi pa so se nas izogibali.

7. aprila ob pol sedmih zjutraj se je ustavil avto pred durmi naše hiše. Slutila sem, kaj bo. Vstopil je žandar in vprašal po očetu. Čez čas so ga prignali v sobo. Tiho je vstopil in prosil, naj mu prinesem vode za umivanje. Zdel se mi je tako silno star. Bolečina mu je gledala iz oči. Mama je jokaje spraševala, kaj bo z njim. Osorni „Ruhe“ (mir) jo je prisilil k molku. Ni trajalo dolgo. Zunaj se je ustavil tovorni avtomobil. Na njem so bili že: Valentin Brugger p. d. Bolt z Most, Edi Rautar p. d. Bedenč iz Melan, Lojze Brugger p. d. Oman iz Most, J. Oswald p. d. Hribar iz Pazerj in Franc Popatnik p. d. Kovač iz Melvič. Motor je brnel; kakor udarce sem čutila enakomerni ropot. Kratko slovo — in oče je bil v avtu. „Križ postavite — lesen križ na sveži grob mojega očeta,“ je zavpil p. d. Bolt, ko je voz že odhajal.

„Tako, to je prvo“ — so bile materine besede. Kdo bi mogel razumeti, kako čudno mi je bilo v duši. V hiši je bilo tako pusto, razmetano, tiho. V kuhinji se je usekovala mama, sestra je šla molče za delom — midva z bratom sva postopala. V šolo nisva šla. Pred hišo je bilo polno blata; siv dan je vstajal izza Dobrača, kamor se je izgubilo ono brnenje stroja, ki nam je odpeljal očeta.

Mama je poslala brata Franceta k Valentinu Wallnerju p. d. Makuli v Napole po neko potrdilo, ker je bil tedaj „Bauernführer“ (kmečki vodja). France je vstopil pri Makuli in pozdravil: „Dobro jutro,“ Makula pa ga je jezno zavrnil in rekel, naj gre še enkrat ven in pozdravi: „Heil Hitler“, češ: „Vas bomo že še navadili!“ Tudi p. d. Boltinja iz Most je šla k Makuli jokati in prositi, da bi ji pomagal dobiti moža iz zapora. Cinično jo je zavrnil, da se čudi, zakaj niso odpeljali vse družine aretiranih gospodarjev.

V šmohorski meščanski šoli, ki sva jo obiskovala z bratom Francetom, niso izvedeli, kako in kaj je bilo pri nas. Z bratom sva požirala, kadar naju je med uro stiskalo v grlu; solze sva skrila sošolcem. Najino bol in skrb za očetom nisva odkrivala učiteljem. Bila sem zelo zadovoljna, da nisem hodila v šolo v Melviče, kjer bi me škodoželjni pogledi sosedovih preveč zbadali. Vem, da bi nam v Melvičah tudi Ana Perhinig, ki je takrat tam učila, ne prizanesla. V Šmohorju pa so bili večinoma nemški otroci. Ti so imeli svoje skrbi, kar nas je pa bilo iz brške občine in so nas zmerjali z „Windische“, smo držali močno skupaj. Vedno smo bili v učenju prvi in tako smo od pravičnih učiteljev izsilili priznanje.

Dolgo ničesar nismo izvedeli, kaj je z onimi, ki so jih bili odpeljali. Nekega dne pa je prišlo pismo iz beljaškega zapora, ki ga je bil oče skrivaj oddal. Lačni da so in nič da ne vedo, kako in kaj. Izvedeli smo, da je v Beljaku vse polno Slovencev iz Spodnje Ziljske doline in Zgornjega Roža zaprtih. Iz naše občine pa je bil med njimi še Jože Felaher p. d. Trbišnik iz Melvič, ki so ga bili najprej mobilizirali za nemško vojsko, potem pa ga kot vojaka aretirali in prignali v zapore v Beljak.

Mama je tekala po vseh mogočih uradih in prosila za očeta. Pomlad je bila tu. Na polju in v domu je kričalo delo iz vseh kotov. Mama in sestra Lojzka, 15 leta staro dekle, sta bili sami. Midva z bratom Francetom sva hodila v šolo v Šmohor. Vseh se nas je loteval obup. Toda delali smo in čakali; zorali smo njive in vse posadili. Čez mesec dni smo slišali, da so prišli vsi iz naše občine domov, očeta pa ni bilo od nikoder. Seveda, bil je pač jugoslovanski državljani! Tedaj se je pojavil pri nas nek žandar po imenu Klantschnig in nam skrivaj svetoval, naj vloži mati prošnjo. Povedal je, kako naj jo utemelji. (Žandar je pozneje izgubil službo in kakor sem zvedela leta 1951 v počitnicah doma, so ga Nemci ubili.) — To je pomagalo. Čez 14 dni po vloženi prošnji — bilo je to sredi maja — se je oče vrnil. Tam pri svojem delovnem orodju je nekaj popravljal, ko sva po šoli vstopila s Francetom v hišo. Od veselja nisva vedela, kaj bi. Imeli smo ga zopet med nami! Oče je bil suh in — osivel je. Povedal je, da mu je bilo najhuje, ko so odvedli iz celice p. d. Bolta, Kovača in Rautarja, s katerimi je bil skupaj, njemu pa odgovorili na vprašanje, kaj bo z njim, naj molči. „Takrat“, tako je nama pravil, „sem čutil žalost, obup, jezo in hrepenenje v taki meri, kot že dolgo ne. Zunaj pred zamreženim oknom je prepeval škranec, v duhu sem videl zeleneti domača polja in razcvitati travnike, ki bodo zdaj, zdaj godni za košnjo. Vedel sem, da je doma obema brejima kobilama potekel čas. Kdo ju bo oskrboval, ko bosta žrebili? Nekje v daljni sinjini pa je iz dneva v dan bolj svetilo sonce in razgrevalo domače njive, ki bodo morda mrtve, neobdelane tožile po gospodarju. Ven, ven — delat! Zblaznel bi! Stražar pa mi je samo povedal, da me nameravajo poslati v Celovec...“

Slovo od doma

Bil je lep, miren in sončen pomladanski dan. Pravkar smo se pripravljali, da zorjemo naše njive in usejemo pomladansko setev. Ker pri hiši ni bilo lastne vprege, nam je posestnik Sramsičnik posodil par volov. Opoldne smo izpregli, da se okrepčajo in spočijejo vsi, ki so bili na njivi. Sedli smo k južini in se pogovarjali brez skrbi in dobre volje.

Kar stopi v hišo naš prijatelj po srcu in mišljenju, po domače Riglnjak, ki je bil sicer vedno dobre volje, tokrat pa le ni mogel prav zakriti zaskrbljenosti. Že zjutraj je odšel po opravkih v Celovec, sedaj ga pa nenadoma vidimo že zopet v Bilčovsu. Hitro ga vprašam, čemu se je že vrnil.

„Prišel sem do Kotmare vasi“, nam pojasni, „in videl, da tam selijo Slovence. Več družin so že natovorili na zastražene avtomobile: Rutarjeve iz Št. Kandolfa, Čimžarjeve iz Kotmare vasi in Čahorič, Razajeve s Plešivca in še precej drugih. Takoj sem se obrnil nazaj domov, da obvestim naše ljudi, kajti prav gotovo bodo tudi iz bilčovske občine vzeli nekaj družin!“

Vsi smo bili prestrašeni in osupli, kajti vedeli smo, da bo tudi nas doletela usoda kotmirških izseljencev. Odložili smo žlice in nihče ni več mislil na južino. Ko še nismo mogli najti pravih besedi, da damo duška svojim čustvom, že je planil v hišo ves zasopel Žegar iz Bilnovsa in dejal:

„Kaj pa stojite in razmišljate, bežite in pripravite se na izselitev. Pravili so, da bodo tiste iz Kotmare vase razbasali nekje v Celovcu, potem pa se bodo vrnili v Bilčovs in tudi od tukaj odpeljali več družin...“

Obšla me je odločnost in rekel sem Žegarju in Riglnjaku:

„Pojdita hitro domov in se pripravita, saj ne vemo, koga vse bodo odvedli!“

Vsa zaskrbljena sta se prijatelja napotila proti domu, sam pa sem se obrnil k ženi, ki se je vsa v solzah in obupu sesedla na klop in skoraj ni mogla verjeti, ali je vse to resnica, ali so samo sanje. Dejal sem ji: „Torej vidiš, dnevi preizkušnje so prišli nad nas. Nič ne pomaga pretakati solze in jadikovati, poglejmo usodi odločno v obraz, bodimo močni v trpljenju. Lahko je biti trden Slovenec, kadar ti gre dobro in ti nihče ne nasprotuje. Pokažimo, da znamo biti odločni in neuklonljivi tudi tedaj, ko pridejo križi in težave, ko pridejo mračni dnevi.“

Žena pa mi odvrne, da jadikuje zaradi otrok, kajti nihče ne ve, kako jim bo mogoče v tujini prislužiti hrano in druge potrebščine.

Tedaj smo že začuli hrušč motornih vozil, ki so pridrveli v vas in se ustavili blizu cerkve. Hitel sem pred hišo in videl, kako so se policisti in gestapovci kakor na

povelje razkropili po vasi. Šest jih je krenilo proti naši hiši. Stal sem pri vratih in čakal, kaj bo... Komandant skupine tedaj že vpraša, kako mi je ime in kje so žena in štirje otroci. Ko mu povem, da so vsi doma, mi pravi zapovedljivo:

„Pripravite se, v dobri uri morate biti vsi na avtomobilu, ker boste izseljeni!“

„In zakaj nas boste izselili?“ ga vprašam jaz.

„Ni mi znano, ukazano mi je, odpeljati vas v taborišče!“

„Kam nas boste peljali?“

„Danes v Celovec“, odvrne policist, „kam potem, pa ne vem!“ Nato pa pristavi ogorčeno:

„Ni časa za takale vprašanja; spravite se hitro in pripravite svoje stvari, ali pa vas vzamemo kar tako; nam je to vseeno!“

Ker nisem vedel, kj naj vzamem s seboj, ga še povprašam, on pa mi odvrne, da smemo vzeti le nekaj obleke in hrane, sicer pa moramo pustiti vse tukaj. Šel sem povedat ženi in naročil otrokom, da naj se pripravijo na odhod. V omotici smo zbirali svoje stvari; saj v tem razpoloženju človek ni mogel prav vedeti, kje imaš to ali ono. Zabojev ali skrinj nam niso pustili jemati s seboj. Dovolili so nam le, da smo zvezali naše imetje v rjuhe ali pa ga stlačili v vreče. Kljub temu sem spravil nekaj žlic, vilic in kuhinjskih priprav v manjši zaboj in ga vzel na avto. Policist pa mi ga je vzel in vrgel v hišo. Tako smo odšli brez posode in jedilnega pribora, v rjuhi smo nosili le zmečkano obleko. Tudi večidel hrane, ki smo jo hoteli vzeti s seboj, so nam zmetali nazaj v hišo. Dva policista sta nato odvedla ženo in otroke. Še enkrat je žena vsa solzna poškrpila otroke z domačo blagoslovljeno vodo, zaklicala naši hiši poslednji „zbogom“ in odvedli so jo v avto, opotekajočo se.

Sam sem ostal še v hiši, ker sem se moral preobleči. Osorno mi je zapovedal neki gestapovec, naj takoj grem z njim. Nisem ga poslušal. Preoblekel sem se, vzel s seboj še vse dokumente, nato pa stopil še enkrat v izbo. Sedel sem k harmoniju ter zaigral našo himno: „Hej Slovenci...“

Prav resno sem tedaj občutil tisto, kar pravi pesem dalje, in še glasneje sem udaril po tipkah: „Bog je z nami, kdor prot' nam, ga če Perun podreti!“ In še dalje: „... skala poka, dob se lomi, zemlja naj se trese, Bratje, mi stojimo trdno!“ In tedaj sem resnično verjel, da pride čas, ko bo Perun podrl vse, ki so bili proti nam. In zgodilo se je, pa tudi mi smo stali trdno!

Ko so policisti, ki so stražili pred hišo, zaslišali zvoke harmonija, so prišli v izbo. Bili so vsi presenečeni, kako je mogoče, da morem pred odhodom v izseljenišstvo še igrati. Verjetno tudi pesmi in napeva niso poznali. Nato so me odvedli. Še enkrat smo pozdravili od daleč naš ljubljeni dom in oddrdrali so z nami proti Celovcu.

Šele v avtomobilu sem zapazil našega sosedo Mežnarja z vso družino. Podali smo si roke ter si trdno prepričani rekli: „Kakor danes odhajamo z naših domov, tako gotovo se bomo zopet vrnili domov v svobodi! Kmalu nato je privozil avto v Celovec in zavil v taborišče v Žrelcu. Pri vratih sem se ozrl po taborišču in videl tam že precejšnje število naših sotrpinov. Spoznal sem same znane obraze, zavedne Slovence iz celovške okolice, Roža, Podjune in od druge. Nehote sem vzkliknil: Sram bi me bilo, če bi ostal doma, medtem ko bi morali drugi trpeti za našo stvar.

Odvedli so nas pred višjega gestapovca, ki je ugotovil, če smo vsi. Straža nas je nato odpeljala v barako, kjer so nam določili majhen kot za prenočišče. Odložili smo svoje stvari na slamo, se spogledali in rekli: No, sedaj smo pa tu; kam pa nas bo še vodila pot, nam je bila velika uganka.

Iz dnevnika izseljenca

14. IV. 1942. Ob pol šesti uri zjutraj nas zbudijo orožniki in SS-policija z grozečimi puškami in bajoneti. Povelje se glasi: v eni uri morate biti pripravljeni za preselitev! Strašen jok se je začel razlegati po hiši in kmalu za tem po celi vasi. Mrzel pot me je oblil ob misli, da moram zapustiti nadvse ljubljeno domačijo, blagoslovljeno od znoja naših prednikov. Moja 82 let stara mati, napol hroma, se je začela oblačiti kot da potrpežljivo vzema križ na svoje od dela povešena ramena. SS-ovci so nas surovo priganjali in nam posmehljivo zagotavljali, da bomo v Nemčiji dobili mnogo lepša posestva, popolnoma modernizirana in opremljena s številnimi stroji.

Med našim obupanim beganjem iz sobe v sobo se je pred hišo zbrala vsa sosesčina. Nekateri so nam pomagali spravljati na kup najpotrebnejše stvari, drugi pa so stali ob strani in se radovali naši nesreči. Posamezniki so se spozabili celo tako daleč, da so že kar v naši navzočnosti začeli barantati in si med seboj razdeljevati naše premoženje. Posebno se mi je vtisnil v spomin trenutek, ko je sosed-gostilničar privedel iz svojega hleva dve izredno slabo rejeni kravi, na njihovo mesto pa odpeljal dve lepi zdravi živali.

Po vasi je zabrnal motor in pred hišo se je ustavil avto. Potisnili so nas v notranjost voza, brez da bi se dolgo poslavljali od doma, od znancev. Šele na križišču pred vasjo se je avto spet ustavil; morali smo izstopiti, ker so se z avtom odpeljali po nadaljnje žrtve — naše sotrpine. Medtem ko so nas dovažali iz vseh delov občine, so se na zbirališču zbrali tudi oni, ki so povzročili naše gorje: krajevni vodja nacistične stranke, kmečki vodja, župan in podobni. Zmagoslavno so se jim svetile oči, prepričani so bili, da se nikdar več ne bomo vrnili.

Spet so nas nabasali v avto, v katerem smo se srečali s številnimi znanci iz sosednih vasi. Začela se je vožnja v negotovost; sedeli smo potrti, vsak posameznik je bil zamisljen v svojo bedo. Le tu in tam je zmotil tišino kak otrok, ki je zaklical: Atek, mama! Domov!

Ob prihodu v Celovec so nas meščani veselo pozdravljali; mislili so, da je to kakšna „KdF“-vožnja. Toda naša vožnja se je zaenkrat končala v Žrelcu, kjer nas je v taborišču sprejelo ogromno število policije. Ko smo stopali iz avtomobila, so nas enega za drugim fotografirali kot največje zločince. Potem so nas potisnili v barake, kjer je že na stotine sotrpinov čakalo, kaj bo prinesla bližnja bodočnost.

Ves dan je policija dovažala nove žrtve, vedno več nas je bilo in vedno bolj so nas zastražili. Med nami so bile družine, katerih oče ali sin je bil v nemški vojski, mater in otroke pa so pogнали s posestva in jim namenili temno usodo izseljenštva.

Zvečer, ko smo zaužili toliko hvaljeni „Eintopf“, so taborišče razsvetili z močnimi žarometi, ob ograji pa so se razvrstili stražarji z na strel pripravljenimi brzostrelkami. Napočila je prva noč v pregnanstvu...

15. IV. 1942. Noč je minila brez da bi zatisnili oči; preveč smo bili zamišljeni nad usodo, ki nas čaka. Že takoj zjutraj so nadaljevali z dovažanjem nadaljnjih sotrpinov. Slišal sem, da nas je že nekaj okoli 3000 oseb. Tekom dneva so nas imenoma klicali v pisarno, kjer so zapisovali stvari, ki smo jih pustili doma. Ob tej priložnosti sem se ponovno zanimal, zakaj so nas pognali z doma, in dobil odgovor: ko bi bil nedolžen, ne bi bil tukaj! Zamislil sem se nad svojo krivdo in spoznal, da je ves moj zločin v tem, ker sem Slovenec.

Proti večeru so bile straže pomnožene, policija je postajala vznemirjena — mogoče tudi zato, ker nas je hodilo gledat vedno več Celovčanov — in takoj smo spoznali, da se pripravlja nekaj novega. Po zvočniku so začeli klicati imena posameznih družin, ki so se — s svojim revnim še preostalim imetjem v rokah — potem postavile v dolgo vrsto ob vhodu v taborišče. Vrsta je postala vedno daljša in ko se je popolnoma stemnilo, se je žalostni sprevod, obdan od težko oboroženih policistov, pomaknil proti železniški postaji.

Pozno ponoči je premaknil vlak in nas odpeljal v hladno tujino, v negotovo usodo.

Eden od zastraženih izseljeniških logorjev

Nekaj utrinkov iz življenja na Hesselbergu

Po dvaintrideseturni vožnji smo bili na novem domu — v taborišču Hesselberg. Zaradi duševnih in telesnih muk smo bili vsi popolnoma otopeli in apatični. Vsak je imel samo eno željo, da bi kam položili svojo trudno glavo. Nismo smeli biti izbirčni, ležali so otroci, ženske in starejši ljudje po trije na slamnicah, moški pa na golih tleh in na razpoložljivih mizah. Zaradi utrujenosti smo spali to prvo noč v taborišču dobro. Bilo nas je preko štiri sto v desetih sobah s skupno površino 360 m², kar pomeni, da niti en kvadratni meter ni prišel na osebo. To zadostuje komaj za majhnega prašička.

Drugi dan so skušale žene-matere vsaj za dane razmere urejati novo bivališče. Otroci so se takoj znašli v igri in se veselili spremembe. Moški smo se zbirali, kolikor smo bili med seboj znani, pretresovali naš položaj in ugibali bodočnost.

Trikrat na dan smo prejeli hrano. Zjutraj smo dobili v velikih posodah precej tenko sivo kavo z malim koščkom kruha, opoldne v istih posodah nekaj umetne juhe in nekaj krompirjevih jedi, zvečer pa je bil čaj iz mete brez sladkorja. Ker ni bilo dovolj posod, smo bili razdeljeni na dva dela in so morali drugi čakati, da so opravili prvi svoj obed. Nismo imeli razen čiščenja taborišča in napravljanja drv nobenega opravka. Bili smo pod strogo karanteno, brez vsakega čtiva, sobe prenabite z ljudmi. Zato smo se moški zbirali v grupah in pretresovali to in ono.

Spoznavali smo se, če s kom še nismo bili znani — zmiraj bliže kakor živina, ki pride iz raznih hlevov na pašo. Spoznavali smo se hitro in čez nekaj dni je že imel vsak vsakogar v evidenci.

Že v taborišču na žrelski cesti v Celovcu sem srečal večino mi znanih narodno zavednih mož-poštenjakov in bil sem ponosen, da sem med njimi. Radostno sem mislil na pregovor: „Enak z enakim se druži.“ V zbiralnem taborišču ob žrelski cesti sem dobil z mojo družino na vrat številko

znak, ki ga nosijo navadno le uradno prijavljeni psi. Skoro sem bil užaljen zaradi visoke številke 124, ker sem si domišljeval, da spadam med vidne koroške Slovence, saj bil sem član obnovitvenega odbora „Političnega in gospodarskega društva za Slovence na Koroškem“ leta 1921 in član tega društva do njegovega razpusta. Pozneje šele sem spoznal pomen številke.

V skladišču na Hesselbergu sem zapazil zaboj z označko štev. 80.001 in radoveden sem postal, kdo je prvi po številki med nami izseljenci. Tedaj sem mislil tudi še prvi, torej najnevarnejši Slovenec. Bil je mož lepe postave, močno podoben nekemu sosedu v domovini in mojih let ter oče osmih ali devetih otrok, katerih najstarejši je imel kakih 12 let. Radoveden in hkrati malo osramočen, ker sem si domišljeval, da poznam večino naših mož, sem vprašal nositelja številke 1, odkod je in zakaj je bil izseljen. Dobil sem nepričakovani odgovor: „Nikdar nisem bil zaveden Slovenec in tudi nisem volil s Slovenci, poslal sem le nacističnemu funkcionarju račun za svoje njemu opravljeno delo in zato sem danes tukaj.“ To je bil sicer le posamezen primer, toda spoznal sem, da številke ne predstavljajo kvalitete, temveč le kvantiteto. Štiričlenska številka pa dokazuje, da je bilo predvidenih za izselitev več tisoč koroških Slovencev.

Pregnanci smo romali skozi razna taborišča

Žalosten dan je bil 21. junij. Ta dan so morali vsi možje in fantje v Stuttgart v Bošove tovarne. Med njima sta bila tudi naš oče in Jakec. Za slovo sem jima skuhala zadnjikrat prave koroške krape. Vse drugo človek laže prenesesh, kakor trganje družine.

Kljub temu je bilo v logorju še vse pretesno in zaradi tega je prišlo ponovno povelje za preselitev nekaterih družin. Med njimi smo morali tudi mi v Weissenburg na Bavarskem.

27. julija je odšel transport okoli 70 ljudi iz Hesselberga v Weissenburg. Med njimi so bili skoraj vsi Šentpeterčani, naša družina in še štiri druge družine iz Št. Petra, Partl-nova družina iz Bistrice pri Pliberku in Boročnikova družina, gospa Eichner, stara bolničarka, in Klacerjeva družina iz Vetrinja. Stanovali smo v veliki društveni dvorani. Le-ta je služila kot dnevna soba, spalnica in jedilnica. Našemu novemu Lagerführerju je bilo ime Georg Zwörner. Imenovali smo ga kratko „Jure“. Logor sam, stransko poslopje gostilne Michelsgarten, je ležal na koncu mesta ob cesti v Nürnberg, na kateri je bilo mnogo prometa.

Ljudje so nas gledali mrko in posebno v trgovinah smo vedno spet dobili odgovor: „Za taboriščnike nimamo ničesar, preskrbeti moramo svoje!“ To ponižanje smo morali doživeti vedno spet in polastil se nas je polagoma čut manjvrednosti. „Taboriščniki!“ Kakor da bi bili sami krivi na tem. Toda našli so se povsod tudi dobri ljudje in dobra srca, ki so razumela lajšati gorje.

Jaz sem hodila s hčerko na delo v tovarno in tam sva našli takoj tudi dobre tovarišice. Tu sem spoznala tudi taščo hčerke Kolmana Unterbergerja Traude iz Velikovca. Tako najdeš človeka, kjer ga najmanj pričakuješ.

V Weissenburgu smo marsikaj doživeli, kar se ne da popisati; več žalostnega kot veselega. Jaz sem živčno mnogo trpela in že nisem verovala, da bom zdržala. Toda čas je minil razmeroma hitro in po 16 mesecih bivanja v Weissenburgu smo zvedeli, da se bomo ponovno selili. In selitev je postala resnica. Vsi smo postali velika družina in sedaj se je začelo novo trganje in novo trpljenje, ki ga je povzročilo slovo. Logor so delili na tri dele, en del je šel v Hesselberg, drugi v Eichstätt in tretji v Frauenaaurach. Tej skupini so dodelili tudi nas.

Dne 28. novembra 1943 smo se preselili v Frauenaaurach. Po težkem slovesu od sotrpinov je šla pot čez Bleifeld, Schwebach, skozi Nürnberg proti Erlangenu. V Erlangen-Bruck so nas iztovorili in smo se peljali z lokalno železnico v Frauenaaurach. Tam smo našli spet barake kakor na Hesselbergu. Čeprav se nikjer ne veselijo prirastka, so nas le prijazno sprejeli. Nas so dodelili k Lapuševi družini iz Roža in k Haninovim iz pliberške okolice. Komaj smo se vživeli, so prišli spet novi sotrpini iz Eichstätt, med njimi tudi Klacerjeva družina, ki je bila z nami v Weissenburgu in prišla sedaj tudi v našo sobo. To je čudno življenje v logorju, o kakršnem prej niti sanjali nismo, da bi na primer morale stanovati v eni sami sobi štiri družine s pet do devet članov.

Tu se človek srečaš z najbolj različnimi značaji in se moraš z njimi sprijazniti. Treba je res mnogo potrpljenja, posebno še, ko je toliko otrok, k delajo strašen ropot in polom.

Dne 1. maja 1944 je bil za našo družino srečen dan. Konec aprila je prišel po dolgem času z vzhodne fronte naš Jakec na dopust, ki je preživel zimo v prednjih vrstah pri Vitevsku, in tudi dekleti sta za to priložnost dobili izjemni dopust. Po dolgem času smo bili spet vsi skupaj. Naš kot je postal premajhen za vso veliko družbo, kajti iz prejšnjih otrok so postali odrasli ljudje. Ob vsem veselju je bilo za starše posebno žalostno poglavje, da je moral edini sin in dedič po dolgem času priti na dopust k svojim v tujino, namesto da bi nas obiskal v domači hiši. Toda prekmalu so minili ti srečni trenutki.

V logorju Frauenaurach smo doživeli še marsikaj grenkega, saj smo morali računati stalno z nevarnostjo zračnih napadov. S kakšnimi težkočami smo bežali s spečimi otroki in težkimi kovčki v zaklonišče, si vsak lahko predstavlja.

Doživeli smo tudi več smrtnih slučajev. Nekatere stare matere so se zgrudile od trpljenja in niso več dočakale vrnitve v ljubljeno domovino. Med njimi je bila tudi 82-letna žena in vdova umrlega nekdanjega poslanca koroških Slovencev Franceta Grafenauerja. Tudi mlad fant Franc Jagovc nas je zapustil za vedno. Postal je žrtev poklica v fabriki v Erlangenu. Mož in oče šestih otrok Janez Veršjak se je ponesrečil v fabriki v Nürnbergu, prav tako Franc Prosenc. Oba sta umrla v bolnici v Frauenaurach, kjer smo jih položili k zadnjemu počitku.

Za Binkošti 1944 me je doletela nepričakovana sreča, da sem se smela peljati v domovino, da obiščem svojega dobrega, ubogega 89-letnega očeta. Z vožnjo sem imela še srečo. Brez posebnih težkoč sem prišla v domovino. Kako sem trepetala, ko sem se bližala domači vasi! Kako me bodo sprejeli? Kako se bodo zadržali ljudje? Večina me bo presenečena gledala... In res sem našla vse tako, kakor sem si domišljala. Tu sem spoznala, da nimam več domovine. Naš dom je bil zanemarjen in zapuščen. Večina znancev in sosedov me je gledala kot človeka, o katerem vedo, da so ga pred dvema leti pokopali. Celo oče me ni spoznal več. Kakor beračica sem se čutila, da ne spadam med nje, da sem postala brezdomka, večni popotnik. Vsled razburjenja sem zbolela in imela sem samo eno željo, da pridem kmalu proč od tod. Sicer so se ob slovesu našla tudi dobra srca, ki so mi storila mnogo dobrega, česar nikdar ne bom pozabila. Jaz pa sem se vrnila nazaj v cigansko življenje.

Trpeli so, a klonili niso

Tri pisma izseljenca

Rehnitz, dne 22. majnika 1942.

Danes sem prejel Tvoje pismo z dne 14. 5. in ne moreš si predstavljati mojega veselja, kajti to je prvo Tvoje pismo nam v tujino. Nisem Ti hotel sam ničesar pisati o strašnem dogodku, kajti preveč sem bil razburjen in nisem Ti hotel delati še večjih skrbi, saj jih imaš sam dovolj, ko si vsak dan v nevarnosti. Tudi sem mislil, da Ti bo gotovo pisala Marica bolj previdno, kakor Ti bi bil pisal jaz. Zato ne bom obujal tukaj spominov na ta strašni dogodek.

Milim, da so našo skupino spravili najdalje od doma. Smo tukaj na skrajnem severu v bližini Stettina. Meni je samo hudo, da nimam znancev iz domače okolice. Kakor Ti je gotovo znano, je Vaguta ostal v Frauenaurach. Moj najbližnji sotrpin je Luka Mikl iz Malošč, ki ga poznaš. Tudi on je izseljen z vso družino. Nadalje so tukaj še Tebi poznane družine Hartmann, Jelen, Wieser itd. Vseh skupaj nas je v Rehnitzu okoli 200. Stanujemo v tako imenovani „Wilhelm-Frick-Schule“, to je neka Gauschule za uradnike NSDAP. Stavba je lepa, toda življenje v njej ni tako lepo. Smo pač jetniki in si lahko predstavljaš, kaj pomeni tako življenje. Pred kratkim smo morali orati vrt, toda ne s konji ali drugačno vprego kot smo bili vajeni doma, temveč so vpregli nas kakor nekdanje sužnje. Saj sužnji smo dejansko postali, v očeh nemške gosposke rase smo to bili od nekdaj. Pa kaj pripovedujem to Tebi, ki vse sam doživljaš.

Kako so se nacistični mogotci doma razdelili živino in polje, Ti je Marica gotovo tudi sporočila. Sedaj pač vem, zakaj sem jim bil v napotje in zakaj smo morali naprej. Toda božji mlini meljejo počasi, a sigurno in tudi njim bo enkrat odklenkalo. O tem smo prepričani vsi, kar nas je tukaj. V tem oziru je še boljše tukaj, ko si človek med enako mislečimi in se mi Pavla smili, če mislim, kako jo nadzorujejo in kako ji stalno grozijo, da bo tudi ona morala od doma.

Sicer ne verujem, da bi mogel sploh kdo kaj doseči, vendar poskusi tudi Ti s kakšno prošnjo in s pomočjo svoje vojaške komande. Govori se, da so nekateri, ki so imeli svojce pri vojakih, na intervencijo vojaške komande le mogli nazaj na svoje domove. Poskusi, v uspeh pa ne verujem. Saj veš, kaj je odgovoril beljaški Kreisleiter Piron Mirtu: Če pustim Zwitterja domov, se mi bo smejal ves beljaški okraj! Tako pač ni nobenega upanja, da bi napravili kako izjemo. Bo pač treba čakati, da se bodo razmere spremenile.

Kako živimo, Ti nočem pisati. Ni lahko življenje, če si bil človek prej drugače vaje. Toda vse še nekako prenesem, ker sem hvala Bogu pri družini. Danes pa smo zvedeli, da nas bodo moške poslali na delo in sicer nekam v Rheinland, medtem ko bodo družine ostale tukaj. To je najhujši udarec in se zelo bojim trenutka, ko bo treba oditi, pa čeprav nas pri delu ne bodo mogli imeti pod tako strogim nadzorstvom. Kam natančno pridemo, še ne vem, pa Ti bom takoj javil svoj novi naslov.

Piši mi, prosim, čim večkrat, pa tudi mojim, če bomo ločeni, kajti pismo je v tej mrzli tujini še edina tolažba. Sicer pa Te prosim, varuj se, da se doma spet vsi zberemo v domači hiši, ki nam je postala, ko so nam jo odvzeli, še bolj draga.

Ettlingen, dne 27. 7. 1942.

Par tednov smo sedaj šele tukaj v Ettlingen, pa smo že vsi popolnoma obupani. Delamo v tovarni v dveh izmenah. Povem Ti, to je nekaj obupnega, če si človek bil vaje delati stalno v naravi in moraš sedaj naenkrat stati ure in ure za strojem in delati vedno spet isto. Delo sicer ni tako naporno, toda človeka ubija stalna enakomernost in ga napravi popolnoma topega. Če bi človek vsaj potem na večer prišel v svoj družinski krog, bi še nekako šlo, tako pa nam vedno spet samo obljublajo, da

bodo družine kmalu prišle za nami. Včeraj so mi povedali, da pridejo še ta teden in sicer v bližino, tako, da se bomo od tam lahko dnevno vozili na delo. Toda kaj smeš še verjeti ljudem, ki so nas že tolikokrat nalagali. Vzeli so nam domove in rekli, da dobimo nova posestva v Nemčiji. Prišli pa smo v taborišče in v fabrike. Zato tudi sedaj skoraj ne verjamem, da bi le poslali družine za nami, čeprav trdijo, da je gotovo.

Delamo dnevno 12 ur, vmes je polurni odmor in zaslužimo tedensko 14,50 RM. Ostali zaslužek, pravijo, da nam odtegnejo za prehrano družine. Potem si izračunaj, kakšno hrano si lahko privoščimo. Stanujemo v majhni dvorani v predmestni gostilni in zvečer in zjutraj tudi tam jemo. Ne vem, če bom zdržal, ker mi stalno nagajajo krčnice in sem se zato že parkrat javil k zdravniški kontroli. Mogoče mi le uspe, da pridem iz tovarne in dobim kjer drugje bolj primerno delo.

Gotovo si zvedel, da je Petrč doma na dopustu. Pisal sem mu, da naj gre na planino in slika žrebeta, ker me zanima, kako kaj izgledata. Veš, skoraj vsak dan sanjam, da sem doma in hodim po planini, po senožetih in travnikih... V resnici pa tam delajo in spravljajo tisti, ki so me spravili sem.

Ravnokar smo spet zvedeli, da pridejo družine še te dni. Morda pa bo le resnica.

Rastatt, 29. V. 1944

Samo še tri mesece manjka, pa bomo že dve leti tukaj v Rastattu. Saj si zadnjič, ko si nas obiskal, sam spoznal življenje in trpljenje tukaj. Ni se nič spremenilo, samo zračni napadi so iz dneva v dan hujši. Vsak dan trepetamo. Mesto Karlsruhe v bližini je že močno porušeno in Bog zna, če ne bodo začele padati bombe tudi v okolici. Ne bi bilo nič čudnega, ko je vsa okolica polna industrijskih podjetij.. Zračni napadi so trenutno najhujše, kar doživljamo.

Jaz sem še vedno v mlekarni in moram biti kar zadovoljen. Čeprav moram od jutra do večera stati v vodi, je moje delo le še lažje od dela, ki ga morajo številni opravljati v bližnjem kamnoseku. Prihajajo zvečer popolnoma zbiti domov v taborišče. Z njimi delajo ruski ujetniki in je razumljivo, da so se v skupnem trpljenju bolj seznanili. To pa očitno ni bilo prav oblastnikom in tako so včeraj dva odpeljali, kakor se govori, v koncentracijsko taborišče. Še nisem zvedel natančno za vzrok, vendar bo verjetno samo ta, da so bili preveč dobri z ruskimi in francoskimi ujetniki. Ubogi sotrpini in predvsem uboge družine, ki jih je zadelo še to trpljenje! Saj človek skoraj ne moreš pričakovati, da se bodo še kdaj vrnili. Da je Wasteja zadela že prej ta kazen, sem Ti itak že pisal. Zanj mi je še posebno hudo, ker sva si bila posebno dobra in je vlival celemu taborišču vedno spet nov pogum, ko je poznal vsako mesto v Rusiji in je točno vedel povedati, kje se nahaja fronta. Imel je le eno napako, da je bil premalo previden in to je tudi glavni vzrok, da so ga odvedli. Upam pa, da bo le prišel kmalu nazaj. One pa je, — ne vem iz kakega razloga, — Lagerführer posebno črtil in se zato zanje res bojim. Človek res nikdar ne veš, če si previden dovolj in večkrat se bojim, da me bodo tudi dobili, ko stalno odnašam precej sira in masla v taborišče. Pa ne morem drugače, ker me vsak dan že čakajo, če sem kaj prinesel.

Kaj ne, da se čudiš, kakšno mesto je zasedel doma K. Res., dobro si mu pisal. Mislim, da mu bo pismo le dalo misliti. Nikdar ne bi verjel, da je kaj takega mogoče, če ne bi na lastne oči bral v časopisu. Ko so naciji prišli, se je še skrival pred njimi v naši sobi, sedaj pa je postal njihov glavar. Nekateri res znajo! Pri tem pa bo še vedno trdil, da je Slovenec.

Nič me ne more več razočarati, pa tudi ne spraviti iz ravnotežja, ker se čas spreminja le v naš prid. Naši vozniki, ki vozijo v Elsass, pridejo vsak dan z novo pošto o dejanskem položaju in tudi iz domovine prejemajo predvsem Rožani pošto o močnem gibanju v gorah. Zato smelo gledam v bodočnost in Tebi svetujem samo to, da se varuješ...

Težko slovo v logorju

Dne 10. septembra 1944 sem prejel od sina Lamberta, ki smo ga po domačem imenovali Preti, pismo iz bolnišnice iz Kemnitza, da pride do 20. septembra na dopust. Ob tej priliki srčno želi priti z menoj skupaj. Zato naj pridem, če je le mogoče, v taborišče. Šel sem takoj prosit mojstra, da bi mi v tem času dal par dni dopusta, toda mojster se je temu na vso moč uprl, češ nimam nikogar, da bi ga mogel postaviti na tvoje mesto k stroju. Poleg tega od vseh strani prihajajo nujna naročila, ki se ne smejo in ne morejo odlagati. Toda jaz sem ga le prosil, naj pomisli, da imam sina pri vojaki, ki je bil 12. julija za Tarnopoljem na vzhodu nevarno ranjen in mi piše, da pride zdaj v taborišče na dopust in da je njegova in tudi moja srčna želja, da se tam snideva. Prosil sem ga, da naj bi imel z menoj in mojim sinom in najino usodo nekaj sočutja. To ga je nekoliko omehčalo, da mi je po kratkem pomisleku rekel: „Jaz tega ne smem dovoliti, a tudi ne bom nasprotoval, če ti dovoli Obermeister.“

S strahom in bojznijo, brez upanja na uspeh sem se bližal nadmojstrovu sobi. To tem bolj, ker sem ga poznal kot strogega, odločnega, zdelo se mi je, trdega in neizprosnega moža. Pred vrati sobe sem nekoliko postal; pred oči mi je stopila vsa grozna usoda, ki je zadela mene in celo mojo družino. Jaz tu, žena in trije mali otroci daleč tam v logorju, sin- vojak v drugič težko ranjen, drugi sin tudi nad sto kilometrov, hči nad devetdeset kilometrov od logorja v službi, — toda hipoma sem se spomnil, da tu ni kraj in čas za taka premišljevanja, temveč bo treba nastopiti možato in odločno, ker od tega bo odvisno, ali se bova videla s sinom ali ne. Zbral sem vse sile, potrkal na duri in vstopil.

V nedeljo, 17. septembra 1944, sem srečno prišel, ne da bi bili med vožnjo bombardirani, v logor Hesselberg, kamor je prišla žena z otroki par dni prej iz logorja Frauaurach. Nestrpno in z bojznijo ali bom mogel priti ali ne, so me pričakovali vsi, najbolj pa sin Preti. Nepopisna boleost in tuga me je obšla, ko sem ga zagledal. Zdel se mi je za dobrih pet let starejši, tih, molčeč, nekako zamišljen, ves potr, telesno in duševno zlomljen, sedem velikih ran po celem telesu. Oči so se mi orosile ob misli, da je to moj sin, ki je pravzaprav s svojimi devetnajstimi leti še otrok in še v veliko večji meri nosi križe in težave tega sveta in njegovih krivic kot jaz. Ni nič govoril, da je dolgo srčno želel, da odkrije svoje misli, želje in grozne vtise svojim staršem, bratom in sestram. To bi bilo tudi nepotrebno, ker smo to slutili vsi sami. Z otroško vdanostjo mi je pripovedoval svoje doživljaje od zadnjega snidenja. Tako nas je minulo nedeljsko popoldne.

Po skromni logorski večerji smo šli na vrh gore Hesselberg. Tam smo bili vsaj enkrat sami, oproščeni tesnih, neprijaznih, preprostih barak in stisnjenosti v njih, v katerih je bil stisnjen človek poleg človeka, ena postelja nad drugo, med njimi komaj prostora, da si prišel človek skozi, na sredi sobe miza, vse tako neljubo, nedomače, neprisrčno in ti zamišljeni, sami vase zatopljeni obrazi!

Od tam se nam je nudil krasen pogled na vse strani daleč po frankovski deželi: številne trgom podobne vasi, obsežna rodovitna, skrbno obdelana polja, vmes temnozeleni iglasti gozdovi, skozi vasi, polja in gozdove pa so se svetile liki ozkim belim trakovom dolge ceste in rekice Sulz in Sulzach. Nad to lepo in bogato pokrajino pa je pihal hladen jesenski večerni veter, oznanjevalec prihodnje zime.

Kakih petdeset metrov tik pod nami pa so bile v štirikot zidane tri dolge barake. V teh barakah so bile sobe približno 7 metrov dolge in 6 metrov široke. V eni je prebivalo 25 do 30 ljudi, stari in mladi, zdravi in bolni. To je bila naša ječa, ki smo jo imenovali „Lager Hesselberg“.

Sin je tudi tožil, da je dobil iz domovine le malo pisem; pri neprestanem begu je po večini šla pošta v zgubo. Povedal sem mu, da prihajajo iz domovine čim bolj žalostna poročila: ta in ta je padel, tega in tega so zaprli, to ni to družino so odgnali v koncentracijsko taborišče, ljudje so obupani in oropani vseh človeških pravic; gorje mu, kdor se brezpogojno ne ukloni diktatorjem, ki so brez srca in vesti; na vasi, občini, fari in deželi staršem prepovedujejo s svojimi otroki slovensko govoriti, isto tudi s sosedi in znanci. Tuj po duhu in tuj po jeziku je duhovnik, prepovedana je vsaka slovenska molitev v cerkvi; stari ljudje, nemščine popolnoma nezmožni, umirajo brez spovedi; brezvestni agenti hodijo zvečer poslušat na okna, kje se slovensko govori, splošen strah in obup, celo mrtvim se diktira tuj nemški napis in kdor se vsemu temu ne ukloni, ima na izbiro samo dva pota — v koncentracijsko taborišče ali pa v par-

Izseljeniška izkaznica

Personen-Ausweis

SL. Umsiedler Nr.:

∞ 0009

für

Name: M a r k e l

Vorname: Stefan

Geboren am: 23.12.97

in: Ruden-St. Nikolai

Beruf: Bauer

Letzter Wohnort: St. Nikolais

SL. Umsiedlung aus der Untersteiermark.

Klagenfurt

Reichenburg, den

14.4. 1948

I. A.

Walden

tizane. Več jih raje voli drugo in se z orožjem v roki bore proti nečloveškemu nasilju za svoj in narodni obstoj in kot taki doprinašajo nepopisne žrtve. Taka in enaka poročila mi prihajajo od vseh strani iz domovine. To je obraz na smrt obsojenega naroda to in onstran Karavank in njegove domovine. Na naših posestvih pa da gospodarijo nemški priseljenci in uničujejo vse, kar nam je bilo drago in sveto. Razen par zagrizenih nacijev se teh pritepencev vse boji in ogiba.

Ob tem razmotrivanju pa smo bili vsi mnenja, da gre vsemogočni večni tretji rajh h koncu in da ni več daleč čas, ko bo uničen napuhneni nemški nacionalizem in bodo narodi, ki so doprinesli v tej vojni neizmerne žrtve in napore za svojo svobodo in obstoj, rešeni nemškega nadčloveka in njegove kulture. Med te narode spada tudi naš slovenski narod, ki je prav v tej vojski postal svetovno znan. Toda s strahom smo se spraševali, kakšen bo ta konec, ali ga bomo mi še doživeli in preživel? Kdo ve, ali nas ne bodo ubile bombe, ali nas ne bodo na zadnje še vse postrelili kot so postrelili na milijone drugih? Vemo samo to, da je ta režim zmožen vsega.

Tako smo ugibali, kaj nam bodo prinesli prihodnji meseci. Končno smo se spomnili, da je danes god svetega Lamberta, najinega in farnega patrona na Radišah. Spomnili smo se, kako smo ga praznovali doma slovesno v krogu sosedov in znancev in da ga danes praznujemo že tretjič v tej mrzli tujini, prvič v Schwarzenbergu, drugič v Frauenaurachu. Slučajno sem dobil takrat ravno dopust; stara šubernikova mama Ana Wieser me je povabila v svojo barako, urezala kos pogače in mi dala rekoč: „Vzemi to malo darilo za svoj god in spomni se na radiško žegnanje.“ Meni se je milo storilo, njen dar in njene besede pa mi bodo ostali vedno v spominu. Letos pa ga obhajamo tu vrh te gore pregnani iz domovine, oropani vseh človeških pravic, a s trdim upanjem na zmago pravice in na boljše dni.

Drugi dan opoldan sem se kot običajno poslovil. Spremljala sta me žena in Preti do postaje Wassertüdingen. Šli smo po stezi mimo Fliegerkaserne. Nepopisna otožnost in potrnost sta nas morili vso 12 kilometrov dolgo pot. Zdelo se mi je, da se mi tresejo noge in da sem brez vse moči. Rad bi govoril, pa nisem mogel, delal sem se močnega, da se nisem na glas razjokal. Pogled na sina in na ženo pa mi je povedal, da se tudi njima enako godi. Bridko mi je bilo ob misli: vse življenje smo delali in skrbeli, danes pa ob slovesu nimam dati sinu niti skorjice kruha, odhajam berač od beračev. Tako smo prišli počasi tihi in zamišljeni na konec Hesselbergovih pašnikov, od koder se vidi postaja Wassertüdingen. Tam ob stezi je stala mala starikava hruška, pod njo nekaj lepih hrušk. Žena in jaz sva jih začela pobirati, sin Preti pa je nemo stal ob strani. Ponudil sem mu jih nekaj in mu rekel: vzemi brez greha! Malomarno jih je porinil v žep. Tako smo prišli na postajo. Kmalu je prišel vlak in trenutek, ko smo se morali posloviti. Stisnil sem mu roko. Hotel sem govoriti: Bog te živi in ohrani, na njega ne pozabi. Toda nobena beseda ni šla iz grla, debele solze so mi vlile po licu. Isto se je godilo tudi Pretiju in ženi. Najrajši bi ga objel, toda nisem mogel, stal sem brez vseh moči.

Po daljšem času sem prejel od Pretija pismo, da je srečno došel na svoj kraj in da je kljub svoji pohabljenosti bil znova dodeljen neki bojni formaciji. Nato so pogosto prihajala pisma, pozneje pa zelo redko. Pisal je, da so v bojni črti in da ima malo časa. V nekem pismu je bridko tožil, da stoji v jarku do kolena v vodi in da se nimajo nikjer posušiti. Čeprav je tudi doma novembra že precej mrzlo, a da takega mraza še ni doživel. V vsakem pismu je trdil, da bo kmalu konec in zmaga in da se bomo videli v domovini. Toda pisma so prenehala, in moja so prihajala nazaj. Decembra 1944 smo se peljali na božični dopust v taborišče. Tam pa me je že čakala novica: Preti je padel na ruski fronti! Moj sin Preti. Z menoj je bil izseljen, potem pa so ga nasilno odvedli k vojakom.

Kleine Kärntner

Schriftleitung und Geschäftsstelle in Kärnten: Klagenfurt, Flensburgerplatz 2 (Kaiser-Franz)

DR. JULIJ FELAHER

Še konec
leta 1944
so selili

(Taborišče Buch in
Markt Rettenbach)

Das Ziel Kärntens für 1943

Die Lösung der sogenannten Kärntner Frage

Klagenfurt, 5. November.

Gauleiter Dr. Friedrich Rainer hat im Rahmen seines großen Rechenschaftsberichtes über die Arbeit der NSDAP des Gaues Kärnten, den er beim Generalappell der NSDAP anlässlich der Feier des 10. Oktober im Landhaushof der Gauhauptstadt gegeben hat, als einen wesentlichen Programmpunkt und als besondere Kriegsaufgabe der NSDAP das Gauen Kärnten für das Jahr 1943 die volkspolitische Gleichsetzung des ehemaligen Kärntner Abstammungsgebietes mit dem übrigen Kärnten und damit die endgültige Beseitigung der sogenannten Kärntner Frage proklamiert. Der Gauleiter sprach damals von einer Aktion, die im planvollen Zusammenwirken aller maßgeblichen Stellen aus Partei und Staat auch den letzten Keim einer Bedrohung Kärntens beseitigen und das Vermächtnis der Kärntner Abwehrkämpfer erfüllen wird.

Am Donnerstagsvormittag hatten sich im großen Festsaal des Reichsstatthaltergebäudes in Klagenfurt nun diejenigen Frauen und Männer Kärntens zusammengefunden, die an dieser feierlichen vom Gauleiter angeführten Aktion vornehmlich beteiligt sein werden, um aus dem Munde von Dr. Rainer die großen Richtlinien für diese Arbeit zu erhalten und das Generalpro-

gramm zu hören, das der Leiter des Gauamtes für Volkstum, SS-Standartenführer Raier-Kaibitsch, im Auftrag des Gauleiters ausgearbeitet hat.

Der Gauleiter hob in seinen einleitenden Worten die Wichtigkeit der Beseitigung der sogenannten Kärntner Frage hervor und wies darauf hin, daß durch die Lösung dieser Aufgabe die Kraft des ganzen Landes zunehmend frei werden wird für den verklärten Einsatz in den neuen Gebieten und für das kommende große Aufbauwerk.

Sodann ergriff der Leiter des Gauamtes für Volkstumsfragen, SS-Standartenführer Raier-Kaibitsch das Wort, um zu den einzelnen Punkten des Generalprogramms der sogenannten Kärntner Frage ausführlich Stellung zu nehmen. In seine überaus aufschlußreichen und interessanten Ausführungen schloß sich eine rege Debatte an. Die Forderung des Gauleiters, daß in Anbetracht der großen Aufgaben Kärntens in diesem südlichsten Gau Großdeutschlands bis zur letzten Konsequenz Klarheit geschaffen werde, wird im Jahre 1943 ihre Erfüllung finden. Dafür bürgt die klare Zielsetzung durch den Gauleiter und Reichsstatthalter, und dafür bürgen auch die Männer, die der Gauleiter mit der Lösung dieser Aufgabe betraut hat.

Dokument o „ciljih“ nacistov na Koroškem

Po prvi množični izselitvi, ki so jo koroški šovinisti izvedli 14. in 15. aprila 1942, bi morala slediti izselitev nadaljnjih 50.000 Slovencev, ki so jih nameravali poslati v uničene in zapuščene pokrajine Vzhodne Poljske in Ukrajine. Da je tak načrt obstojal, dokazuje zemljevid, ki je bil izdelan v uradu vojnega zločinca Maierja-Kaibitscha v tako zvanem „Gauhauptamt für Volkstumsfragen der Gauleitung Kärnten der NSDAP.“ Na tem zemljevidu, ki je obsegal Ukrajino in vzhodne dele Poljske, so bili posebej označeni razni kraji, preimenovani na imena koroških vasi, v katere naj bi bili preseljeni koroški Slovenci. Ozemlje naj bi se imenovalo „Nova Koroška“. Tak zemljevid se je po končani vojni nahajal v posesti nekega privatnika v beljaškem okraju in so ga zanesljive pričje videle. Nadaljnji dokaz pa so opazovanja koroških vojakov, ki so služili v nemški vojski na omenjenem ozemlju na ruski fronti in videli tam že postavljene barake z napisi raznih krajev Slovenske Koroške. V te barake so nameravali prepeljati slovenske „koloniste“ s Koroške. Zaradi poslabšanja vojaškega položaja Nemcev na vzhodni fronti in uspešnih vojaških akcij koroških partizanov na domačih tleh, je ta načrt druge množične izselitve, v katero so nameravali vključiti tudi manj zavedne Slovence, propadel.

Vendar se je zločin izseljevanja koroških Slovencev po prvi množični izselitvi v aprilu 1942 nadaljeval skozi vso dobo vojne. Tudi vse te izselitve niso zasledovale zgolj „izločitev tistih elementov, ki so bili nacionalsocializmu nasproti“, kakor skušajo s takim izgovorom danes koroški šovinisti, ki so le-te s prikritimi metodami in s podporo oblasti že pred priključitvijo Avstrije k Nemčiji pripravili, sebe razbremeniti. Vse izselitve so imele edini cilj dokončne rešitve koroškega vprašanja s popolnim uničenjem koroških Slovencev in ponemčenjem Slovenske Koroške, kakor je to razglasil

vojni zločinec Maier-Kaibitsch v svojem govoru pri generalnem apelu nacistične stranke v Celovcu.

Služaj je nanese, da sem se sestal pred par leti s tov. Uršičem, njegovo ženo Nežo in njegovim sinom Tonetom iz Loč pri Beljaku v družbi z Leopoldom Hladnikom, bivšim šolskim upraviteljem v Št. Vidu nad Ljubljano. Oba Uršiča sta bila koroška partizana, družinski člani Uršičeve družine pa so bili skupaj z Leopoldom Hladnikom pregnani v Nemčijo v izseljeniško taborišče Rettenbach. Uršičevi so mi povedali, da je Hladnik vodil dnevnik o važnejših dogodkih v tem taborišču, v katerem so bili internirani sami koroški Slovenci.

Ko sem se nekoč pozneje srečal s Hladnikom, mi je povedal, da sta bila njegova dva sinova, Polde in Marjan, partizana, on pa da je bil od nemškega okupatorja pregan na Koroško, najprej v Blatograd in pozneje v Tigerče na Gosposvetskem polju. „Slišal sem, da ste v vezani besedi opisali borbo in trpljenje koroških slovenskih družin, katere so leta 1944 nasilno izselili v taborišče Rettenbach. Ali ste ohranili vaše zapiske“, sem vprašal Hladnika. Potrdil mi je, da je rešil svoj dnevnik in začel pripovedovati:

14. novembra 1944 sem bil v Tigerčah aretiran in odveden v taborišče v Beljak, ElisabethstraÙe št. 57. Barake so nosile uraden naziv ‚Auffangslager‘. Baraka, v kateri so bili Slovenci s Slovenske KoroÙke in MežiÙke doline, pa je imela naslov ‚Banditenlager‘. Bilo je to zbiralno taborišče, v katerem so zbirali slovenske družine iz beljaÙke okolice, RoÙa, Podjune in MežiÙke doline in jih nato v večjih transportih odpremjali v delavna taborišča v Nemčijo. V drugih barakah so bili Poljaki, Rusi, Ukrajinci, Italijani in druge narodnosti. Komandanti barak so bili SS-ovci, višji podoficirji, med njimi ‚špisi‘, tako so imenovali stare narednike-vodnike. Komandant naÙe barake, ki se je imenovala ‚Banditenlager‘, je bil višji narednik Michael Hebel, doma nekje blizu Monakovega v Nemčiji, v civilu hotelir. V baraki je imel urejeno posebno sobo, da nas je stalno nadzoroval. Po njegovem nalogu smo morali v taborišču za njega krasti stavbni les, s katerim je kuril peč v svoji sobi.

Strogo nam je bil prepovedan vsak stik s civilisti. Hrana je bila obupno slaba, vsak dan isto: neka pomijam podobna juha, v kateri so plavali črvi, čiki, kaka nit zelja ali koÙček neolupljenega krompirja. Kruh so nam pekli iz moke, ki je imela okus divjega kostanja. Bili smo suhi kakor trlice. Življenje v tem taborišču je bilo zelo težko. Če bi ne imeli nekega Matijo Trosta, ključavničarja, ki je bil uslužbenec taborišča in prihajal ponoči v naÙo barako radi raznih popravil, bi večina v naÙi baraki od lakote poginila. Trost, doma iz okolice Beljaka, je za silo obvladal slovenščino; ponoči nam je prinaÙal hrano na živilske bone, ki smo jih dobivali od svojcev po različnih ilegalnih ovinkih v taborišče.

Ko me je orožnik 14. novembra 1944 in Tigerč pripeljal v ‚Banditenlager‘ v Beljak, sem tam našel samo neko slovensko dekle s KoroÙke, medtem ko so ostalih 80 do 90 koroÙkih Slovencev že prejšnji dan odpeljali v taborišče Buch pri Illertisen-u v Zapadno Nemčijo. Skoro dnevno so prignali aretirane koroÙke Slovence v beljaÙko zbiralno taborišče tako, da se nas je do 26. decembra nabralo 83 ljudi. Dne 27. decembra 1944 so vseh 83 v živinskih vagonih odpeljali v Nemčijo. Najprej smo bili določeni za taborišče Buch, ker pa tam ni bilo prostora, so nas peljali nazaj v Markt Rettenbach, okraj Memmingen, ki leži na ùvabsko-bavarski visoki planoti. Tam so ustanovili nov lager in nas spravili v neko na pol podrto bivÙo plesno dvorano, spadajočo k gostilni ‚Pri črnem orlu‘, tako da smo bili na stalnem prepihu. Komandant taborišča je bil neki SS-ovec Budweg, doma iz Gdanska. Predno so nas Amerikanci v maju 1945 osvobodili, je priÙlo k nam 40—50 koroÙkih Slovencev od skupine, ki je bila internirana v taborišču Buch. Poleg tega pa se je v naÙe taborišče zateklo potem še večje ùtevilo

Hrvatov in Srbov iz drugih taborišč; bili so sami stari možakarji. Dne 15. julija 1945 zjutraj smo se v živinskih vagonih odpeljali iz Rettenbacha v domovino. V transportu, ki je štel 850 ljudi, je bilo 123 Slovencev s Slovenske Koroške in Mežiške doline. Poleg koroških Slovencev je bilo še nekaj Slovencev iz slovenjgraškega okraja, par izseljencev z Gorenjske, in jaz, vsi ostali pa so bili Hrvati in Srbi iz raznih krajev Jugoslavije. 17. julija smo prispeli v Podrožico, kjer so Slovenci s Koroške odšli na svoje domove, ostali pa naprej na Jesenice. Poudarim, da so koroški Slovenci v taborišču Rettenbachu bili ponosni na svoje koroške partizane, ki so se borili na domačih tleh, in prepričani, da jim izbojujejo svobodo in vrnitev na njihove domove.“

Vrnitev

(IZ DNEVNIKA IZSELJENCA)

9. V. 1945. Danes je bila objavljena vesela in težko pričakovana vest: vojne je konec! Milijoni in milijoni se bodo globoko oddahnili, ko je minil čas groznega nasilja, mučenja, pregnanstva, trpljenja in smrti.

18. VII. 1945. Zjutraj sva se z enim sotrpinom s kolesi odpeljala proti Neustadtu, da obiščeva sotrpine na Hesselbergu in se tam zanimava, kakšne so možnosti za povratek v domovino. Po celodnevni vožnji sva zvečer prispela v Eichingen, vas pod „goro“ Hesselberg, in se zanimala za novice. Tukaj so nama povedali, da so ameriški vojaki dne 15. t. m. z avtomobili odpeljali vse koroške Slovence proti Nürnbergu. Da izveva podrobnosti, sva se odpeljala v Wassertrüdingen, kjer je okrajna oblast.

20. VII. 1945. Okoli poldneva prideva v Scheinfeld in na vojaški upravi takoj napraviva prošnjo za potno dovoljenje. Napotili so naju še na grad, kjer naj nama preskrbijo avtomobil. Ko sva imela zagotovljeno tudi prevozno sredstvo, sva se vrnila domov, da z družinami pripravimo stvari za potovanje.

21. VII. 1945. Žal so včerajšnje obljube ostale le pri besedah, kajti potnega dovoljenja ne dobimo.

17. VIII. 1945. Skoraj ves mesec smo letali od Poncija do Pilata, končno pa je le uspelo dobiti možnost za vožnjo do Münchena, kjer so zbrani tudi ostali koroški izseljenci. Včeraj zvečer smo se poslavljali pri mojem delodajalcu. To je bilo slovo, saj nam je v času našega pregnanstva stal ob strani kot skrben oče. Zmenili smo se, da nas ob osmih zjutraj dvigne avto, ki pa se je zakasnil, tako da smo se šele ob enajsti uri odpeljali in sicer Makova ter moja družina in še neki ljudje, ki so jih zaradi zračnih napadov preselili v Scheinfeld.

Med potjo so nas pozdravljali sledovi komaj minule vojne: porušeni mostovi, razstreljena oklopna vozila, razbiti avtomobili... Okoli poldneva smo bili v Nürnbergu, katerega razdejanja ni mogoče opisati.

Okoli šestih popoldne smo vozili skozi Eichstätt, kjer je bilo tudi taborišče koroških izseljencev, proti Donau-Wörth in Ingolstadt. Mislili smo še do noči prispeti v München, toda prenočiti smo morali v vasi Raadhof.

18. VIII. 1945. V porušnem Münchenu je bilo zelo težko zvedeti za avstrijska taborišča, končno pa smo po večurni vožnji po ruševinah le prispeli do barak, kjer je bil prostor tudi za naše družine. Ker smo bili od dolge vožnje zelo izmučeni, smo se takoj vlegli k počitku.

20. VIII. 1945. S tovarišem Makom sva na kolodvoru zvedela, da se jutri en vagon odpelje do Beljaka. Na avstrijskem tako imenovanem uradu za samopomoč nama je na-

pisal zdravnik izkaznice in pri vojaški upravi izposloval dovoljenje za prevoz, ker smo bili nasilno izseljeni. Ko sva o končnem uspehu obvestila tudi družine, sva šla iskat voznika, ki nam bi zapeljal prtljago na kolodvor.

21. VIII. 1945. Ker včeraj pri iskanju voznika nisva imela uspeha, sva iskanje danes na vse zgodaj nadaljevala in končno le iztaknila človeka, ki nam je po znosni ceni zapeljal stvari na kolodvor. Toda tukaj nas je čakalo razočaranje: vagon za Beljak so imeli naročen železničarji, ki nas zaradi preobilne prtljage niso hoteli vzeti s seboj in smo ponovno stali na prostem, brez strehe in brez možnosti za odhod. V skrajni sili smo se zatekli v neki razbiti vagon, zlasti še, ker se je bližala nevihta.

22. VIII. 1945. Takoj zjutraj sva se spet odpravila v mesto, da bi končno enkrat uredila prevoz v domovino. Med potjo sva srečala nekega Slovenca iz Beljaka, ki je bil sprevodnik pri jugoslovanskih transportih. Po njegovem nasvetu sva se zglasila pri Jugoslovanskem komiteju, kjer so naju nadvse ljubeznivo sprejeli in nama preskrbeli prostor v neki kasarni, kjer so jugoslovanski izseljenci čakali na povratek v domovino.

23. VIII. 1945. Po daljšem prizadevanju sva dobila avtomobil, s katerim smo prepeljali stvari v naš novi dom, kjer so nas sprejeli kot brate; spet se počutimo svobodne in proste. V kasarni stanujejo pripadniki skoraj vseh narodov, ki so jih nacisti preganjali: poleg Jugoslovancev Belgijci, Francozi, Grki, Holandci, Italijani, Poljaki, Romuni in drugi.

24. VIII. 1945. Prvi dan v jugoslovanskem taborišču. Hrano imamo izvrstno, vsi taboriščniki so gostoljubni in se počutimo med njimi popolnoma domače. Zvečer nas povabijo na zabavo, ki jo prirejajo grški, italijanski in španski izseljenci.

27. VIII. 1945. Danes je prispelo v naše taborišče nadaljnjih 220 Jugoslovancev, med njimi pa tudi ena naša družina, ki je zaradi bolezni zaostala v taborišču Eichstätt.

29. VIII. 1945. Neki častnik od Jugoslovanskega komiteja nam naznani, da se transport odpelje v soboto, torej v treh dneh.

30. VIII. 1945. Zvečer nam na zborovanju govori taborovodja in slika težko borbo, ki so jo jugoslovanski narodi pod vodstvom maršala Tita bojevali proti nacifašizmu za svoboditev ljubljene domovine.

31. VIII. 1945. Čez dan smo obiskali mesto in si še enkrat ogledali München v ruševinah, kajti za jutri je napovedan odhod. Na večer smo bili spet vabljeni na zborovanje, kjer so nam povedali, da se jutri ob osmih zjutraj odpeljemo proti domu. Nepopisno veselje je zavladalo med taboriščniki in z navdušenjem smo zapeli himno „Hej Slovani“. Na zborovanju nas je obiskal tudi neki jugoslovanski častnik v spremstvu ruskih, ameriških in angleških častnikov. Po zborovanju je bila plesna zabava in smo zaplesali vsi od veselja, da se odpeljemo v domovino.

1. IX. 1945. Že ob štirih zjutraj smo začeli pospravljati zadnje stvari, da bi do osme ure, ko je napovedan čas odhoda, bili zanesljivo pripravljeni. Ura je osem, toda avtomobilov še ni. Treba je čakati ... Srbski vojaki plešejo svoj tradicionalni kolo. Čas hiti in že mineva tudi popoldne; na večer šele zvemo, da se danes ne moremo odpeljati. Ponovno spravimo stvari pod streho in čakamo novega povelja.

2. IX. 1945. Slišijo se vesti, da bo preko Münchena vozil jugoslovanski transport, h kateremu bodo priključili tudi nas. Ne vem pa, koliko je resnice na tem.

3. IX. 1945. Popolnoma nepričakovano dobimo zjutraj povelje, da moramo biti do osmih pripravljeni za odhod. Kakor bi bil ustrelil, tako je šlo po taborišču, niti za zajtrk nismo imeli časa, navdajala nas je le vest: DOMOV! Ameriški avtomobili so nas in naše stvari zapeljali na kolodvor, kjer je čakal dolg transportni vlak, ves okrašen z zelenjem in napisi „Živel Tito“, „Živela Jugoslavija“ ter podobnimi; številne jugoslovanske zastavice so plapolale na vagonih. Korošci smo dobili lasten vagon, ki smo ga še bolj okrasili. Na postaji se je razvila prava ljudska veselica — petje,

godba, vriski in govori —, ki je trajala do večera. Ob 18. uri se je vlak začel pomikati proti vzhodnemu kolodvoru, kjer smo dobili pozno kosilo ter hrano za več dni potovanja. Nato pa smo se odpeljali proti jugu, proti Koroški...

4. IX. 1945. Ko smo zapustili Ture in po treh in pol letih spet zadihali koroški zrak, se nam je odvalil velikanski kamen od srca: spet smo na Koroškem in kmalu bomo videli naše lepe slovenske vasi. V Beljaku smo se še enkrat poslovili od jugoslovanskih bratov, ki so se prepevajoč odpeljali dalje. Po dolgem tekanju sem ter tja sem dobil za svojo družino avtomobil, ostali dve družini pa sta se z vlakom odpeljali proti Celovcu.

Ob tako imenovani zaporni črti nas je ustavila angleška kontrola, nato pa smo se odpeljali na jug. Zagledal sem stari vrh Jepe, ki mi je prav prijazno kimala v pozdrav, zdelo se mi je, da kljub težki preteklosti še vedno s slovenskim ponosom, danes morda še bolj junaško kot kdaj poprej, saj je prepojena s krvjo najboljših sinov in hčera našega slovenskega naroda.

Nepopisno prsrčen je bil pozdrav z materjo...

5. IX. 1945. Kakor v sanjah sem hodil spet po domači zemlji, po kateri smo tako dolgo hrepeneli v daljni tujini. Toda kakor rana me je zapekla vest, da se povzročitelji in sokrivci našega trpljenja še vedno svobodno sprehajajo po naših vaseh. Spoznal sem, da je življenje le boj, trpljenje in skrb, zato bodi naše geslo do zadnjega diha „Smrt fašizmu!“, da se gorje zadnjih let nikdar več ne povrne.

ELIZABETA MORAK

Novo razočaranje

V Celovcu so nas potisnili v Jesuitenkasarno. Dobili smo pač južino, ki smo je bili že tako potrebni, toda..., a glad je najboljši kuhar in konjska juha s trdimi koščki mesa nam je bila slaščica! Upali smo, da je to pač zadnja postaja našega križevega pota, ležišče na golih trdih tleh, nekaj črne kave, zeljnata juha s konjskim mesom, uši... Uboga Koroška, lepo si nas sprejela! Sicer smo dobili od deželne vlade vsaka družina en zavoj raznih jedilnih stvari, kar pa je bilo pri družinah s številnimi člani le za trenutno pomoč. Dan ali dva pa je bilo vsega konec. Morali smo uživati še nekaj dni gostoljubnost v Jesuitenkasarni, nakar so nas vendar zapeljali z britanskimi tovornimi avtomobili na naše domove. Bilo je v nedeljo, dne 22. julija 1945.

Lepo se sliši „domov“, ali resnica je druga. Ti naši domovi večinoma niso bili prazni. Različni funkcionarji so jih upravljali in opravili. Mi smo našli dom sicer brez pravega posestnika, toda ne prazen, temveč zaseden s številno družino. Pripeljali smo se utrujeni, lačni in žejni na dom, toda nihče nam ni prihitel naproti, nihče ponudil roke v pozdrav ali nam ponudil okrepčila. Zakurili smo na sredi dvorišča, segreli konzerve, ki nam jih je dal v Beljaku usmiljeni britanski vojak in skuhali črno kavo. Tak je bil naš prihod na našo tako ljubljeno domačijo. Videvši to nam je prejšnja najemnica in sosedka prinesla mošta in malice. Prišel je večer in noč, kam spat? Za silo smo si postlali na skednju in tam smo prenočevali še štirinajst dni, vsa osemčlanska družina.

In sedaj se prebijamo kakor pač vemo in znamo; vendar bodo trajala leta trdega dela, preden se bodo zabrisali sledovi te prestrašne krivice, ki smo jo morali prestati. Rana pa, ki je bila zadana vsakemu posameznemu članu družine, ne bo zacelila nikoli ter bo zapustila veliko bolečo brazgotino. Tudi jaz ne bom pozabila nikdar časa, ko smo štiri gospodinjje umivale eno mizo.

Začelo se je

Prvi partizani

Množična izselitev 14. in 15. aprila 1942, pri kateri je zgubilo svoj dom in bilo pregnanih v tujino 209 koroških slovenskih družin s 1066 osebami v starosti od osmih tednov do 87 let, je na Koroškem užgala iskro za oborožen odpor proti nacističnemu nasilju.

22. avgusta 1942 je stopila prva edinica slovenske partizanske vojske na koroška tla. Čez Karavanke je prišla v dolino Srednjega kota v Selah. Bila je to edinica II. grupe odredov, ki se je v tistem času pod vodstvom Franceta Rozmana - Staneta z Dolenjske prebijala preko Gorenjske na Štajersko. Kranjčev bataljon, kakor se je edinica, ki je v Srednjem Kotu stopila na koroška tla, imenovala, je bila 25. avgusta 1942 blizu vasi Robež pri Apačah pod Obirjem napadena od močne edinice SS. To edinicco je Kranjčev bataljon premagal in pognal v beg.

S tem spopadom se je na Koroškem pričela organizirana partizanska borba proti nacističnemu nasilju. Na Koroško se je pričela vračati vrsta slovenskih fantov, ki so se že leta 1939 odtegnili vpoklicu v nemško vojsko in se umaknili v Jugoslavijo. Vrnivši se v domače kraje so pričeli z organizacijo prvih odborov Osvobodilne fronte slovenskega naroda in partizanskih edinic. Najvidnejši med njimi je bil Ivan Županc - Johan z Obirske pri Železni Kapli.

Na prvi organiziran odpor koroških Slovencev proti poizkusu fizičnega iztrebljenja pred 30 leti spominja na eni strani knjiga „Koroška v borbi“, ki je 1951 izšla v Celovcu in dokumentacija „Pohorski bataljon“, ki jo je zbral France Filipič in ki je kot knjiga izšla leta 1963.

Iz njih so povzeti naslednji izvlečki.

Kranjčev bataljon na Koroškem

Na znameniti pohod na Štajersko se je 20. junija 1942 zvečer s položajev okrog Stične odpravilo 551 borcev. Oboroženi so bili s 431 puškami, 25 puškomitraljezi, 2 težkimi mitraljezi, 49 pištolami, 88.133 naboji, 354 bombami in enim metalcem min. Borci so bili razdeljeni v štiri bataljone, 1. (Jankov), 2. (Simonov) in 3. (Šiškov) bataljon Savinjskega odreda in 2. (Zdravkov) bataljon Pohorskega odreda.¹

Pot, ki jo je II. grupa v naslednjih tednih prehodila, in je bila polna nepopisnega trpljenja in je terjala toliko žrtev, nam je opisala že vrsta partizanskih piscev in jo osvetljuje tudi kopica partizanskih in sovražnikovih dokumentov.²

28. junija 1942 je II. grupa odredov prekoračila železniško progo Ljubljana—Postojna. V noči od 28. na 29. junij je potem Zdravkov bataljon ob pomoči 3. čete Šerčerjevega bataljona in Kazenskega voda II. grupe odredov na progi blizu Verda zaustavil vlak z interniranci. Okoli 300 internirancev, ki so jih Italijani nameravali odpeljati iz Ljubljane v Italijo, je bilo tisto noč osvobojenih in nekateri med njimi so se takoj priključili partizanom.³

29. junija 1942 so vsi štirje bataljoni II. grupe odredov prešli tržaško progo na poti v Polhograjske Dolomite.

V noči na 1. julij 1942 se je II. grupa odredov v štirih vzporednih kolonah poskušala prebiti preko takratne nemško italijanske meje proti Pasji ravni. Takoj, onkraj meje in deloma že na meji sami pa so kolone naletale na nemške zasede in obročje in tisto noč se je uspešno prebil samo Jankov bataljon, ki se je že naslednjega dne znašel v Poljanski dolini,⁴ medtem ko so se Zdravkov, Simonov in Šiškov bataljon zopet morali umakniti preko meje na italijansko stran na stare položaje pri Št. Joštu in Koreni. Tu je nato prišlo 1. julija 1942 do borbe med Italijani in II. grupo odredov.

13. julija 1942, to se pravi isti dan, ko naj bi Jankov bataljon napadel Lučne, je kurir iz štaba II. grupe odredov prinesel vest, da je bataljonski komandant Ivan Stariha - Janko razrešen dolžnosti komandanta bataljona in postavljen za operativnega oficirja v štabu grupe, kot novi komandant pa je prevzel bataljonovo vodstvo Franc Poglajen - Kranjc, doslej mitraljezec v bataljonu. Tako je spremenil bataljon, ki je bil doslej znan pod imenom "Jankov" komandanta in s tem tudi ime, saj so ga potlej na vsem pohodu do Štajerske imenovali po novem komandantu „Kranjčev bataljon“.⁵

1 Poročilo štaba II. grupe odredov o pohodu na štajersko čez Gorenjsko. Zbornik VI, knjiga 4, dok. štev. 26.

2 Dokumenti II. grupe odredov v arhivu IZDG. Jože Mekinda: Pohod II. grupe odredov na štajersko, Ljubljana 1959, Državna založba Slovenije. Franc Poglajen - Kranjc „Gremo na štajersko...“, Spomini na partizanska leta I, Ljubljana 1946, Prešernova družba, itd.

3 Zbornik VI, knjiga 3, dok. štev. 51.

4 Franc Poglajen v Spominih na partizanska leta.

5 Isti pa je ostal ves čas pohoda politkomisar bataljona Jože Menih - Rajko.

Franc Poglajen - Kranjc je bil rojen 25. avgusta 1916 v Litiji v bajtarski družini. Njegov oče je bil cestar, njegova mati pa gospodinja. Vse do 1941. leta je bil podoficir v starojugoslovanski vojski. Ob začetku vojne je bil ujet pri Kruševcu, vendar fem u je posrečilo v Nišu zbežati iz vojnega ujetništva. Vrnil se je domov v Litijo in takoj pričel sodelovati z osvobodilnim gibanjem. Oktobra 1941 je že vodil OF odbor v Litiji, pozneje pa je postal komandant Narodne zaščite litijskega okrožja. . maja 1942 je z dvema bratoma odšel v partizane. Priključil se je II. grupi odredov.

13. julija 1942 zvečer se je začel napad na Lučne, hkrati pa so Nemci začeli veliko ofenzivo proti I. in II. grupi odredov na Gabrški gori. Obkolili so Gabrško goro. Prišli so tudi obkoljeni posadki v Lučnah na pomoč.

Po hudih borbah se je prebil Simonov bataljon z Gabrške gore proti vasi Podobeno, Delnicam in Volči in potem na Blegoš, a Zdravkov bataljon, ločeno po četah, proti Staremu vrhu, prav tako z namenom prebiti se na Blegoš. To pa se je posrečilo samo 3. četi Zdravkovega bataljona (Aleksandrovi), medtem ko sta ostali dve četi (imenovani Gedžova in Štefanova) zaman poskušali priti z Gabrške gore, nato izgubili zvezo s štabom bataljona in se kasneje napotili v Dolomite in naprej na Dolenjsko.

Kranjčev bataljon, ki je napadel Lučne, se je odtod prebil proti Črnemu vrhu in nato proti Bukovskemu vrhu. Na Črnem vrhu je bila ena njegova četa povsem uničena, medtem ko je uspelo dvema četama prispeti na Žirovski vrh in od tu na Blegoš. Tu je Kranjčev bataljon nekaj dni počival, nato pa se napotil naprej na Jelovico.

10. avgusta 1942 se je celotna II. grupa odredov na Jelovici razdelila na dve skupini. V prvi skupini so bili Simonov bataljon s štabom grupe in delom štabne tehnike, v drugi skupini pa Kranjčev bataljon in ostanki Zdravkovega bataljona.

Še isti večer se je prva skupina napotila z Jelovice proti Savi in naprej proti Kamniškim planinam. Pri Podnartu je prebredla Savo in se nato vzpela na Krvavec. Po hudi borbi na pobočju Krvavca in po srečanju s Kokrškim odredom, pri katerem so se izmučeni borci v dolini Kokre dva dni odpočili, je vodila skupino pot naprej mimo Kamniške Bistrice in preko Kamniških planin na Štajersko.

Druga skupina pa je tisto noč še ostala na Jelovici in tako zašla v silovito nemško

Koroški partizani na Svinji planini

ofenzivo, v kratkem razdobju že četrto po vrsti. Tako sta se Kranjčev bataljon in ostanek Zdravkovega znašla v izredno hudem položaju.

Skupina je bila obkoljena najprej na Partizanskem vrhu, nato na Lipniški planini, naposled pa še na Radoljski planini. Od tu se je prebila 12. avgusta 1942 zjutraj nazaj na Jelovico. Na robu Jelovice blizu Radovljice je ostala na to nekaj dni v zavetju, dokler ni bila nemška hajka mimo.

Ko sta se Kranjčev bataljon in ostanek Zdravkovega nekoliko odpočila, sta skušala 18. avgusta 1942 po isti poti kot pred njim štab II. grupe odredov s Simonovim bataljonom oditi na Štajersko: preko Sv. Mohorja na Podnart in naprej preko Save. Toda na Sv. Mohorju je bilo toliko zased, da nista mogla do Save. Tako sta se vrnila na Jelovico in si izbrala novo pot proti Radovljici, kjer bi prekoračila Savo, glavno cesto Kranj—Bled in dospela nato preko Ljubelja, Karavank in Kamniških planin na Štajersko.

20. avgusta 1942 sta se povzpela na Dobrčo planino in prišla v noči na 21. avgust na ljubeljsko cesto pri Sv. Ani. Ta pa je bila od Nemcev zasedena. Komandant Kranjc je tedaj vse partizane razvrstil v tri skupine in je prvo vodil sam, drugo politkomisar njegovega bataljona Rajko, tretjo pa politkomisar Zdravkovega bataljona Zvone. Kranjčeva in Rajkova skupina sta se prebili čez cesto, medtem ko je Zvone z 12 ljudmi svojega bataljona in 6 ljudmi Kranjčevega ostal na drugi strani ceste, kjer so jih Nemci pozneje razbili, Zvoneta in nekaj njegovih tovarišev pa ujeli.

Pri Sv. Ani je Kranjčev bataljon vsega izgubil 12 ljudi. Zjutraj, 21. avgusta se je nato vzel na Šijo planino, toda čez dan se je moral, obdan od nemških zased, umakniti pod vznožje Košute. Spotoma je na Šiji planini pustil skrito ranjeno partizanko Zlato Vidmarjevo z bolničarko in zaščito, po katero naj bi se pozneje vrnili z nosili, česar pa ni bilo mogoče, ker so Nemci iz vseh strani pritiskali proti bataljonu.

Bataljon je bil v precepu. Obkoljenemu od vseh strani je ostala samo ena možnost: preko strmin Košute na Koroško in preko Koroške na Štajersko.

Na sestanku bataljonskega štaba je Kranjc na specijalki nakazal tihotapsko pot preko strmin Košute na Koroško. Po daljši razpravi in ko je gorenjski vodič izjavil, da jih lahko vodi po njej, so sklenili, da bodo šli po njej.

Tako so še isti večer nastopili pot, ki jih je najprej pripeljala na vrh Karavank. Tu so prenočili, zjutraj pa so se po skoraj neprehodnih strminah spustili na koroško stran. Dospeli so v dolino Srednjega Kota.

To je bilo v ranih jutranjih urah 22. avgusta 1942, ko se je Kranjčevim partizanom s skalnatih karavanških vrhov odprl čaroben razgled na panoramo Slovenske Koroške, te Koroške, ki jih je potem nadvse gostoljubno sprejela.

Poročilo iz tistih dni, ki ga je napisal na kraju pohoda Mitja Ribičič - Ciril pod naslovom „Naprej v borbo“, pripoveduje:

„Glas, da je slovenska vojska na Koroškem, se je iz zakotne vasice pobliskoma raznesla po vseh razkropljenih slovenskih vaseh, tja do Borovelj in Celovca. Po dvajsetletnem trpljenju je ljudem v očeh zasijalo novo upanje, nova vera, vsi so se v celoti zavedali poslanstva, ki ga opravlja partizanska vojska.“

Franc Poglajen - Kranjc pa je sprejem na Koroškem v „Spominih na partizanska leta“ takole opisal:

Borci so obležali od lakote in izmučenosti. Midva z Rajkom in še neki tovariš smo potrkali v hiši, ki je bila v bližini. Bili smo tik majhne koroške vasice. Korošci so nas debelo pogledali. Povedali smo, das mo slovenska vojska, ki se bori proti Nemcem. Pripovedovali smo jim o grozodejstvih, ki jih počenjajo Nemci v Sloveniji. Neki

starček, ki nas je s solzami v očeh poslušal, nam je dal sira in mleka in vse, kar je premogla njegova borna kočica. Šli smo še v nekatere hiše. Prigovarjali smo ljudem, naj se tudi Korošci dvignejo k upor. Tako smo koroške Slovence navdušili za stvar, da so nas imenovali naše fante in našo vojsko. Dali so nam vse, kar so imeli. Vrnili smo se k bataljonu s polnimi posodami mleka. Bataljon se je dobro nahranil.“

Čez dva dni so krenili Kranjčevi partizani naprej.

24. avgusta so se vzpeli na Žetičjo planino. Tu so jim pastirji podarili nekaj ovac. Nato so korakali po pobočju Obirja proti Dravi.

25. avgusta 1942 so dobili v vasi Robež pod Obirjem hrano in zvečer kuhali v skriti kotlini. Toda Nemci so jih izvohali, se splazili mimo straž v tabor in jih napadli, ko je bila pravkar več kot polovica partizanov razvrščena pred kotlom v pričakovanju večerje. Borci večinoma niso imeli orožja pri sebi, pustili so ga prav na tisti strani tabora, kjer so Nemci vdrli, pa je prišlo do katastrofe. Bataljon se je sprva v paničnem begu umaknil na pobočje nad taborom in se razbil v dve večji in nekaj drobnih skupin. Toda kljub nenadnemu razbegu se je Kranjcu naposled vendar posrečilo večji del bataljona zbrati in z enim puškomitraljezom in nekaj puškami izvršiti protinapad in v enourni borbi pregnati Nemce iz tabora. Ne samo, da je bilo rešeno vse orožje in vsa oprema, temveč je znašal potem plen še sedem pušk, eno brzostrelko, en lahki mitraljez, nekaj municije, razne opreme in nekaj dokumentov.

Skupina 18 borcev pa ni dobila več zveze z bataljonom in se je napotila nazaj proti Gorenjski. Dva borca Kranjčevega bataljona sta padla v jurišu, nekaj pa se jih je razkropilo. Od teh so se štirje prebili na Dolenjsko, partizan Dušan,⁶ član štabne tehnike II. grupe odredov pa je bil pri nekem kmetu izdan in ujet. Trije partizani, ki so se tudi ocepili med borbo, Rudolf Čemažar - Samo, Ivo Šircelj - Tine in še nekdo, so šli sami za bataljonom na Štajersko in so ga našli okrog 10. septembra 1942 Na Golteh na Mozirskih planinah.

Ponoči po napadu se je Kranjčev bataljon prebil čez slap Podkanja na Rebrco in Jeriše, prekoračil cesto in nato reko Belo, potem železnico pri Fužinah in se 26. avgusta 1942 povzpел na planino Ojstro. Tu je pri nenadnem srečanju z Nemci izgubil nekaj opreme. Proti večeru se je premaknil čez Črno preko Koprivne na Podpeco. Na Lužah je sicer padel v zasedo, vendar se prebil in se nato znašel na Koprivniku.

27. avgusta je prodril v dolino pri Sv. Jakobu, prekoračil pot med sedlom Travnikom in Radoho in prispel 28. avgusta na Travnik pod robom Smrekovca. Od tod je poslal dva kurirja na javko v Mislinjsko dolino. Še preden sta se vrnila pa je bataljon že dobil zvezo s štajerskimi partizani.

Njegov pohod je bil končan.

O poti Kranjčevega bataljona z Jelovice preko Koroške na Štajersko nam govori izčrpno troje partizanskih virov iz tistega časa: poročilo poveljstva I. bataljona Savinjskega odreda II. grupe, napisano v obliki dnevnika in obsegajoče razdobje od 8. avgusta 1942 pa do 7. septembra 1942, nadalje članek Mitje Ribičiča - Cirila, namenjen za glasilo II. grupe odredov „Naša pest“ in dnevnik Zdravka Čebularja - Rada. Poleg tega nam da izčrpen opis poti tudi Poglajenov članek v „Spominih na partizanska leta“.

Vsi štirje viri zgovorno pričujejo o junaštvu Kranjčevih partizanov. Kakšno veličastno dogajanje vsebujejo samo skope vrstice bataljonskega dnevnika! Borbe in pohodi in spet borbe in pohodi in eno samo veliko hrepenenje, čimprej doseči cilj, ki je postavljen, čimprej se prebiti na Štajersko.

6 Podatki Vladimirja Lakoviča, Staneta Čemažarja, Iva Šircelja in Franca Poglajena (ustni viri).

V dolini je zvonilo tako domače, slovensko . . .

Druga skupina, bataljon pod Kranjčevim vodstvom, si je utiral pot preko Koroške. Ko so se po neprestanih borbah, marših, neprespani, neumiti, povzpeli na goli vrh skalne Košute, kjer so splašili čredo gamsov, so vsi prvič v življenju zagledali prekrasno dolino — našo Koroško. V cerkvah v dolini je zvonilo poldan tako domače, slovensko, da se jim ni zdelo več mogoče, da bi po tej zemlji hodili tuji žandarji, policija, gestapo. Spustili so se v dolino brez vodnika tako hitro, da so frčale nevarne skale preko glav.

V prvi vasi Sele so jih sprejeli začudeno in prisrčno. Dali so jim črnega kruha in masla. Zapeli so partizanske, slovenske in koroške narodne. Starci in žene so jokali.

Nato so šli dalje pod vznožjem planin. Srečali so pastirja.

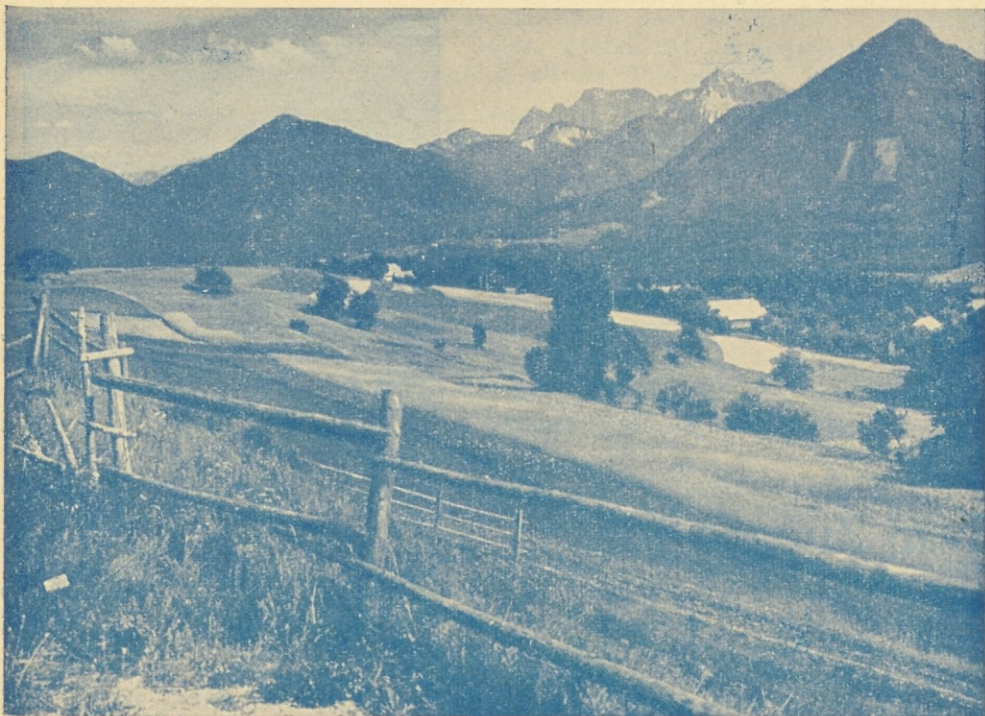
„Očka, prodajte nam ovco!“

„Vzemite tri, pet, kolikor hočete. Matjaževi vojski ne bom zaračunal.“

Prišli so v Apače in se utaborili v gozdu blizu vasi. Medtem se je po Koroški bliskoma raznesla vest, da je prišla slovenska vojska. Kmet je smatral za svojo narodno dolžnost, da je šel k sosedu in mu zaupal novico. Tako so zvedeli zanje celo v Celovcu in ne le naši ljudje, ampak tudi gestapo. V Celovcu je bila visoka vojaška šola, ki je učila SS-ovske oficirje ropanja, požiganja in posiljevanja. Ti oficirji so se s svojimi profesorji vred odpravili na zabaven lov. V dveh kamionih, ki sta drvela proti Apačam, sta odmevali šala in vesela pesem.

Partizani so pravkar stali okrog kotla in čakali na večerjo, ko so pridivjali v taborišče SS-ovci skupaj z našim stražarjem. Stražar ni vršil svoje dolžnosti, gledal je v taborišče, da mu prinese dežurni večerjo. Nepričakovani rafali so udarili kakor strela z jasnega neba med partizane. Partizani so bežali iz taborišča. Kdor je mogel, je zgrabil puško, drugi je bežal brez vsega. Med krohotom brzostrelk si slišal krohot SS-ovcev, pijanih lahke zmage. Noben partizan ni padel, le Vecelj je ležal v grmovju kakih 100 metrov proč; krogla mu je prebila obe roki.

Nedaleč v gozdu so se zbrali brez borbe premagani partizani, Kranjc in Rajko sta štela oborožene. Vsega skupaj je bilo trinajst pušk. Kaj pomeni taka oborožitev za bataljon v tej deželi, je vedel vsakdo, najboljše pa komandant in komisar. Rajko je spregovoril:

Daleč preko Drave in Gur se je razvil odpor koroških slovenskih partizanov

„Tovariši, nazaj moramo, po puške, po mitraljeze in opremo. Druge poti ne vidim in je ni. Kdor noče v borbo, naj da puško tistemu, ki gre z menoj.“

Nato so šli v napad. Počasi, korak za korakom, neslišno kakor kače. Zgoraj je vodil nekaj fantov komisar Rajko. V sredi je s tremi napadal komandant Kranjc, na desnem krilu je prodiral Grog, ob njem njegova hrabra žena Katarina.

Udarili so po Nemcih iznenada in vsi hkrati. Dobro uro so se ogorčeno bili. Sovražnika je bilo treba pregnati in izriniti iz kotanje, kjer se je zakopal. Bolj in bolj se je ožil partizanski obroč. Na koncu so podrli mitraljezca, ki je bil najhujši. Ta trenutek so Nemci kapitulirali. Ucvrli so jo iz taborišča, kar se je dalo. Ranjence so vlekli s seboj, da so tulili od bolečin. Orožje so pustili v kotanji pri naših puškah in nahrbtnikih.

To je bila zmaga! Plena toliko, da ga nismo mogli vsega odnesti s seboj. A ničesar, niti pušk, niti brzostrelk, bomb in opreme niso toliko občudovali, kakor dolgi MG-mitraljez, v čigar žrelu so tičali trakovi z dve sto zlatimi naboji. Gustl je postavil mitraljez na sredo tabora in mrmral: „To je orožje!“ in udaril s kopitom ob zemljo. Tedaj se je sprostila zavora in mitraljez je zaregljal dolg, zmagoslaven rafal v zrak pod planine. Ljudje so pripovedovali pozneje, da se je šofer, ki je vozil SS-oficirje z lova nazaj proti Celovcu v bolnico, tega rafala tako ustrašil, da je zavozil v jarek in je bilo še nekaj mrtvih.

Samozavest slovenskega življa na Koroškem se je s to akcijo zelo dvignila, hitlerjevski prihuljenci pa so začeli premišljevati svojo črno bodočnost. Bataljon je moral naprej proti Štajerski...

Ivan Županc-Johan

Johan je bil pionir partizanskega gibanja na vzhodnem predelu Koroške. Izvira iz znane Župančeve rodbine, katere vsi člani so bili aktivisti osvobodilne fronte. Očeta in mater so nacisti že 30. novembra 1942 odvedli v koncentracijsko taborišče v Nemčiji, brata Mihaela in sestro Marijo, poročeno Olip pa so v znanem procesu v Celovcu obsodili na smrt in 29. aprila 1943 obglavili na Dunaju.

Ivan je bil rojen 4. aprila 1915 na Obirskem pri Železni Kapli. Bil je delavec, zaveden Slovenec in antifašist. Zato se je po priključitvi Avstrije k Nemčiji umaknil v Jugoslavijo in živel v Ljubljani skupaj z drugimi koroškimi ubežniki, ki so odklonili službovanje v hitlerjevi armadi in niso hoteli sodelovati pri zasedbi Češkoslovaške.

Tu je ustanovil 1939. leta pevski zbor, poznan pod imenom „Sekstet Javornik“. Sekstet je večkrat pel v ljubljanskem radiu koroške narodne. Člani njegovega zbora so bili še puškar Dovjak iz Borovelj, ki je padel kot partizan, Maks Kelih iz Sel, ki ga je kot aktivista ustrelil nacistični gozdar Rohr v Karavankah, in trije bratje Olip: Folti, Peter in Hanzi, vsi trije iz Sel.

Po napadu hitlerjevcev na Jugoslavijo se je Županc s tovariši umaknil iz Ljubljane najprej na Šmarno goro, odtod pa v Karavanke. Že junija 1941 je odšel v partizane, bil najprej na Dolenjskem, nato pa v Kokrškem odredu na Gorenjskem. Spomladi 1942 se je vrnil na Koroško. Z njim je bil tudi Stane Mrhar iz Št. Vida pri Ljubljani. Oba sta v kratkem času zaktivirala kmečko prebivalstvo v predelu Železne Kaple in to zlasti na Obirskem, Lobniku in Suhi. Do novembra istega leta sta ustanovila že vrsto odborov Osvobodilne fronte za Slovensko Koroško in vanje povezala nad dve sto koroških Slovencev. V partizansko vojsko sta poslala prve koroške fante iz tega predela.

Kako plodonosno pa tudi težavno je bilo njuno delo, je razvidno iz poročila, kiga je pisal Stane Mrhar v Železni Kapli 4. oktobra 1942, dober mesec pred znanimi množičnimi aretacijami v Železni Kapli, na Obirskem in v Selah:

„V okolici Obirja in Kaple“ — piše Mrhar — „je Johan dosedaj navezal stike z ljudmi, o katerih je vedel, da so zavedni Slovenci. Nabirali so tudi že denar, in sicer prostovoljne prispevke; uredili bomo tako, da bodo redni. Tudi v političnem pogledu je imel precejšen uspeh, tako da so ljudje že nekoliko poučeni o naši borbi. Takoj, ko sva prišla, sva formirala odbore OF. Pomanjkljivost je v tem, da ni literature. Zaenkrat vršimo le ustno propagando.“

Na poti v Kaplo sva tudi obiskala kmete okoli Obirja. Tudi tu so poučeni in so stvar razumeli. Vendar so tu gorske kmetije, raztresene daleč naokrog. Zato jih je organizacijsko težje povezati ...

Dve tretjini kmetov sta razporejeni antifašistično, oziroma proti Hitlerju. V njem vidijo ljudje svoj propad. Večini so tudi obljubljeni, da jih bodo oktobra selili; vendar za sedaj še ni ničesar čuti ...

Nam, partizanom vedno govore:

„Pridite in rešite nas tega hudiča (Hitlerja)!“

Seveda jim midva pojasnjujeva, kako se bodo rešili „tega hudiča“. Obiskala sva tudi župnika in mu razložila pomen naše borbe in naše cilje. Župnik je stvar razumel in jo odobral. Na mojo željo, da bi kaj več storil za nas kot zaveden koroški Slovenec, pa je izjavil, da ima zelo natančno predpisano, kaj sme govoriti. Vendar je obljubil, da bo pri ljudeh govoril ugodno za osvobodilno gibanje in izpodbijal morebitne pomisleke, kakor je to delal že doslej.

Tudi v Selah in Borovljah bomo lahko vzpostavili močno organizacijo. Tudi tam so ljudje pripravljeni sodelovati z nami. Kmalu odideva še nižje v dolino, k Dravi, kjer že tudi vemo za posameznike, s katerimi bova navezala stike. Ti bodo potem razpletli organizacijo še drugod ...

Dva mlada fanti boste v kratkem dobili. Začasno jih bomo poslali k vam, ko pa jih bomo mobilizirali še več, se bosta lahko vrnila, če boste tako odločili. Tudi midva poizvedujeva za orožjem in ga nabirava. Nekaj sva ga že iztaknila: seveda so samo avstrijske, precej zarjavele puške. Predvideno imava tudi akcijo na bombe. Če nama uspe, vam bova poročala drugič ...

Njuno plodonosno delo pa je prekinila 11. novembra 1942 velika izdaja dveh belogardističnih gestapovcev v okolici Železne Kaple. Policija je obkolila izdano hišo, toda oba sta se srečno izmaknila in se umaknila v gorske predele.

Zimo 1942-43 sta ob samem krompirju preživela v karavanškem gorovju, oba težko bolna. Maja 1943 je Županc zopet odšel v dolino in delal kot okrajni funkcionar OF za Slovensko Koroško. Že 14. oktobra istega leta pa je padel v borbi pri Šmarjeti v Rožu.

—er.

Partizanski tisk je informiral, usmerjal in vplival vero v zmago pravice. S tem je tudi na Koroškem netil upor in prispeval k zmagi

JOSEF FRIEDRICH PERKONIG

Koroški Slovenec

Prevedla dr. Angela Piskernik

Pred 20 leti je prišlo do prvega slovenskega prevoda del koroškega pisatelja Josefa Friedricha Perkoniga. Bil je to prevod eseja „Der Kärntner Slowene“, ki je bil malo prej objavljen v reviji „Austria“. Prevod je bil objavljen v reviji „Svoboda“ Slovenske prosvetne zveze, števil. 7—10/1951.

Kako je do prevoda prišlo, je razvidno iz pričujočega uvoda. K eseju samemu bodi pripomnjeno, da je J. F. Perkonig opisal koroškega Slovenca takega kot ga je poznal v letih svojega literarnega opazovanja in ustvarjanja. Medtem se tok časa tudi pred nami ni ustavil. Zunanji videz slovenskega človeka pri Zilji, po Rožu in Gurah ter širom Podjune je postal drugačen. Toda njegovo jedro se ni spremenilo. Ostalo je tako kot ga je J. F. Perkonig ovekovečil.

Ponatis prevoda tega eseja ima globlji smisel. Prikaže naj, kako bedno je spričo Perkonigovega pričevanja o koroških Slovencih mnenje številnih sodeželanov nemškega jezika o nas. Mlačneže med nami pa naj ponatis opogumi, naj se ne izmikajo naši narodni skupnosti, marveč jo tudi s svojimi prizadevanji krepijo in obogatijo.

Uredništvo

ZA UVOD

Sestali smo se v Celovcu v gostilni Longo novembra meseca 1950: koroški nemški pisatelj Josef Friedrich Perkonig, mladi koroški nemški pisatelj Michael Guttenbrunner, slovenski pesnik Bor in jaz. Razgovarjali smo se o literaturi, o Ivanu Cankarju, o razmerju med Slovenci in Nemci ter Avstriji v preteklosti, o oboroženi borbi za Koroško po prvi svetovni vojni, o plebiscitu, o načrtu slovenske kulturne avtonomije leta 1927, o težki borbi Slovencev med drugo svetovno vojno, o položaju, nastalem s pariškim diktatom 20. 6. 1949, o perspektivi za bodočnost, o Evropi. Nismo bili sladki. Me-

stoma smo bili precej ostri. To ni čudno. Kaj bi s sladkarijami tam, kjer je treba ustvariti najprvo pogoje za dober, zdrav vsakdanji kruh. Družila pa nas je misel, da je treba postaviti nemško-slovensko razmerje na nove temelje in da je treba govoriti zelo iskreno. V tem je bila lepota razgovora. Med drugim sem tudi izrazil veselje nad knjigo „Im Morgenlicht“, priznal simbolično upravičenost njenega naslova, a odklonil duh romana „Patrioten“. G. Perkonig je bil zadovoljen z mojim veseljem nad knjigo „Im Morgenlicht“, odločno pa se je zavzel za „Patrioten“. Vprašal je tudi, če poznam nje-

gov esej „Der Kärntner Slowene“, ki da je bil že objavljen v reviji „Austria“. Pri-povedoval je o sporu z uredništvom te revije zaradi samovoljno spremenjenega naslova v „Viden primer avstrijske tolerance“. Ko sem mu odgovoril, da žal, te-ga eseja ne poznam, mi je obljubil, da mi ga bo poslal takoj naslednji dan. Med poslavljanjem smo obžalovali, da se taki razgovori ne vrše bolj pogosto.

Drugi dan mi je poslal g. Perkonig lju-beznivo pismo, s pristavkom „Ich ermäch-tige Sie gerne, das Essay über den Kärnt-ner Slowenen nach Belieben zu verwen-den“. Pripravil mi je novo veselje. Po toplini do koroških Slovencev je ta esej vreden drug knjige „Im Morgenlicht“.

Tako je prišlo do prvega slovenskega pre-voda — pač nekoliko paradokсно — ene-ga od številnih spisov Perkoniga. Za ob-

javo sem naprosil uredništvo koroške slo-venske revije „Svoboda“. Naj izide v okolju, ki ga je rodilo in kateremu je pr-venstveno namenjen. Prepričan pa sem, da bodo brali ta esej z enakim interesom Slovenci tostran in onstran Karavank. Želim, da ga berejo vsi z isto lepo mislijo, s katero je pisan.

Na nemško-avstrijskem nebu sije koro-škim Slovincem le malo zvezd. Duh knji-ge „Im Morgenlicht“ in tega eseja je ena najsvetlejših, najmilejših. Da bi ne za-šla, da bi ne ugasnila! Le pod takimi zvezdami, v takem duhu more nastajati Evropa, ki je ne bodo pretresali nacio-nalni spori in o kateri govori Perkonig danes s tako zavzetostjo.

V Ljubljani, dne 21. julija 1951.

Lojze Ude

Še vidim postave, ki so iz Karavank pri-korakale ali se pripeljale v mojo mladost, in samo da pripremem oko, pa že opazim na njih lahne poteze, ki njihovo sliko šele izpopolnijo in ji dajo pravo življenje. Bili so kmetje iz Slovenjega Plajberka in dr-varji izpod Ljubelja, bili so ljudje iz Sel, Šmarjete in vseh vasi Roža, ki so pri-hajali v Borovlje na sodnijo in davkarijo, k zdravniku in v prodajalno. Že otroci smo gledali v njih tujce, ki niso spadali k nam, drugače so bili oblečeni kakor naši tržani. Ženske so nosile volnene ali pa svilene rute na glavi, rumene, pom-a-rančaste ali tudi pisane rute. Ti hribovci, ki so bili v svoji najgloblji globini vedre narave, se niso udajali mračnjastvu in niso marali temnih ali motnih barv, am-pak so bolj ljubili svetlejše barve, kakor je morda njihovo življenje bilo tudi resno in trdo.

Še jih vidim, kako so potrpežljivo stali ob svojih vozovih ali v prodajalni ali gostilni, kjer so na koga čakali ali so kaj pričakovali. Čakali so z nekim brezčasnim potrpljenjem, ki ni bilo samo dar njihove nebeško mirne domačije v daljni vasi ali

naselju, marveč tudi posledica njihovih zdravih živcev.

Možje izpod Ljubelja so nosili — kakor se spominjam — kratke usnjene hlače ali take iz hudičevega sukna; med hlačami in grobimi zelenimi ali sivimi nogavicami na cof pa so se videle spodnje hlače iz mo-drega parhenta. Srajca je bila iz surovega platna in tudi vse drugo na njih je bilo grobo in hribovsko. Selani so nosili oble-ko iz zelo trdega lodna; to je bilo svetlo-sivo sukno, ki so ga na domačih statvah sami stkali; mnogi izmed njih so imeli svetlordečo kravato ali pa so imeli na-gelj v gumbnici. Seveda so se tako olep-šali samo za nedeljo, čez teden pa, ko so z zamaščenimi lovskimi nahrbtniki posa-mič prihajali v dolino ali kadar so ob okovanih saneh ali visoko naloženih vo-zeh pokaje z biči pripeljali v dolino oglje, smrekovo skorjo ali hlode, so imeli na sebi borno, raskavo obleko, ki je razodevala njihovo težko življenje. Vseeno pa je od-seval z njihovega resnega ponašanja, ki ni bilo ne mračno ne zagrenjeno, neuničljiv življenjski pogum.

Pričali so, ne da bi hoteli, s samoumevnim neprisiljenim dostojanstvom, za vse druge njihovega roda in pokolenja; vsak izmed njih je bil v svojem bistvu popolna slika svojega naroda na Koroškem, ki ni velik, je pa izredno stanovitnega in zvestega značaja.

Prav vsi so govorili isto slovensko narčeje, vendar je že uho otroka začutilo marsikdaj komaj zaznavne odtenke v melodiji njihove govorice. V njej se je izražala duša naroda, duša, ki niti v enem svojem kotičku ni okostenela, ampak se voljno oblikovala v vseh prilikah življenja in se še zdaj oblikuje. Morda je priroda, morda so gore, njive in gozdovi pobarvali njihove vokale, morda so neštete okoliščine kmečkega življenja napravile konzonante tu bolj trde in so jih tam obrusile; so pa tudi glasovi, ki jih izgovarjajo hribovci daleč zadaj v grgavcu,

poljanci pa jih tvorijo tik pod nebom za zobmi. Tudi način njihovega izražanja je bil seveda različen, druge so bile besede in drugačno njihovo zaporedje, vendar so mi te drobne poteze njihovega jezika prišle do zavesti šele sedaj, takrat sem imel le nedoločen čut za take malenkosti jezikovne razlike.

Če se dajo ljudje iz med seboj ne dosti oddaljenih vasi in naselij že lahko razpoznati po takih komaj zaznavnih jezikovnih razlikah, koliko lažje se da ločiti Slovenec iz Ziljske doline od onega iz Roža in oba ta dva zopet od Podjunčana.

In vendar pri taki razdelitvi Slovencev na Koroškem v tri velike skupine ni moči prezreti in preslišati, kako se te rahle razlike medsebojno prešinjajo in prepletajo in dajejo slovenskemu jeziku močno razgibano barvitost.

ZILJAN

Ziljan, če ga gledaš kot tip in ne jemlješ v poštev človeka, kakor so ga izobličile slučajnosti vsakdanjega življenja, se zdi med vsemi tremi najbednejši. Ne da bi mu manjkali darovi telesa in duha, saj je čil, vztrajen in mladostno razpoložen in ni zgolj muhavost, če jezdi pri štehvanju neosedlanega konja! Tudi je pevec in strasten plesalec, štehvar in plamteč ljubimec, vendar pa se zdi, kakor da ne more nekako iz sebe, kakor da ne ve, kaj bi s svojimi talenti počel ali kakor da se jih ne zaveda popolnoma. Znabiti pa ga je neusmiljena priroda vkovala v nevidne verige, ko poganja deroče hudo urnike prek njegovih polj in mu zasipava s kršjem pašnike in gozdove; še goro mu je raztreščila in prekrila z njo življenje širnih poljan. Kaj če se njegova duša še ni opomogla od tedanje groze in je zato skrivnostna kakor uganka še danes? Saj ne vemo, če ni morda šest stoletij, ki so potekla od takrat, za njo le kratek hip? Mogoče je trši izgovor Ziljana, njegova ujedljivost, njegova nerodna plahost, ki se

tu in tam tudi močno našrši, mogoče je vse to le zadnja sled prastarega strahu, ki se je po tolikem času sicer pomiril, ki pa nikoli ne more popolnoma izginiti tam, kjer se človek in sile prirode vedno zopet srečavajo.

Zato pa, ker ima manj kruha in ga težje pridela kakor njegova brata pod bolj darežljivim nebom na vzhodu dežele, mu je bog nekako za odškodnino odmeril bolj široko srce in zanesenega duha, tako da vse bolesti lažje preboli in ga tudi domotožje ne muči tako močno kakor Rožana in Podjunčana. Ziljan nosi svet v krvi, popotnik je, ki ga skopa zemlja in nerodovitna narava često prisilita, da zapusti domovino. Vsakega pa, ki sta ga lakota in strah pred bodočnostjo pregnala iz Ziljske doline, so pričakovali v Ameriki rojaki, ki so se že preselili tja in imajo tam že davno spet svoj dom in poklic; tako je našel onkraj morja, ne da bi samo mignil, vse prilike za obstanek, in se mu ni bilo treba bati mačehovstva tujine.

Klic tujega sveta, prirojena domišljija in

Ziljska Bistrica, osrčje slovenskega dela Ziljske doline

hrepenenje človeka po spremembi, ki nikoli popolnoma ne zamre, so bržkone zanetili v Slovincu iz Zilje in celo tudi v kmetu, ki se sicer trdovratno oklepa domače grude, vročičen nemir, ki se deduje iz roda v rod in se zdi kakor v dolgih presledkih redno se vračajoč pljuski valov z daljnega, daljnega brega.

Tam v Wisconsinu, Ohiju in Illinoisu go-

vori še vedno svoje slovensko narečje, v tem je stanoviten, v tem si je ostal zvest. Svojo pravo domovino na Koroškem je moral zapustiti in zdaj je slovenska govorica njegova domovina, v njej sliši curljanje studenčkov na Koroškem, v njej mu šumijo koroški gozdovi in se mu prikazujejo sinji pasovi neba med visokimi domačimi gorami.

ROŽAN

Tudi Slovincu iz Roža je življenje oblikovalo govor in dušo. Zbesneli hudourniki ne pustošijo njegove rodovitne doline, gorski potoki se valijo po širokih prodnatih strugah, ki jih vidiš že z oddaljenih vrhov; v nje je dobronamerni duh tega ozemlja usmeril nevaren prirodni element, da je vsa dežela varna pred njim.

In tako je uredil tudi človeka. Ločil je, bi rekli, temo od svetlobe in odstranil vse, kar je človeško peklenskega, od bistva, ki

predstavlja pravega Rožana. Rožan živi v neki prirodni skladnosti in se ne udaja ne obupu in tudi ne vriskajoči radosti, četudi ga življenje poganja, da se kakor nihalo bliža zdaj temu, zdaj onemu občutku. Ljubo mu je nihanje samo po sebi, ljubo mu je venomerno gibanje, življenje in vrenje, vendar pa išče vedno zlato sredino, uravnovešenost.

Prijazne rojenice so sedele ob zibelki Slovence iz Roža in mu sprostile jezik; nje-

govo narečje ni tako trdo kakor ono Ziljana, saj zveni kakor pridušeno petje. Bržkone pa se tega niti ne zaveda, preprosto človek je, ki rad zapoje in se ne da motiti od premišljevanj in predsodkov.

Tega človeka sem srečaval od otroških let v mnogih oblikah in sem že zgodaj zaslutil, da se pod robato, revno obleko skriva nekaj, kar je vredno ljubezni in čemur šele zdaj vem pravo ime. To je preizkušen pogum voznikov in drvarjev v grapah Karavank, je kljubovalna, a značajna trma Selanov, vedra skromnost boroveljskih žičarjev in puškarjev in skoroda malo sanjava, a vendar le iz prirojene delavnosti izvirajoča zamišljenost kmečkih ljudi. Še danes se mi zdi, kakor da so zdaj pa zdaj prislunili sami vase, kakor da so zaslutili v sebi moč, ki je sredi tolikega propadanja obvarovala njihov rod in ga krepi tudi še danes.

V duševnosti Slovenca iz Roža — in samo pri njem — je nekaj skrivnostno ne-

mirnega; srce, naj ga še tako trdo drži in ga priganja k stvarnosti, se mu vendarle kdaj pa kdaj izmuzne!

Skrito nagnjenje za umetnost, ki se je komaj še zbudilo, morda pokrni v surovem življenju, ki je takim milim dodatkom le prav malo naklonjeno ali se jih tudi ne zaveda; mnogokrat pa to nagnjenje le prodre na dan ob prilikah, ob katerih svet tudi sicer spozna resnične talente.

V tem ljudstvu so morda skriti pesniki, ki niso imeli prilike, da bi se bili izobrazili, tu se zadovoljujejo nevzbujeni glasbeniki s petjem starih preprostih pesmi. Nihče ne ve, kaj vse dremlje v tej brezlični duševni preprostosti.

Morda se ono nepoznano izmota iz oklepa takrat, ko Rožan kdaj pa kdaj vzkipi v divji opojnosti, ko poje, pije in pleše in se predaja omamnemu uživanju, da duši prebitek svojega srca. Toda tudi ob tej vrtoglavici ostane človek, uravnovešen človek, ki ne gre preko mere tudi v najbolj razbrzdani vzhičenosti.

Na sončnih Radišah je lepo, prijetno

PODJUNČAN

Podjunčan je ustvarjen vse drugače. V njem je prav malo onih nežnih pridatkov, ki sanjavemu Rožanu opomorejo, da pozabi na zemeljske težave ali mu s čarom iluzije ublažijo njegovo trezno resnobo, kajti postrana polja hočejo biti obdelana in ni, da bi pozabil dati zemlji, kar ji gre.

Seveda tudi on rad poje in se tu in tam zasanja, toda to je le delček premene, druga plat, noč k dnevu ali dan k noči in ni to, kar je njegova trajna vsebina, skrivnost sama po sebi, ki jo čutiš za kmetovo stvarnostjo.

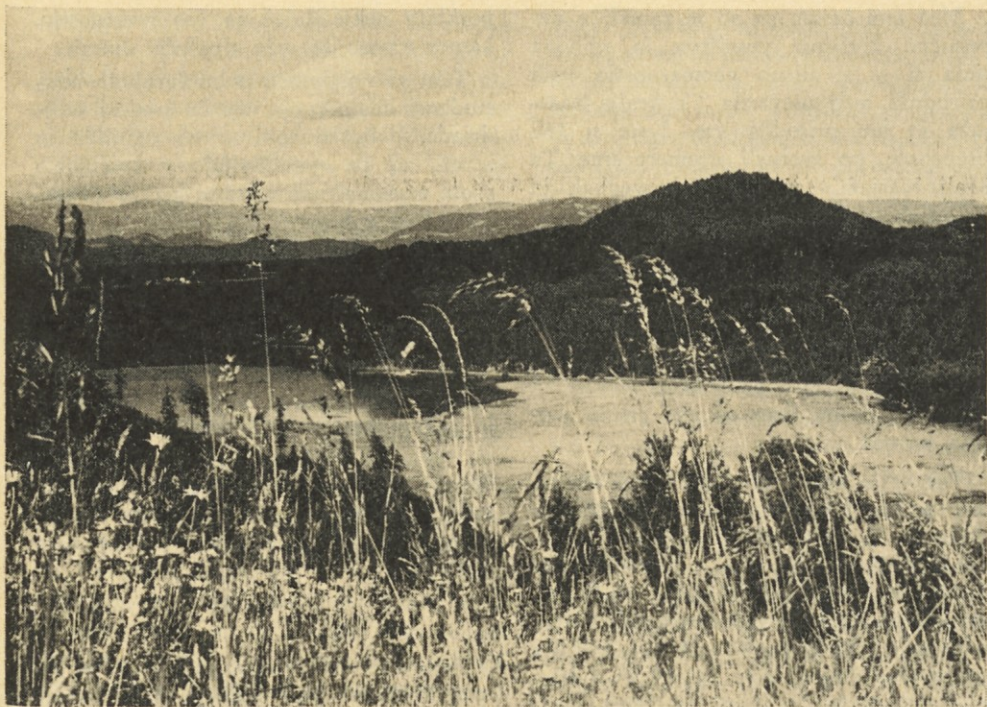
Tu, kjer v ravnini ali le nekoliko hriboviti pokrajini življenje vse bolj na široko in svobodneje zajema sapo in ga gorovje ne mrači s svojo senco, morejo ljudje prav do kraja razviti vse svoje sile, vse darove telesa in duha; in tu lahko tudi vsak vidi, kako so svojo nalogo izvršili. Podjunski Slovenec se obračuna ne boji. Obdelal je svojo grudo, kakor jo more obdelati samo človek, ki se neprenehoma trudi od zore do mraka; gruda pa mu že od nekdaj donaša stoteren sad, ki ga tudi zasluži. In ob mizi, ki bi jo lahko obložil z razkošnimi jedili, je Podjunčan ostal skromen. Dobronamerna govorica o varčnosti koroškega Slovenca bi se vsekar morala pričeti s hvalnico njemu, ki bi lahko živel bolje, a ne mara. Poznal sem kmeta — in ta bržkone ni bil edini, ki se je vabljevemu glasu dosti naravne izkušnje zoperstavil — ki se je v dobi gospodarske stiske prebil izključno samo s pridelki svojih njiv in s tem, kar mu je dala domača živina. Kava, tobak in sladkor, prijetni dodatki za skoraj samoumeven užitek, niso več prišli v hišo; le sol je še jemal v trgovini, in smrdljivec, kjer se je spet povrnil k nekdanji razsvetljavi, da bi s tem prihranil 100 šilingov v letu, čeprav si je bil v boljših časih napeljal elektriko po vseh zgradbah kmetije.

Strogost s samim seboj je odsev častitljive starodavnosti in še mnogokaj je pri njem starodavno: pod železnim trinožnikom prasketa ogenj na odprtem ognjišču —

svet kakor nekdaj; mleko, kruh in žganci se še vedno jedo s spoštovanjem kakor pred tisoč leti, voda iz studenca ali vodnjaka v lončenem vrču — vse priča o nezahtevni preprostosti podeželske sreče. Marsikje napolnijo ta vrč tudi z moštom, posebno če gre za to, da ohranijo kosce in žanjice pri dobri volji. Koder obrodi sadje, kuhajo povsod tudi žganje. Tudi koroški Slovenec žrtvuje ob svojih kotlih hudiču, vendar se mu popolnoma ne prodaja, ampak mu zadošča košček pekla, ki po višji sodbi vsakomur pritiče. Kakor vsi, ki jim na svetu ni lahko, je tudi on že po naravi trezen, preveč pazljiv in bister, da bi se opijanil, in tudi njegov dobri duh — zaščitnik, ki pač ve, kaj je majhnemu, sebi prepuščenemu narodu nevarno, je vsaj to nevarnost od njega odvrnil.

Okrog njega veje še poslednji odmev pastirjeve piščali. Čeprav je toliko vrstnikov odšlo v delavnice, k strojem, v župnišča, pisarne in meščanske hiše, kjer so pozabili svoje poreklo in svojo kri ali so ju pod pritiskom, ki se mu niso upali zoperstaviti, celo zasovražili, se je vendarle daleč proč od domačih polj in gozdov ohranilo v njihovem žitju nekaj zadnjih kmečkih varuhov in najzvestejši hišni bogovi so se držali imena, pa naj je bilo še tako izmaličeno.

Tako je pač z narodom, ki je bil že od takrat, ko je vstopil v zgodovino, narod kmetov in pastirjev. Kakor je razvil vse načine zemeljske obdelave v teku stoletij v globok življenjski smisel in ga sčasoma pretopil v lastno naravo, tako ga je tudi zemlja sama s svojo skrivnostno dediščino preobraževala, da je šele v čaru njenih magičnih, neminljivih utripov postal njegov lik popoln. Če ne bi bilo tako, zakaj potem dih podeželskega življenja Slovenca nikoli ne zapusti, kjerkoli in karkoli je. Nemec s Koroškega se ga hitro iznebi, ko postane meščan, Slovenec pa je v mestu vedno le kakor mimogrede, njegovo srce si želi od tam v tišino svojega kmečkega doma. Odkod bi

Goselnovaško jezero

prišlo, da se zunaj v svetu tako kmalu spoznajo med seboj in si tovariško pomagajo vsi tisti, ki so doma z istih slovenskih kmečkih tal? Odkod naj bi vznikla skoraj kot vera iskrena gorečnost, ki priklepa koroškega Slovence na domačo grudo? Res je podeželski človek v splošnem zemlji v zagonetno večji meri naklonjen kakor pa tržan, meščan, koroški Slovenec pa ji je naravnost zapadel.

Ta divja, vroča ljubezen, ki ni podnetena, ampak vre iz najglobljih virov njegove bitnosti, je dajala koroškemu Slovincu moč, da tudi v najtežjem času ni podlegel, in da je z vero v poslanstvo tudi svojega naroda živel in še živi po zgledu očetov, in žilavo in poln potrpežljivega upanja ohranja njihov jezik in njihove običaje.

Kjer so koroški Slovenci mejili na Nemca in se dotikali njegovega prostora in duha, so v stoletjih izgubili marsikoga in

marsikaj. Pa tudi preko mejnih krajev je silil neprestano nemški duh v narodovo telo, odtujeval je mlačneže in omahljivce slovenstvu in ni dal, da bi se zopet drugi svojega slovenskega porekla zavedli. Dogajanju v prirodi, ki daje prednost močnejšemu, se je pridružilo še ropanje duš.

Tako se je zabloda napuhnjenega časa pregrešila nad malim narodom. Ta pa je zbudil sile, ki jih čuti v sebi vsako zasledovano bitje, dokler ga še ne objema mrak pogina, razpostavil je svoje ustvarjalne silake po nevidnih okopih v boju za narodnost in jih tam tudi izgubil, in čakal svojega zgodovinskega dne, ki ga enkrat dočaka vsak narod, da si takrat vzame, kar je bilo od nekdanj njegovega, njegova pravica je osnovna pravica človeštva, ki se bo morala nekega dne zginiti, da jo poišče tudi za Slovence na Koroškem. Tako imajo Slovenci res prav vzvišenega zagovornika.

Med tem časom pa so se zatekli v neresnično življenje pesništva in njihova duša si je z mirno vnemarnostjo vseh prirodnih bitij ustvarila lik kralja Matjaža in mu prisodila vse, česar si želi hrepeneče, po svobodi stremeče srce. Ta kralj Matjaž v pesmih, pripovedkah in prigodah potuje po deželi, srečava voznike in kmete, zavije tudi v hiše in se pomudi, da pove kratko prerokbo; prihaja pa iz neke gore in zopet izginja vanjo. Podoben je ljudem, ki so si ga izmislili v tolažbo: skromno dostojanstven je in se vede po domače; kralj je kmečke krvi in ima pred vsemi drugimi vse vrline svojega naroda.

Teh vrlin narod ni dobil kar slučajno. Zdi se, da izvirajo iz nekih brezdanjih globočin, ki jih človeško bitje ne izmeri; nekatere se zde prav starodavne. Še danes je dobrodošel in nedotakljiv vsak gost, v prejšnjih časih pa sta v vsaki hiši ležala v miznici hleb kruha in nož, pripravljena za sprejem. To ni bila navadna pogostitev, ampak se je izvršil, ko je vstopil gost, pravi svečeniški obred, kakor je marsikaj drugega dobilo nadih verskega dejanja. Ljubezen Slovenca do doma, polja in živine je več kakor neka naravna zaverovanost kmeta v njegovo posest in je več kakor nepretrgana navezanost Slovenca na grudo, ki jo obdeluje od pradednine sem. Tudi trdna povezanost med posamezniki, ki daje narodu hrbtnico, pomeni več kakor samo dobre odnose med sosedi in več kakor le podeželska priložnost za pojedine in cerkveno parado je udeležba pri krstu, poroki in pogrebu.

Potreba koroškega Slovenca, da bi začutil nad posvetnim dnevom tudi še božanstvo zvezd, je vsem takim povodom in njihovim občajnim potekom pripesnila še drugi, širši smisel in šele v tem zadnjem pomenu je skrivnost, ki mu da je moč, da vzdrži. Saj ga tujerodci komaj razumejo, ga tudi podcenjujejo in ne morejo verjeti, da neminljiva svežost in prožna vztrajnost tega naroda nista le plod njegovih zdravih zasnov, ampak da se

porajata nekje daleč za vso stvarnostjo, kamor ravno še seže tipajoča slutnja.

Tam so vsi predeli polni čarobnih bitij, studenci imajo svoje vile in drevesa svoje driade, dobri duhovi se ob ognjišču in zibeli, zli pa se izživljajo v uničujočih silah narave; nad njivami pa se preganjajo besi in bogovi.

Povečini so ta bitja res že izgubila svoja imena in svoj pomen za rod, ki se mora v brezobzirnem, surovem času trdo boriti za obstoj in pač ne sme sanjariti. Voda v njegovih pripovedkah in tudi v mnogih naziranjih o nebu in zemlji pa je še vedno čar starega praznoverja; človek še vari zdravila in obhaja nenavadne obrede, še vedno ima svoje mnenje celo tudi o krščanskih nazorih, kajti na podeželju se srca trmasto oklepajo tudi zmot.

Stoteri in stoteri tega naroda, ki so jih leta 1942 čez noč odgnali iz domovine in jih brez usmiljenja odtrgali od vsega, kar jim je do tedaj pomenilo njihovo tiho, skromno življenje, so v peklu nesmiselnega pregnanstva pokazali, kje se v življenjski stvarnosti koroškega Slovenca poraja duševna sila. V taborišču Hesselberg, na sveti gori Frankov, si je klubovalno domotožje izbralo dva pomočnika. Po pričevanju domoljubja, ki je skozi tisoč nevarnosti pretihotapil k svojim mučenim rojakom in preživel skupaj z njimi božični večer, sta jim venomer dajala pogum — pesem in molitev. Srce teh brezdomcev je bilo nepremagljivo, ker so se umeli zasanjati daleč proč od vsega gorja; nekaj se jih je zateklo celo k pesnikovanju. Ti stihii so seveda nebogljeni, nerodni, porojeni iz bolečine in hrepenežja in so ob belem dnevu izgubili ves svoj iskriv blesk, toda kako prodiren je moral biti njihov pritajen krik za bodečo žico, če še danes s pobožno ganjenostjo govori o njih vsak, kdor jih je na Hesselbergu tudi samo enkrat slišal.

Molitev, petje in pesnikovanje — dar vedno budne domišljije — se ne izražajo

vselej z živo, izgovorjeno besedo, ampak zvenijo včasih le v podzvesti kot govorica prvobitne, neizmalíčene íloveške duše. Njena zasluga je tudi, da imajo slovenske družine mnogo otrok. Med tristo izseljenci na Hesselbergu jih je bila polovica, ki še niso imeli štirinajst let.

Kdor ljubi pesem in molitev, pravljíce in otroke, ta ima rad tudi cvetje. Slovenski fant nosi v gumbíci rdeí nagelj, slovensko dekle kakršenkoli pisan cvet v laseh. Blede barve niso po njihovem okusu, samo krepke barve ljubijo; pelargonije na njihovih oknih so živordeíe in soínozelene. Vedno se mi je zdelo, da prav nikjer ne uspevajo pelargonije tako lepo in bujno kakor pri slovenskih kmetih v Karavankah. Po vseh vrtovih, tudi po skromnih in nenegovanih gredicah gostaíev in drugih reveíev je cvet ob cvetu; pravijo, da ima slovenska žena zanje mehko roko in da ji zato tako bogato poganjajo. Nií nas ne ovira, da to tudi verjamemo, íe pomislimo nas krivnost sorodstva med ílovekom in rastlino, kadar nas pot pripelje h kakemu kmeíkemu vrtu v eni od treh dolin. Pogled nanj je sreíanje z divjo, nebrzdano življenjsko radostjo, pogled na sveíanoresno krošnjo lipe, ki je na ozemlju koroíkih Slovencev tako pogosta, pa je nasprotno pogled v njihov drugi turobnejši obraz. Te prastare lipe sredi vasi in naselja, o katerih gre glas, da so slovenska drevesa, kakor hrasti nemíski, so íasu kljubujoíi nemi zaííitniki življenja, ki se v njihovi senci poraja in odmira in vnovií slavi svoje vstajanje.

Med njimi so silni velikani; veí jih je kakor kjerkoli drugje na Koroíkem, zato so del pokrajine, ki jo nehote in brez reda slikovito izpopolnjujejo, kakor jo drugod poíživljajo odprti poljski skednji ali kozolci, ali kakor znamenja, ki jih je koroíki Slovenec tudi dosti postavil po svojih poljih.

Cerkve v slovenskih vaseh na Koroíkem imajo vseprek íebulaste stolpe; ljudem se hoíe umirjenega baroínega veselja; pa íeprav je le skromno in nekam plaho, veselje je pa le, in zato se tudi stolpi ne

smejo prenaílo in tako mríavi pognati v viíino, saj bi nenadna beíznost gotíke ne mogla osreíiti na zemljo navezanega koroíkega Slovenca. V udobni prostornosti in radostni poboíznosti svojih baroínih podeíelskih cerkva, ki so posveíene mnogim svetnikom, se poíuti domaíega in varnega, v slogu torej, ki je dal barvitost in zvok tudi njegovemu bogu in nebesom, kakor si jih zamiílja sam pri sebi v svoji preprostosti.

V kaki od teh odroínih cerkva se víasih zgodi, da se med maíno pesmijo nenadoma povzpne glas kmeíkkega íloveka nad druge glasove, ki se spajajo v spremljavo, in razodene talent iz ljudstva; drugje lahko to uspe pastiríku nekje v samoti ali nadarjenemu pevcu v vaíki gostilni, kjer so se sluíajno zbrali Slovenci in zapojejo v zboru. Íe na glasovih, na neíem neizraznem, kar zvok prikriva, zaslutimo, zakaj so tenorji tako zaíareli ali se basi tako zmehíali, zakaj so soprani zasíjali in se alti tako zamaíili. V deíeli, kjer se sploh íe od nekdanj veliko poje, bi razlike paí íe davno mogle biti zabrisane, toda ni tako; koroíki Slovenec zapoje íe vedno po svoje in rahli poudarek, izvirajoí iz mehkega, otoínega íustva, ga jasno loíi od drugih pevcev v deíeli, ki pa so njegovo melanholijo prevzeli v marsikatero svojo pesem. Prikrito petje se prítíhotapi tudi globoko v govor; zaíutimo ga posebno takrat, kadar govori koroíki Slovenec nemíski. Viíino zvokov v posameznih zlogih bi lahko ujeli na note in njihovo trajanje oznaíili s primernimi znaki. To pa se mora íele napraviti. Poiskati je treba koroíkega Slovenca, ki je ostal, kakršén je nekoí bil, ki ga íe ni doíitel ías in njegova prvobitnost íe ni mogla zbledeti, Slovenca, ki se ga íe ni dotaknilo nií tujega, ker ni dovolil, da se ga kdaj dotakne in vse tuje tudi íe danes zavraía. Narod se najznaíilnejíe izpove v izrednih, edinstvenih, daleí na okoli vidnih posameznikih, kakor so to bili Eulenspiegel in Tartarin, Don Kihot in Robinson, Faust in Odisej. Delce svojega bistva pre-

dela iz pojmov v podobe in jih po potrebi in razpoloženju opremi tako, da ga morejo dostojno predstavljati. Šestorica Einspielerjev je bila tako poosebljenje koroških Slovencev, razdeljeno na šest oseb. Med njimi je bil najpomembnejši Andrej Einspieler. Ta je leta 1852 ustanovil Mohorjevo družbo, ki je od tedaj razdelila milijone slovenskih knjig med narod. Druga tako osebnost je bil graditelj orgel France Grafenauer, doma v Mostah pri Brdu v Ziljski dolini. Še vedno je živ med svojimi, čeprav že dolgo počiva v grobu. Bil je polnokrven kmečki mož, vedno na poti, da popravi tu pokvarjene orgle in tam nekje med svojimi kmeti postavi nove. Povsod je trosil šale in dovtip, ki so ga preživeli, kakor so ga preživeli njegovi dobri dovršeni instrumenti. Kot poslanec pa je ostroumno obračal besedo, poznal je pravila politične igre, podžigal je narodnostno vnemo svojih slovenskih rojakov in jo nanovo prižgal, kjer

je bila že ugasnila. Vso gibnost, ki jo ima njegovo ljudstvo, je imel tudi on in vse nagonso veselje nad spremembo; bil je lahko marsikaj, a v vsaki vlogi popoln: zdaj gospodar, ki obdeluje polje, zdaj graditelj orgel, pa zopet potujoči pridigar ali pa razgreti borec v parlamentu.

Čisto posebna in neovrgljiva sposobnost koroškega Slovenca je, da se z lahkoto temeljito izpremeni; rojen igralec je s svojo neprisiljeno, neizumetničeno čustvenostjo. Zato tudi tako zelo ljubi svoje igre, ki mu dajejo priliko, da se lahko pokaže in nagleda obenem. Včasih je igra dosti več kakor pa sama zabava; oder se pred zaverovanimi gledalci skrivnostno spremeni v resnično pozornico, kar se je primerilo nedavno znova, ko so uprizorili „Miklovo Zalo“ v Št. Jakobu v Rožu, v kraju torej, ki je ta zgodovinski dogodek res doživel. Pravi potomci Korajmana, Serajnika in Miklove Zale so petsto let po dogodku iz turških časov, ki je dal roma-

Otok s Piramide

nu neminljivo snov, igrali vloge svojih prednikov. Še vedno so polja dedov v njihovih rokah, mogoče so potomci pradedom po obrazu celo podobni. Kaj pa pomeni potem pol tisočletja v primeri z dediščino rodbine?

Duh sorodstva, ki zapoveduje drugim hišnim zaščitnikom, sedi pri potemneli stari mizi v kotu, kjer se določeno nedeljo v letu zberejo sorodniki od vseh strani, da praznujejo domače žeganje. Ne praznujejo ga samo kakor kak navadni praznik s pojedino, plesom, popivanjem in pogovori med ljudmi velike, daleč naokoli razpredene rodbine; takrat se vrši tih nabor mlade čete, ki nosi vsa isto ime. Iz rodbinskega seznama izbrišejo vsakega, ki se ogne tej pobožni in veseli, gosteči se in klepetajoči družini. V Ziljski dolini spečejo za to priložnost jagnjička, v Rožu in Podjuni, kjer ni dosti ovc, pa raje prašiča. Gospodar nabije nov sod sadjevca, pa tudi gospodinja ne skopari s svojimi dobrotami. Stari pripovedujejo, ne da bi se utrudili. Otroci pa poslušajo z odprtimi usti, čuteč svoj pomen ob tem praznovanju. Duh zaščitnik pa se lagodno giblje in je zadovoljen.

Ko vprašamo v kulturni zgodovini svojega naroda razgledanega koroškega Slovenca za imeni mož, ki se jih ljudstvo vedno rado spominja, nam imenuje poln odkritega ponosa škofa Slomška, dobrega očeta malega, toda pogumnega ljudstva, glasnika ljubezni do sočloveka, klicarja k strahu božjemu in zagovornika materinskega jezika; narod si ga je zapomnil kot slovenskega Pestalozzija. Imenuje njegovega sobojevnika Andreja Einspielerja in drugih pet istega imena, nadalje profesorja Janežiča, ki je sestavil prvi slovenski slovar, profesorja Petra Scheinigga, ki je zapisoval pesmi koroških Slovencev, da bi ne zašle v pozabo. V borovih gozdovih okrog Dobrave sem ga večkrat srečal, ko sem bil še otrok; poletne mesece je preživel v Borovljah pri bratu pilarju. Pel in brundal je najbrže prav one pesmi, ki

jih je hotel ovekovečiti. Vedno sem se ga nekako nenavadno spoštljivo bal, kakor da bi bila moja takrat še speča zavest notranje narodnosti slutila, da srečavam genija slovenskega naroda.

Če vprašamo našega poročevalca za imena še živih mož, ki opisujejo sedanost, potem bomo kaj zvedeli o Lovru Kuharju, ki v romanu „Požganica“ sega v doslej neznane globočine, in o plahem nastopu mladega pesnika Sorgota, sinu dekle in ruskega ujetnika; o drugih pa nam še mnogo obeta neprodiren, plodonosen molk.

Dolgo časa moja duša in moje uho nista bila zmožna, da bi slišala zvoke drugega jezika v deželi, in da bi slutila vso toplino in razgibanost, ki ju izžareva slovenska narodnost. A zdaj sem v spominu na mnogotere ljudi in dogodke prisluhnil; to doživetje me je tako prevzelo, da je postalo trajno in mi narekuje, da izpovem: Brez koroškega Slovenca bi bila Koroška revnejša; to lahko trdim, ker vem, da bi brez njega tudi moje življenje bilo bolj siromašno. Če zaprem oči in priključim nje, ki so vtisnili svoje sledove v mehki vosek mlade duše in jo v marsičem izoblikovali, potem romajo mimo mene sošolci in sosedje, ljudje, kakršni morajo biti in posebneži, puškarji, žičarji, kmetje in vozniki, pevci in pretepači, baharji in skopuhi, nesrečniki in nepridipravi, spodobneži in neugnanci. Dosti jih je bilo med njimi, ki so govorili slovenski in so v slikanico mojega življenja nakapali mnogo barv. Slišim jih pripovedovati in peti. Bil je prijeten čas, ko se je to godilo, ker ga je v nemali meri vedrilo njihovo mladostno razpoloženje, ki ga še niso skrivale mračne sile počasi razkrajajočega se sveta. Tudi duha dežele bo koroški Slovenec prepojil s svojimi čistimi izvirki in ga prevel s šumenjem svojih temnih lip.

Dajte mu prostor pri vaši mizi, dragi rojaki, in ponovite njegov lepi običaj: Položite predenj hleb kruha in postavite zraven poln vrč!

Pevski zbor SPD škofiče

Pevski zbor SPD Radiše

Beneška Slovenija

Beneška Slovenija je najzapadnejši del slovenskega ozemlja, kjer živijo Slovenci strnjeno, kjer govorijo svoj jezik in imajo svoje običaje. Beneška Slovenija je hribovita, majhna deželica, saj meri v celoti komaj 516 kvadratnih km. Leži med Srednjo Sočo in Idrijo na vzhodu ter Tilmetom in Belo na zapadu. V preteklosti je bila večja, saj so Slovenci poseljevali vso zemljo tja do Tilmeta pri Huminu (ital. Gemona), do Nem, Čente, Ahtna, Fojde in Čedadu. Vsi navedeni kraji so bili važni kot tržišča, v njih so z blagom trgovali Furlani in Slovenci, torej prebivalci ravnine in hribovja. Le redkokje so prodrli Furlani v hribovit svet tako, da lahko rečemo, da je meja med ravnino in gričevjem tudi narodnostna meja. Furlani, ki prebivajo večidel v ravnini, so njihovi sosedje na zahodu in severu. Na vzhodu, jugovzhodu in severovzhodu pa so na široko povezani z ostalimi Slovenci.

Beneško Slovenijo delimo na tri dele, in sicer: v Rezijo, Beneško Slovenijo ob Teru in Beneško Slovenijo ob Nadiži, kjer prebivajo Rezijani, terski in nadiški Slovenci. Prav tako delimo našo govorico v tri narečja: rezijanščino, terski in nadiški dialekt.

ZGODOVINA IN PREBIVALSTVO BENEŠKE SLOVENIJE

Zgodovina Beneške Slovenije sega daleč nazaj. Okoli leta 600 pred našim štetjem, od katerega časa so se ohranili grobovi pri Sv. Kvirinu ob Nadiži, so bili prvi prebivalci Beneške Slovenije Kelti in sicer iz plemena Karnov. Ti so bivali ne samo v goratem delu sedanjega Benečije, temveč tudi v sosednjem ozemlju poznejše Koroške in Kranjske. Nanje so pritiskala od začetka 2. sto-

letja pred našim štetjem s severa germanska plemena, z juga pa Rimljani. Zadnji so v teku dobrega stoletja podjarmili vso deželo. Leta 181 pred našim štetjem so ustanovili ob skrajnem gornjem koncu jadranskega morja mesto Oglej (A.uileia), ki se je s časom po velikosti in pomembnosti kosalo s samim Rimom. Verjetno pozimi leta 53 in 52 pred našim štetjem je Julij Cezar ustanovil stalno vojaško postojanko, ki nosi po njem ime Forum Julii. Ta kolonija je stala tam, kjer je sedaj Čedad. Od nje je vsa dežela med Livenco in Sočo dobila ime Furlanija.

Ko se je rimski imperij l. 364 našega štetja razcepil na dva dela, je Beneška Slovenija s sosedno Goriško ostala pri zapadnem delu. Z njim je prestala vpad germanskih Zahodnih Gotov leta 401 in petdeset let kasneje (452) pohod Atila in njegovih Hunov, ki so uničili Oglej, kolikor niso tega storili že prej Goti.

Beneški Slovenci so se naselili na sedanjega ozemlja ob koncu 6. in začetku 7. stoletja.

Da niso prišli Slovenci v te kraje kot politično neaktivna množica in počasi prodirali v deželo, kjer danes bivajo, izhaja jasno iz vse zgodovine Furlanije 7. in 8. stoletja. Vsa je polna vesti o težkih bojih med langobardskimi-furlanskimi vojvodi in Slovenci, samimi ali združenimi z Avari ali Obri. Ob koncu 6. stoletja so Slovenci politično in vojaško sodelovali z Langobardi in Obri v napadih proti Istri, ki je bila pod bizantinsko oblastjo. Ko so Langobardi sklenili sporazum z Bizantinci in prenehali s sovražnostimi, so Slovenci in Obri nadaljevali z napadi in jih celo raztegnili na svoje včerajšnje zaveznike, Langobarde. Že okoli 611. so Obri pre-

hodno zavzeli Čedad in odvedli v suženjstvo dva sina furlanskega vojvode. Vse kaže, da so se tega pohoda udeležili tudi Slovenci. Kmalu nato so se Slovenci povsem otresli obrskega varuštva. Leta 644 so Langobardi pri Briščah, v Nadiški dolini, odbili nov sune Slovencev, ki je veljal očitno središču vojvodine — Čedadu.

Ta poraz je za nekaj časa zadržal nadaljno prodiranje Slovencev, toda prav ob začetku 8. stoletja so se Slovenci začeli pomikati vedno globlje proti Furlaniji. Iz mejnih preprirov, ki so tako nastali, se je razvil okoli leta 703—705 boj med Langobardi in Slovenci. Slovenci so se utaborili na visoki, nedostopni in strmi gori, kjer jih je napadel tedanji furlanski vojvoda Ferdulf. Doživel pa je težak poraz, v katerem je padlo vse furlansko plemstvo z vojvodom na čelu. Po tej veliki in odločilni bitki so se Slovenci vedno bolj približevali furlanski ravnini. Langobardi, ki so izgubili cvet svojega plemstva, se jim niso mogli upirati. Šele ko je dorasel nov rod, so se jim lahko postavili v bran. Okoli leta 720, je prišlo do treh spopadov pri sedanjem kraju Lavarjanu, južno od Vidma. Bitka je ostala neodločena in povzročila, da je od tega časa vladal med Slovenci in Langobardi mir. Slovenci so ostali tam, kjer so danes, prav tako Langobardi — današnji Furlani, prvi v hribovitem predelu, drugi v ravnini.

Langobardi so izgubili svojo državo leta 774, ko so bili premagani od frankovskega kralja, Karla Velikega. Tedaj so tudi beneški Slovenci za vedno izgubili svojo neodvisnost, ker so tudi oni prišli pod frankovsko oblast. Začela se je križeva pot beneških Slovencev, ki traja do današnjih dni. Menjali so se jim gospodarji za gospodarjem in kadar so izgubili najslabšega, so se jokali, ker so se bali, da bo njegov naslednik še slabši.

Franki so kmalu prepustili oblast nad beneškimi Slovenci in Furlani oglejske-

mu patriarhu, kateri je poskrbel tudi za njihovo pokristjanjevanje, in hkrati s pokristjanjevanjem se je začelo tudi raznarodovanje, ki traja do današnjih dni.

Ob začetku 15. stoletja je prišla Beneška Slovenija, s Furlanijo vred, pod oblast Beneške republike in ker so Slovenci živeli pod to oblastjo skoraj 400 let, so dobili naziv „beneški Slovenci“, dežela, kjer bivajo, pa „Beneška Slovenija“.

Leta 1797. je zasedla naše kraje Napoleonova vojska. S sklenitvijo Campoformijskega miru med Napoleonom in Avstrijo meseca oktobra istega leta, je prišla Beneška Slovenija pod Avstrijo in po plebiscitu 22. oktobra 1866. leta je bila priključena k Italiji, pod katere suverenostjo je še danes.

KAKO SE JE ZGODILO BENEŠKIM SLOVENCEM POD GOSPODARJI V NJIHOVI TISOČLETNI ZGODOVINI

Takoj moramo povedati, da so vse vladavine, vse oblasti vseh časov težile le za tem, da bi nas čimprej raznarodili, da bi uničili našo lepo govorico, da bi uničili našo narodnostno skupnost, skratka, da bi nas asimilirali. Izjemo tvori le Beneška republika, ki nam je nudila največ pravic, a na to se povrnemo kasneje.

Že s pokristjanjevanjem beneških Slovencev, kot je bilo že prej rečeno, se je začelo tudi raznarodovanje, posebno v zapadnem delu našega ozemlja. V zapadni Benečiji zapazimo bolj čisto slovensko govorico v tistih krajih, kjer so bili in so še slovenski duhovniki. Tam, kjer so bili furlanski, so najprej prekrstili priimke. Tako imamo danes v tem predelu naše domovine skoraj vse priimke poitalijančene, čeprav ljudje še govorijo slovenski.

Mihelič je postal Michelizza, Blazutič Blasutto, Novak Noacco, Momazič Toamsino, Černo Negro in podobno.

V vzhodni Beneški Sloveniji, kjer smo imeli po vseh župnijah in kaplanijah

še do nedavnega izključno slovenske duhovnike, so ostali slovenski priimki nespremenjeni. Naj navedemo tu nekaj teh priimkov, ki jih najpogosteje srečujemo: Florjančič, Vogrič, Pavletič, Gorjup, Bukovac, Primožič, Matelič, Lavrenčič, Čenčič, Podorjescak, Letič, Feletič, Gošnjak, Toapatič, Marinič, Skavnik in podobno.

Največ priimkov nosijo naši ljudje po imenu vasi, kjer bivajo. Pri Trinkih so Trinki, v Praprotnici so Praprotnik, v Trušnjem so Trušnjaki, v Bukovici Bukovac itd.

Nespremenjena so tudi krajevna in ledinska imena. Seveda Italijani tudi te imenujejo po svoje, a za domačine so obveljala takšna, kot so bila vedno.

Prej smo omenili, da je najboljša ravnanja z nami Beneška republika in to je res. Pod Beneško republiko so imeli naši predniki širšo upravno in sodno avtonomijo v pravem pomenu te besede. Imeli so svoj šentkvirinski Parlament landarsko in mjersko „Banko“, okrog katerih so se zbirali župani iz „Sosednj“, odločali sami o svoji usodi, o svojih javnih zadevah, sklepali in reševali razne probleme njihovega časa. Ker so opravljali službo obmejnih strazarjev, so bili oproščeni še raznih davkov. V takšnih razmerah se je moglo svobodno razvijati gospodarstvo, prav tako se je mogla svobodno, iz roda v rod, prenašati slovenska govorica in zavest pripadnosti k slovenski skupnosti.

Beneški Slovenci niso poznali velikih občin, temveč samo majhne soseske, kakršne so s časom nastale iz prvotnih zadrug, ki so bile tako značilne za stare Slované. Na čelu soseske je bil župan (imenovali so ga sindik ali dekan), ki je nosil kot znak svoje oblasti palico. Župana in druge opravnike so izvolili z večino glasov vsako leto. Sindik je predsedoval zborovanju mož, tj. rodbinskih glavarjev in hišnih gospodarjev. Takim zborovanjem so pravili sosednje, italijanski zgodovinar pa jih

imenuje „vičinie“. Poleg sindika so sedeli trije prisedniki, cerkveni ključar in „dvanajstija“ (vsako leto izvoljena dvanajstorica sodnikov).

Na sosednjah so se posvetovali o zadevah soseske: o pašnikih in njih mejah. o soseskih poteh, o gospodarskih svoboščinah, o desetinah, o vzdrževanju cerkva in drugo. Soseski klicar je zarezoval glasove na leskovo palico, ki so jo imenovali „roš“.

Vseh sosek je bilo 36 in so bile združene v dve veliki županiji. Prva Landarska, je obsegala nadižko dolino in je štela 21 sosesk, druga, Mjerska, pa je zajemala sovodenjsko in rečansko dolino. Na čelu velike županije je stal veliki župan, ki so ga izvolili sindiki pripadajočih sosesk. Pod predsedstvom velikega župana so se zbirali okoli velike kamnite mize (laštre — skale) ter razpravljali, sklepali in sodili kot „ban-ka“.

Obe veliki županiji sta sestavljali šentkvirinski Parlament, ki se je, po potrebi sestel tudi večkrat na leto. Ta parlament se je zadnjič sestel 2. maja 1804., nato je bil ukinjen s strani avstrijskih oblasti, s soseskami vred.

Po priključitvi Beneške Slovenije k Avstriji je bila izvršena nova politično upravna razdelitev njenega ozemlja, to kar se tiče vzhodne Benečije. Iz 36 sosesk je bilo ustanovljenih osem občin, in sicer: Št. Peter Slovenov ob Nadiži, Podbonesec, Tarčet, Sovodnje, Št. Lennart, Srednje, Grmek in Dreka. Kasneje sta bila Tarčet in Podbonesec združena v eno samo občino. Danes imamo v vsej Beneški Sloveniji 16 občin, od teh je deset popolnoma slovenskih, in sicer na vzhodu že omenjene občine, na zapadu pa Tipano, Brdo in Rezijo. Šest občin pa je narodnostno mešanih. Slovenci živijo po hribovskih vaseh, Furlani pa v ravnini. Te so: Praprotno ob Idrijci, Tavorjana, Fojda, Ahten, Neme in Breg.

Nekoč so bile tudi te narodnostno mešane občine naseljene izključno o slo-

Beneški Slovenci na Koroškem

venskim prebivalstvom. Seveda imajo naše današnje občine neprimerno manjše pravice in avtonomije kakor prejšnje soseske.

Po sklenitvi že omenjenega miru v Campoformidu 1797 med Napoleonom in Avstrijo je prišla Beneška Slovenija pod Avstrijo. Takrat smo izgubili svojo avtonomijo, vse pravice in privilegije, ki nam je širokodušno nudila Beneška republika.

Razumljivo je, da so iz teh razlogov naši takratni predniki zasovražili Avstrijo in se zato, kadar se jim je kazala prilika, nad njo maščevali. Prilika pa se jim je pokazala 22. oktobra 1866 leta, ko je bil organiziran plebiscit, na katerem so se kompaktno izrekli za Italijo. Vsaj tako zasledimo v takratnem tisku. Naj bo pa tako ali drugače, dejstvo je, da smo bili priključeni k Italiji.

Da so se zedinili za to odločitev naši pradedje, pa jim ni narekovalo samo sovražstvo do Avstrije, katera jim je bila odvzela prejšnje svoboščine in pravice, temveč tudi življenjski interesi, kjer so vse naše doline tesno in naravno povezane z ravnino, ki je že bila v italijanskih rokah. Za to odločitev so vplivali gospodarski interesi.

V preteklosti so večkrat padli očitki na Beneške Slovence, da so se prostovoljno odcepili od ostalega slovenskega naroda, toda to ni čista resnica in mi se jih upamo tu braniti.

Takrat so vsi Slovenci živeli pod Avstrijo in niso tvorili nobene svoje neodvisne države. Avstrija je vse skupaj zatirala. Z glasovanjem za Italijo, ki je bila tokrat na preporodu, prežeta z Mazzinjevim in Garibaldijevim duhom in ki je mnogo obetala zatiranju narodom, so naši predniki upali, da bodo dobili spet vse tiste pravice, ki jim jih je prej nudila Beneška republika. Pravzaprav to jim je bilo vse obljubljeno. Zato so tudi glasovali za Italijo in obžalovali ostale Slovence, ki jim niso mogli slediti.

Očitek, da so se naši predniki prostovoljno

odcepili od svojega naroda, bi veljal, če bi bili pred izbiro, ali naj se izrečejo za slovensko državo ali za Italijo. Toda te izbire niso imeli, zato so si izbrali tisto pot, po kateri so mislili, da pridejo do večje svobode in do boljšega življenja.

Da so kmalu po tem plebiscitu razni italijanski nacionalistični krogi smatrali izbiro naših staršev za odpoved svoji narodnosti in svojim narodnostnim pravicam in da so, držeč se tega načela, začeli izvajati nad našim narodom raznarodovalno ter asimilacijsko politiko, to je drugo. Zato ne morejo nositi odgovornosti naši predniki, kajti obljube so bile vse drugačne.

Tako smo ostali Beneški Slovenci brez svojih narodnih pravic do današnjih dni. Posebno pa se nam je hudo godilo pod fašističnim režimom. Fašistična strahovlada nas je hotela s silo zatreti. Pregnala je naš jezik iz cerkva, iz javnih lokalov in trgov, pa tudi v družinah, med štirimi stenami, ga je hotela zadušiti. Pregnanih je bilo mnogo zavednih Slovencev in tudi duhovnikov. Od 56 slovenskih duhovnikov, ki so službovali na našem ozemlju l. 1911., jih je ostalo danes še dvanajst. V čisto slovenske župnije so bili nameščeni furlanski duhovniki.

Po padcu fašizma, proti kateremu so se borili tudi sinovi naše zemlje s puško v roki za časa NOB, se je pri nas le malo spremenilo na bolje. Prosti smo, da govorimo naš jezik, da imamo naše slovensko društvo, naš list, 15-dnevnik, a nimamo slovenskih šol ne otroških vrtcev. Raznarodovalna in asimilacijska politika se izvaja danes z rokavicami, zato je pa še bolj prodorna in učinkovita. Naši ljudje se bojijo javno in glasno zahtevati svoje pravice, da bi ne bili smatrani za protidržavne elemente. V takšnih razmerah smo dočakali 100-letnico priključitve k Italiji in smo ob tej priložnosti, ko je njen predsednik obiskal videmsko pokrajino, naslovili nanj spomenico s konkretnimi zahtevami za

rešitev narodnostnih, gospodarskih in socialnih problemov.

Nismo dobili odgovora, vendarle se je naše stanje nekoliko spremenilo na bolje. Izboljšalo se je tudi vzdušje, v katerem delamo in živimo.

Dne 10. oktobra 1969. leta je sprejel predsednik Deželnega odbora v Trstu, dr. Alfredo Berzanti, močno, enotno delegacijo Beneških Slovencev. Ob tej priložnosti mu je izročila delegacija spomenico še konkretnjših zahtev o naših pravicah. Dr. Berzanti je takrat pokazal razumevanje za naše probleme, vendar je glede uživanja naših pravic ostalo skoraj vse pri starem.

KOLIKO JE BENEŠKIH SLOVENCEV?

Po uradnih italijanskih statistikah in po ljudskem štetju 1911. leta nas je bilo nad 52.000. Leta 1931, ko je že vladal fašizem v Italiji in je bil že na delu, da izbriše vse etnične skupnosti z italijanskega ozemlja, so ugotovili, da govori slovenski jezik še 33.932 prebivalcev. Vsi zgodovinarji, ki so se bavili z vprašanjem Beneških Slovencev, se strinjajo, da nas je bilo ob priključitvi k Italiji 60.000.

Koliko nas je danes? Na to vprašanje je težko odgovoriti, ker so statistike netačne in potvorbene. Po naših občinah so vpisani v rezidenčne knjige tudi tisti, ki so že nad 10 let odsotni, zbrisani pa takšni, ki so se v zadnjem času le začasno izselili. Takšni so med najzavednejšimi Slovenci.

Zelo težke gospodarske in socialne razmere so prisilile skoraj polovico naših ljudi v ekonomsko emigracijo. Beneški Slovenci so razpršeni po vseh deželah sveta. Pri nas ni obstanka. Dežela je gospodarsko zaostala in izključno kmetijska. Tudi kmetijstvo je zaostalo in skrajno arhaično. Po anketi, ki je bila izvedena pred nekaj leti, nam je dajala zemlja samo 39.000 lir povprečnega letnega dohodka na osebo. Industrije sploh ni. Zato so naši ljudje prisiljeni v tujino s trebuhom za kruhom. Tam

si ustvarjajo nove družine, novo življenje in mnogih ni več nazaj. Tako se krči naša narodnostna skupnost in če ne bo prišlo kmalu do sprememb, smo obsojeni na propad, na narodnostno smrt.

Z anketo, ki smo jo napravili pred leti, smo ugotovili, da se je izselilo iz videmske pokrajine nad 15.000 Slovencev v razne dežele sveta. Največ se jih je izselilo od 1950. do 1960. leta.

Beneški Slovenci so vedno skromno živeli, da ne rečemo revno. Revščina se je z vojno še povečala, toda kljub temu je večina ljudi v takojšnjih povojnih letih še vztrajala doma, ker so ljubili svojo zemljo in svoj dom, in ker so upali, da se bo njihov položaj izboljšal. Šele ko so izgubili vsako upanje v izboljšanje in spremembo, so začeli masovno zapuščati svoje domove.

DANAŠNJE STANJE IN NARODNO OSVEŠČANJE

Beneški Slovenci smo danes še edina slovenska strnjena skupnost, ki smo še popolnoma brezpravni, ki nimamo slovenskih šol, ki nismo deležni še drugih pravic, kot n. pr. naši bratje v Trstu in v Gorici.

Naše pravice nam večkrat odklanjajo tudi z izgovorom in prefrizo, da jih samo naše ljudstvo ne želi.

Resnica je, da je stoletno ustrahovanje in preganjanje močno oslabilo pripravljenost številnih naših bratov, da bi javno pokazali svojo jezikovno pripadnost. V kulturni in gospodarski zaostalosti, v kateri so živeli naši ljudje, se je lahko razširil asimilacijski proces in odtujil naši narodni skupnosti del prebivalstva. Toda, če se je lahko izvajal asimilacijski proces v prejšnjih totalitarnih in nedemokratskih režimih, nikakor ne moremo razumeti ravnanja, ki smo ga deležni kot jezikovna, oziroma narodnostna skupnost po drugi svetovni vojni, ko vendarle imamo novo, demokratično republiško ustavo, ki zagotavlja enakost vseh državljanov in varstvo jezikovnih manjšin ter njihovih posebnosti.

Izidor Predan, predsednik društva „Ivan Trinko“ — Čedad

DRUŠTVO „IVAN TRINKO“ NJEGOVA NALOGA IN DELOVANJE

V svoji tisočletni zgodovini se Beneški Slovenci nikoli niso kulturno izživljali. Garali so po gruntih od zore do mraka za skromno, če ne revno preživljanje. Grunt, cerkev, gostilna, to je bilo njihovo stoletno življenje. Le v cerkvi so poslušali učeno slovensko besedo (tja jim danes manjka v mnogih cerkvah). V gostilni so ob nedeljah zapeli nekaj narodnih, ki so jih podedovali iz roda v rod, nato speč grunt od ponedelja do sobote. Kulturnih prireditvev niso poznali. Ni bilo niti kulturnih in prosvetnih delavcev, zato smo se našli ustanovitelji kulturnega društva „Ivan Trinko“ pred težko in zelo odgovorno nalogo, kako vpeljati med Beneške Slovence kulturno življenje. Začeli smo z manjšimi prireditvami, ki so

bile slabo obiskane. To je obupno, umorno, mučno vplivalo na vse nas. Bilo je potrebno mnogo potrpljenja in vztrajnosti. Premišljevali smo, kakšni prijemi bi bili bolj koristni in učinkoviti, da bi se približali ljudstvu. Mnogo jih je na nas gledalo z nezaupanjem. Peganjani smo bili od oblasti, šovinistov in domačih odpadnikov. Ljudje niso prihajali na naše prireditve, ker so se bali, da bi bili „zabeleženi“, peganjani. Bali so se, da ne bi bili deležni iste usode, kot mi.

Pri društvu smo se začeli baviti s socialnimi problemi. Začeli smo opravljati razne socialne usluge za ljudi: prošnje za pokojnine, prizive, pisati pisma na oblasti, ustanove in podobno. To naše delovanje je doživelo velikanski razmah. Nato smo začeli tudi z večjimi prireditvami, kajti dobili smo zaupanje ljudstva. Prireditve uspevajo ena za drugo. Ljudje so začeli prihajati nanje najprej iz hvaležnosti, ker smo jim

rešili kakšno socialno uslugo. Nato pa so začeli prihajati zato, ker so jim bile prireditve všeč. Tako so mnogi prišli prvič v stik s slovensko kulturo, z ubrano zapeto pesmijo pevskih zborov iz Trsta, Gorice, pa tudi iz Slovenije. Tako se narodnostna zavest vedno bolj širi po naših vaseh in dolinah. Na prireditvah se ne omejujemo zgolj na kulturne programe. Naši ljudje vedno bolj glasno in odločno zahtevajo svoje narodnostne, gospodarske, socialne in človečanske pravice.

V Švici so ustanovili naši mladi izseljenci svoje močno društvo, ki nam pomaga pri osveščanju našega prebivalstva. To društvo ima že močne korenine tudi po naših dolinah.

Vsakega 6. januarja organiziramo v Čedadu „Dan izseljenca“. Dvorana mestnega gledališča je vsako leto bolj natrpana. Ljudje se ne udeležujejo tega praznika samo zato, da bi prisostvovali pestremu kulturnemu programu, pač pa tudi zato, da bi vedno bolj glasno in v večjem številu zahtevali rešitev Beneškega vprašanja.

Letošnjega julija je bil v Klodiču, v lepi rečanski dolini, prvi festival beneških popevk. Mladinci iz doline so izvajali nove pesmi v narečju domačih avtorjev. Festival, ki je popolnoma uspel, je organiziralo domače društvo „REČANJ“. Kulturno društvo „Ivan Trinko“ je organiziralo 8. avgusta t. l. veliko kulturno manifestacijo na pobočju Matajurja: Kulturno srečanje med sosednjimi narodi. Manifestacije se je udeležilo nad 200 ljudi. K njenemu uspehu so prispevali tudi Koroški Slovenci s svojimi pevci, ki so navdušili občinstvo. V zadnjem času smo organizirali še celo vrsto uspešnih kulturnih prireditev ter izletov narodnobuditeljskega značaja. Nepozaben bo tisti izlet, ki smo ga organizirali med Koroške brate 6. junija 1971. Vsi se s hvaležnostjo spominjamo prisrčnega in bratskega sprejema Koroških Slovencev.

Po stoletjih trpljenja, strahu in preganjanja ter prisilnega spanja, se je za-

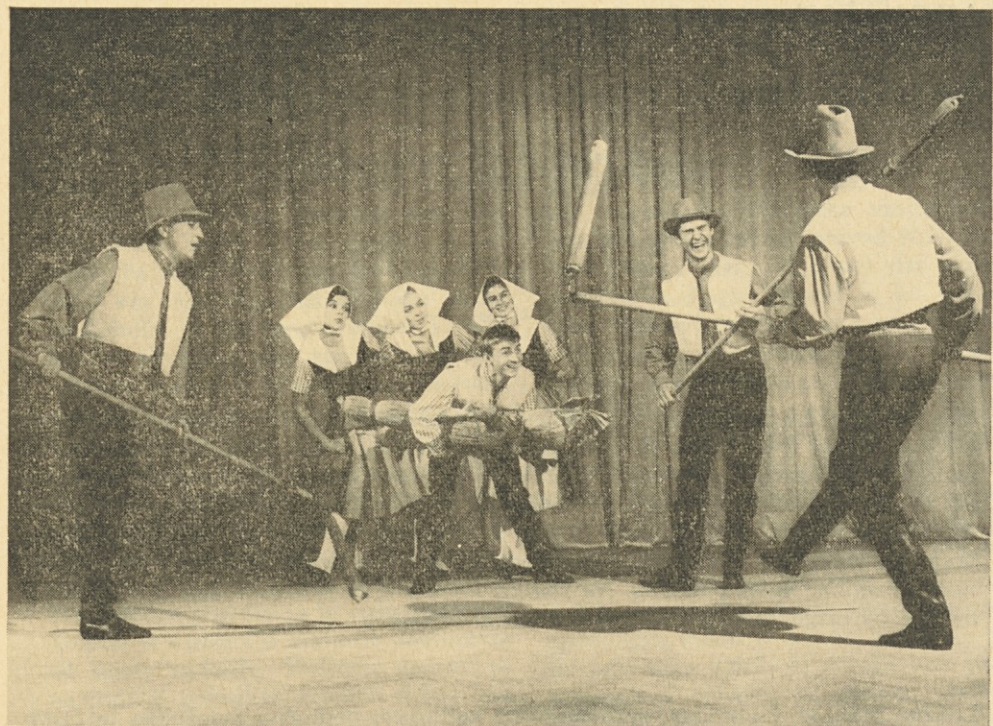
čela končno prebujati narodnostna zavest med našim prebivalstvom. Čeprav smo šele na začetku prebujanja, smo prepričani, da ne bo nihče več zaustavil tega naravnega procesa. Društvo „Ivan Trinko“ bo šlo svojo pot in bo s vsemi svojimi močmi prispevalo k temu razvoju, kakor je v namenu in statutu društva. To je njegova glavna naloga. K današnjemu razvoju je mnogo pripomogla akcija, beseda in duh našega pesnika in buditelja pokojnega Ivana Trinka, katerega ime ponosno nosi naše društvo in v katerem imenu bomo šli pogumno naprej, po poti resnice in pravice.

V naši pravični borbi nam delajo največ težav narodni odpadniki, a nas ne bodo niti oni zaustavili. Čakala jih bo pravična kazen, kot jim jo prerokuje naš pesnik Trinko v naslednjih kiticah:

A kaj iz vas, a kaj tedaj pa bode,
nesrečne, podle, klete kukavice,
ve, ve, na pol dušice,
ki zapustivši brate,
in narodnost, in krilo majke Slave,
zastavo svojo ste boječ izdali,
iz taborja zbežali,
nepravdi ste vklonili grešne glave,
ker v času bed in boja
iskali ste sramotnega pokoja,
in pred ošabno vražjih tujcev silo
vas svoje rodne majke sram je bilo?
Od zore v mrak zasmeh, pomilovanje
grenilo vam življenje bo vsakdanje.
Kot sramni vam pečat, ki ga

pravica
zločincem vžiga, stal vam bo na
čelu,

zaslužen si po delu,
napis krvavo-svitel: I z d a j i c a !
Ter skrivno in očito
zbrisavali in praskali srdito
zaman dotlej ga boste,
dokler v temine goste
ne bo vas pogoltnila
prekletstvom vam obsipana gomi-
la!

Državni ansambel za narodno kulturo lužiških Srbov

Lužiški Srbi – narodnostna skupina v Nemški demokratični republiki

Skupina koroških Slovencev, ki je poleti 1971 obiskala Nemško demokratično republiko in lužiške Srbe, je bila deležna gostoljubja lužiških Srbov in njihove socialistične narodne organizacije „Domowine“. Odkrito so funkcionarji „Domowine“ odgovarjali na vsa zastavljena vprašanja. Povedali so, da je lužiškim Srbom dala Nemška demokratična republika vse pravice in kar je še veliko važnejše, da nemški sodeželani skupno z njimi ustvarjajo tisto atmosfero, ki je za svobodni nacionalni in socialni razvoj manjšine nujno potrebna. Na podlagi literature, ki so nam jo dali na razpolago, na podlagi razgovorov in opazovanj je nastal ta članek.

Lužiški Srbi, ki živijo kot narodnostna manjšina med Budyšinom (Bautzen) in Lubnjovom (Lübbenau) na obeh straneh reke Spree v Nemški demokratični republiki, so v tej državi zaživeli novo življenje. Ob izdatni podpori države oblikujejo, združeni v socialistični narodni organizaciji „Domowini“, svojo sedanost in načrtujejo lastno bodočnost.

Če iščemo paralele v sedanem življenju lužiških Srbov in koroških Slovencev, moramo ugotoviti, da so razlike ogromne. Lužiški Srbi živijo kot narod v Nemški demokratični republiki, kjer so priznana manjšina. Uživajo vse prednosti svobodnega nacionalnega razvoja. Skratka so enakopravni z ozirom na pravice in dolžnosti. Izven meja Nemške demokratične republike lužiški Srbi ne živijo, torej ne morejo govoriti kot pri koroških Slovencih o „matičnem narodu“. Poleg tega lužiški Srbi nimajo enotnega knjižnega jezika. Zgornjelužiško in spodnjelužiško narече sta se razvila v dva samostojna knjižna jezika. To dejstvo gotovo ovira še bolj uspešen razvoj lužiških Srbov na

kulturnem področju. Založniška in časni-karska dejavnost pa je s tem finančno hudo obremenjena. Lužiški Srbi hodijo svojo kulturno, politično in gospodarsko pot, v Nemški demokratični republiki pa so našli — kot zavestno in ponosno poudarjajo — svojo pravo domovino. Tesno prijateljstvo veže lužiške Srbe z narodi Sovjetske zveze, s Poljaki ter z nemškimi sodržavljanji.

Povsem drugačna je seveda slika, če iščemo paralele v zgodovinskem razvoju lužiških Srbov in Slovencev, posebno koroških Slovencev. Tu so paralele tako očitne, da jih niti prezreti ne moremo.

Lužiške Srbe prištevamo k polabskim Slovanom; so zadnji ostanek njihovih rodov. Ti rodovi so zgubili svojo samostojnost s prodiranjem frankovske in nemške fevdalne gospode na Vzhod. Ohranili so se po tem prodiranju in uničevanju edino lužiški Srbi. O krutosti frankovskih in nemških fevdalcev priča mnogo dokumen-

tov. Ko so nemški fevdalci v 12. stoletju dokončno prodrli v Lužico (Lausitz), so v sodelovanju s Cerkvijo začeli naseljevati deželo s kmeti iz zapadnih predelov nemške fevdalne države. Ti naseljenci so dobili predprave nasproti avtohtonemu prebivalstvu, lužiskim Srbom. V nadaljnjem razvoju pa so tudi nemški doseljenici padli v odvisnost. Izkoriščevalec lužiskih Srbov je bil vselej nemške narodnosti. Ta ni bil naklonjen jeziku podložnika, kar izpričujejo listine. Raba jezika podložnika je bila prepovedana. Lužiški Srbi so bili poleg tega zatirani na gospodarskem področju in niso mogli oziroma niso smeli izbirati vseh poklicev, meščanske pravice so drago plačevali. Konec 15. in začetek 16. stoletja je prišlo v Lužici do hudih kmečkih uporov in do uporov nižjih meščanskih slojev. Kmetje so se uprli velikim posestnikom in mestoma začeli vzpostavljati svojo oblast. Zemljiška gospoda posvetnega in cerkvenega pokolenja je s pomočjo kraljevih oboroženih sil upore zadušila. Voditelji uporov so zaživel v povedkah lužiskih Srbov kot kralji. Do manjših kmečkih uporov je prišlo še v 17. in 18. stoletju. Tlačansko delo je do skrajnosti poslabšalo socialno stanje kmeta in s tem lužiškega Srba.

Socialnemu zatiranju je sledilo zatiranje na kulturnem, predvsem jezikovnem področju. Zaradi uporabe jezika lužiskih Srbov je grozila smrtna kazen. V krajih, ki so pripadali češki kroni, ni bilo takega zatiranja. Socialno zatiranje je seveda onemogočilo ploden razvoj na kulturnem področju. Zato je manjkala potrebna finančna zmogljivost lužiskih Srbov.

Reformacija je prinesla lužiskim Srbom kot tudi Slovencem prve tiskane knjige. Nositeljica začetkov lastnega književstva je bila nižja duhovščina. Edino sin lužiškega Srba, ki se je odločil za duhovniški poklic, je mogel prestopiti iz najnižjega sloja in si pridobiti potrebno izobrazbo. Mikławš Jakubica je 1548 prevedel Novi testament v spodnjelužiskem narečju. Vendar se ni našel nihče, ki bi mu prevod natisnil. Prva knjiga v spodnjelužiskem na-

rečju je bila tiskana leta 1574, prva v zgornjelužiskem narečju 1597. leta. V obeh primerih gre za knjige nabožne vsebine.

Narečje, ki se govori v okolici Budyšina (Bautzen), je postalo osnova za zgornjesrbski književni jezik lužiskih Srbov. Michael Frencel, ki ga lužiški Srbi častijo kot pospeševalca slovanske vzajemnosti, je v tem jeziku napisal prevod Nove zaveze Svetega pisma in s tem dal jeziku potrebno podlago. Prevod je bil tiskan 1706. Bogumil Fabricius je s katekizmom (1706) in Novo zavezo (1709) ustvaril podlago spodnjersrbskemu knjižnemu jeziku. Kot osnovo je vzel narečje, ki ga govorijo v okolici Chočebusa (Cottbus). Oba jezika pa so oblastniki trpeli le v cerkvi. Na šolskem področju je bila stvar povsem drugačna. Zemljiška gospoda je skrbela, da jezika nista prišla do veljave v šoli. Po številnih patentih in odlokih je bilo učiteljem in duhovnikom ukazano uporabljati v šoli le nemški jezik. To je šlo celo tako daleč, da otroke niso prej pripustili k obhajilu in spovedi, preden niso znali nemškega jezika. Vtepanje nemščine naj bi posveščevalo „krščansko mišljenje“.

Konec 18. stoletja in začetka 19. stoletja beležimo prebujanje lužikih Srbov. Nositelji tega prebujanja so bili sinovi vaških učiteljev, ki so študirali na nemških univerzah, nekateri med njimi tudi v Pragi. Tu so se seznanili s prosvetljenstvom in romantiko. Le-te je podprla nižja duhovščina. Seveda je ta prepoda zajel predvsem kulturno področje; razumemo ga lahko kot del preporoda slovanskih narodov in kot del večjega zanimanja za življenje Slovanov. Pojavili so se prvi listi v zgornjesrbskem jeziku. Pesmi sta začela objavljati Handrij Zeiler in Arnošt Smoler — pomembna literata lužiskih Srbov. Zanimanje za ljudsko pesem, za ljudsko blago je širil posebno Arnošt Smoler. Leta 1842 so lužiški Srbi ustanovili svojo matico „Maćico Serbsko“.

V letu 1848 se je inteligenca lužiskih Srbov potegovala za jezikovno in kulturno

enakopravnost svojega naroda v šoli, v cerkvi, pred oblastjo in pred sodiščem. Eden najpomembnejših lužičkih Srbov tega obdobja je bil prav gotovo dr. Jan Pêtr Jordan, izdajatelj revije „Jahrbücher für slavische Literatur, Kunst und Wissenschaft“. Leta 1848 je za časa Slovanskega kongresa v Pragi izdajal „Slawische Zentralblätter“ in si poiskal sodelavce tudi med koroškimi Slovenci.

Razvoj in prodor kapitalizma je zaostрил socialni položaj lužičkih Srbov. Delavce nemške in delavstvo slovanskih narodnosti so kapitalisti začeli izigravati in jih s tem še bolj uspešno izžemati. Pričelo se je hujskanje proti lužičkim Srbom, preziranje in zaničevanje njihovega jezika. Zgodovina lužičkih Srbov 19. stoletja in začetka 20. stoletja pozna vse oblike nacionalnega boja, kot jih pozna slovenska zgodovina. Hud je bil boj proti jeziku, nacionalno zavedne učitelje so premeščali v trdo nemške kraje; za germaniziranje srbskih otrok pa so učitelji, po rodu Nemci, in srbski renegati, dobivali posebne nagrade. Ne glede na zatiranje lužičkih Srbov se je ob moralni podpori drugih slovanskih narodov razvijala njihova nacionalna kultura. Kot koroški Slovenci so ustanovili konec 19. stoletja združene organizacije; v prvem desetletju 20. stoletja so bila ustanovljena številna prosvetna društva. Po socialni strukturi so lužički Srbi spadali v razred malih kmetov in kmetov delavcev. 1904 so v Budyšinu (Bautzenu) zgradili lužički Srbi svoj „Serbski dom“ — narodni dom! 1912 so društva ustanovila vrhovno organizacijo „Domowino“, ki se je začela uspešno potegovati za socialne in nacionalne pravice lužičkih Srbov.

Po prvi svetovni vojni je „Serbski narodny wuberk“ — srbski narodni odbor — stavil zahtevo po razdelitvi veleposesti. Odboru je predsedoval kulturni in politični delavec Arnošt Bart. Formalno je Versailleska mirovna pogodba zagotovila lužičkim Srbom enakopravnost. Nemška reakcija pa je kmalu ustanovila „Odbor Saški zvestih Vendov“, onemogočila na-

rodno zavednim lužičkim Srbom vsako delovanje ter ustanovila pri organizaciji „Deutscher Schutzbund“ poseben oddelek za lužičke Srbe, katerega pravi namen je bil genocid tega naroda.

Kljub zatiranju in preganjanju so lužički Srbi ustanovili svojo politično stranko, vzpostavili gospodarske in kulturne organizacije ter znova začeli z bojem za formalno zagotovljeno enakopravnost.

Med obema vojnama je lužičke Srbe politično podprla edinole Komunistična stranka Nemčije. V pristojnih deželnih parlamentih je vložila zakonski osnutek, ki naj bi prinesel lužičkim Srbom dejansko enakopravnost oziroma avtonomijo. Kmečko prebivalstvo je podprlo komunistične stranke Nemčije in lužičkimi Srbi ni prišlo. Sestav vodstva lužičkih Srbov za tako sodelovanje ni bil ravno najbolj primeren.

Najtežje rane je zadal lužičkim Srbom nacizem, ki so ga morali prenašati celih 12 let. Takoj ko so nacisti prevzeli oblast, so začeli preganjati zavedne lužičke Srbe. Zapirali so voditelje lužičkih Srbov, izgnali iz Lužice (Lausitz) inteligenco lužičkih Srbov in ukinili sčasoma vse organizacije in liste lužičkih Srbov. V slovanskih deželah in državah so krožki Prijateljev lužičkih Srbov protestirali proti ravnanju nemških fašistov in tako svetu pokazali pravi obraz Hitlerjeve Nemčije in nevarnost fašizma. Lužički Srbi so se pod vodstvom „Domowine“ začeli upirati tiranskemu sistemu, ki je zapisal na svojo zastavo genocid naroda. Ko se je začela druga svetovna vojna, so nacisti in posebne organizacije začele izvajati nad lužičkimi Srbi enako nasilje kot nad slovanskim narodom na Koroškem, Spodnjem Štajerskem in Gorenjskem.

Med najhujše posledice stoletnega zatiranja lužičkih Srbov spada gotovo dejstvo, da so jezik in kulturo lužičkih Srbov skozi stoletja označevali za „manjvredno“, narod pa za „nezgodovinskega“ in „nekulturnega“. Proti tem posledicam se še danes borijo kulturno in politično najbolj

zavedni pripadniki lužiških Srbov in nemškega naroda.

Kot smo že slišali jezik lužiških Srbov v šoli ni bil nikoli posebno negovan. Prepovedim učenja jezika so sledila kratka obdobja, v katerih je dobil jezik lužiških Srbov v šoli nekoliko več pravic. Tako so se posluževali jezika lužiških Srbov pripadniki nižje duhovščine in maloštevilni učitelji. Šele v dobi prosvetljenstva in romantike se je to spremenilo. 1791 je v Budyšinu (Bautzen) prišel na svetlo prvi časopis lužiških Srbov „Měsačne pismo k rozwučenju a wokřewjenju“ (Mesečnik za pouk in razvedrilo). Časnik so takoj prepovedali. Izšla je ena sama številka. Od 1809—1812 je izdajal J. Dejka mesečnik nato štirinajstdnevnik „Serbski powědar a kurěr“ (Srbski pripovednik in kurir). J. Dejka je s tem časopisom ustvaril osnovo modernemu knjižnemu jeziku lužiških Srbov. Pozival je ljudi, naj si sami pomagajo in se rešijo bede in neznanja. Že imenovani dr. Jan Pětr Jordan je 1842 izdajal tednik „Jutrnička“ (Zarja). Zaradi finančnih težav je moral izdajanje lista še isto leto ustaviti; v nastalo vrzel je stopil župnik Handrij Zeiler in začel izdajati tednik „Tedska nowina“, preimenoval tednik 1849 v „Tydzenske nowiny“ in leta 1854 v „Serbske Nowiny“. Pod tem imenom je časopis izhajal do ukinitve leta 1937. Prvo literarno glasilo je 1860 začel izdajati Michal Hórník pod naslovom „Lužičan“. Pri tem listu je sodeloval najpomembnejši pesnik lužiških Srbov Čišinsky. Pomembno je bilo glasilo Mačice Serbske „Časopis Mačicy Serbskeje“, ki je izhajalo v dveh zvezkih letno od 1848 do 1937. Časnikarstvo lužiških Srbov se je najbolj razvilo po prvi svetovni vojni. Leta 1939 je bil uničen zadnji časopis v jeziku lužiških Srbov „Katolski Posol“ (Katoliški poročevalec).

Po drugi svetovni vojni se je situacija lužiških Srbov bistveno spremenila. Ko še ni bila ustanovljena Nemška demokratič-

Narodna noša lužiških Srbov

na republika, so lužiški Srbi sodelovali v naprednih organizacijah in pomagali graditi novo domovino. Medtem ko v imperialistični Nemčiji in za časa Weimarske republike niso našli skupne poti z naprednimi silami, so se takoj po drugi svetovni vojni priključili le-tim. Takoj po kapitulaciji so obnovili vrhovno organizacijo „Domowino“. V dveh letih so se morali bojevati znotraj organizacije z nazadnjaki. V tem času so v organizacijo vstopili mnogi delavci srbske narodnosti in preusmerili organizacijo s pomočjo razredno zavednih funkcionarjev v napredno organizacijo. Sodelovanje z naprednimi silami je zapovedovala socialna struktura naroda. Že med obema voj-

nama je Komunistična stranka Nemčije poudarjala, da je delovni človek — prolet edini prijatelj lužiškega kmečkega človeka. Pri prvih volitvah se je izkazalo, da so napredne sile dosegle znatne uspehe v krajih lužiških Srbov oziroma v jezikovno mešanih okrajih. Vse napredne organizacije so podprle zahteve lužiških Srbov po popolni enakopravnosti na vseh področjih javnega življenja.

V zadnjih dneh druge svetovne vojne so nacisti lužiškim Srbom požgali „Serbski

Znak dosledne dvojezičnosti

dom“. Leta 1947 so se lotili gradnje novega poslopja sredi Budyšina — (Bautzena). Šele izdatna pomoč države je omogočila, da so leta 1956 predali poslopje svojemu namenu. Danes imajo v tej hiši svoje urade socialistična narodna organizacija „Domowina“ in druge institucije ter kulturne ustanove lužiških Srbov.

Po drugi svetovni vojni je v Nemški demokratični republiki prišlo do več zemljiških reform. Lužiški Srbi so pri teh re-

formah sodelovali in bili člani raznih komisij. Leta 1945 so začeli z razdelitvijo veleposesti. Lužiški Srbi so se na referendumu izrekli za razlastitev vojnih zločincev. Kmalu po zemljiški reformi leta 1945 se je izkazalo, da razmeroma malih kmetij ne bo mogoče racionalno obdelovati. Tako je Nemška demokratična republika leta 1952 iskala poti iz te zagate. Sklenila je ustanoviti kmetijske produkcijske zadrage. Kmet je še naprej ostal lastnik svoje zemlje, sicer pa so produkcijske površine združili in začeli z intenzivno obdelavo s pomočjo strojev. Kdor danes ob času žetve vozi skozi Lužico — (Lausitz), bo opazil ogromna polja. Zanjejo z modernimi stroji. Z namenom, da bi stroje učinkovito in racionalno uporabljali, so se združile posamezne kmetijske produkcijske zadrage in ustvarile skupne strojne parke. Danes obdeluje strojni park take združene produkcijske zadrage najmanj 700 ha zemlje.

Druga značilnost Lužice — (Lausitz) so velike termoelektrarne, ki so nastale po drugi svetovni vojni. Nemška demokratična republika nima dovolj vodnih sil, da bi mogla opustiti gradnjo te vrste elektrarn. Lužica — (Lausitz) je za termoelektrarne zelo primerna, saj ima bogata ležišča rjavega premoga.

Nemška demokratična republika je lužiškim Srbom zagotovila z raznimi zakoni popolno enakopravnost. Člena 20 in 40 ustave Nemške demokratične republike govorita o enakopravnosti lužiških Srbov. Člen 20 zagotavlja lužiškim Srbom enakopravnost pred zakonom. Člen 40 govori o pravicah lužiških Srbov, da gojijo svojo materinščino in kulturo. Izrecno jim ta člen ustave zagotavlja pri teh prizadevanjih državno pomoč. Posamezna ministrstva in drugi državni in deželni uradi so izdelali in izdali potrebne izvedbene zakone.

Enakopravnost lužiških Srbov izpričuje dejstvo, da opravlja okoli 2200 lužiških Srbov razna odborniška mesta — od me-

sta občinskega odbornika tja do odbornika pri državnem svetu (Staatsrat) in pri narodni zbornici (Volkskammer).

Kljub vsem zakonom in odlokom se tako Nemci kot tudi lužiški Srbi dobro zavedajo, da je treba pripadnikom obeh narodov neprenehno staviti pred oči potrebo obojestranskega spoštovanja. Da morem nekoga spoštovati in ceniti njegovo kulturo ter delo za skupnost, je nujno potrebno, da vsak pozna kulturo in delo drugega. Manjšina je iz gotovih vzrokov prisiljena, da pozna prizadevanja večine na kulturnem, gospodarskem in političnem področju. Bolj težko je predočiti večini delo neke narodnostne manjšine, njeno kulturo in njeno zgodovino. To je mogoče uspešno opraviti le z aktivno pomočjo pripadnikov večinskega naroda. Na vseh šolah Nemške demokratične republike učijo, v posebni meri pa na šolah v Lužici — (Lausitz), zgodovino lužiških Srbov, da bi spoznali njihovo kulturo. Na Koroškem pa del prebivalstva sploh ne ve za Slovence oziroma sploh nič ne ve o njihovih prizadevanjih na kulturnem, gospodarskem in političnem področju. V drugih zveznih deželah Avstrije je to stanje seveda še slabše. V Nemški demokratični republiki poročajo listi, radio in televizija redno o življenju lužiških Srbov. Za razvoj manjšine je odločilnega pomena atmosfera, ki vlada med manjšino in večino; ne moremo reči, da je ta atmosfera v Nemški demokratični republiki zastrupljena. Gotovo se najdejo ljudje, ki ne mislijo ravno najbolj pozitivno o lužiških Srbih. Treba je omeniti, da le-te Nemci sami prepričujejo, da lužiški Srbi niso nič slabši in nič boljši od Nemcev. Negativno mišljenje je največkrat sad stoletnega zatiranja in zaničevanja življa lužiških Srbov.

Danes se lužiškim Srbom ni treba več asimilirati iz socialnih razlogov. Zaradi svoje narodnosti na poklicnem področju niso zatirani. Kljub temu pride do zelo omejene asimilacije v mestih. Lužiški Srb, ki živi morda zaradi svojega poklica v večjem mestu ob robu dvojezičnega ozem-

lja, se počasi odtuji svoji narodnosti. Vendar moramo poudariti, da organizacija „Domowina“ ustvari povsod, kjer živi več lužiških Srbov, svoje celice. V raznih spisih poudarja organizacija, da preko delovanja teh celic in lokalnih organizacij, pridobi mnogo več novih sodelavcev, kot jih izgubi zaradi asimilacije. Lužiški Srbi se včlanijo v „Domowino“ in plačujejo članarino.

O delovanju in sestavu socialistične narodne organizacije „Domowina“ je treba povedati, da je neprimerno bolj udarna, kot vse organizacije zamejskih Slovencev skupaj. „Domowina“ ima precejšnje število glavnopoklicnih sodelavcev. Trenutno predseduje „Domowini“ K. Krjenc, ki mu stojita ob strani dva sekretarja. Delo „Domowine“ opravlja več referatov. Tako ima na primer tudi referat za šolstvo. Glavnopoklicni sodelavci in odborniki referatov imajo redna zasedanja, o katerih morajo pismeno poročati glavnemu odboru. Jasno je, da se sestane glavni odbor „Domowine“ na redna zasedanja, na katerih sprejema delovne programe. Pravtako je po statutih organizacije določeno, da se morajo redno sestati odbori lokalnih organizacij in poročati o svojem delu in svojih sklepih glavnemu odboru oziroma referatom „Domowine“. Funkcionarji „Domowine“ obiskujejo redno lokalne organizacije. Smernice za delo „Domowine“ izdela glavni odbor. Te smernice mora potrditi zvezni kongres, ki se sestane vsako četrto leto. Zadnji kongres je bil leta 1969. Na tem kongresu je predsedstvo delegatom sporočilo, da so „Domowina“ in njene podorganizacije izvedle v 4 letih 2200 prireditev, ki jih je obiskalo 621.200 ljudi. Na tem primeru najbolj vidimo, da pri tej organizaciji vlada delovno razpoloženje in določen red. Koroški Slovenci nimamo na razpolago potrebnega aparata. Avstrija koroške Slovence ne podpira v zadostni meri.

●
Važno vlogo v življenju lužiških Srbov izpolnjuje založba „Domowina“ v Budyšinu — (Bautzen). Ne izdaja le edini

dnevnik lužiških Srbov „Nowa doba“ (Nova doba), ampak celo število drugih publikacij in revij. Leta 1969 je izdala obširen protokol VII Zveznega kongresa Domowine, tako, da je poleg 2000 delegatov tega kongresa tudi širša javnost zvedela za potek kongresa in za sklepe in načrte organizacije. Pri nas taka poročila kaj radi razveljavijo kot golo propagando. Dejansko pa je vsak protokol izraz preteklega dela in načrtovanja za bodočnost. Založba „Domowina“ je izdala v zadnjih letih veliko število učnih knjig, ki jih je seveda financirala država. Če bi Avstrija financirala za potrebe dvojezičnega pouka na Koroškem toliko knjig kot jih je Nemška demokratična republika za potrebe dvojezičnega šolstva v Lužici (Lausitz), bi na Koroškem zagnali vsi nasprotniki koroških Slovencev vik in krik. Edino predsednik deželnega šolskega sveta Guttenbrunner je v zadnjem času pomislil, da bi učne knjige pod gotovimi pogoji (skladnost z avstrijskim učnim načrtom) mogli uvoziti naravnost iz Slovenije. Toda Guttenbrunner je v tem oziru bela vrana.

Poleg že omenjenega dnevnika „Nowa doba“ tiska založba „Domowina“ vrsto drugih publikacij. Založba je nastala leta 1958. Od tega časa naprej izdaja kulturno-politični mesečnik „Razhlad“ (Raz-

gledi). Nekaj časa je izhajal za mladino lužiških Srbov časopis „Chorhoj mera“ (Zastava miru). Zdaj je ta časopis združen z „Nowo dobo“. Izhaja pa še naprej pionirski mladinski list „Plomjo“ (Plamen), ki je pred kratkim prinesel zanimiv članek o slovenski partizanski bolnišnici Franja. Pedagogom je na razpolago „Serbska šula“, ki ima prilogo „Schriftenreihe“. Oba lista prinašata zanimive članke o problematiki dvojezičnega pouka. Izhajata dva verska lista: „Katolski Posol“ (Katoliški poročevalec) je namenjen katoličanom, list „Pomhaj Bóh“ (Pomagaj Bog) protestantom. V spodnesrbskem jeziku izhaja tednik „Novy Casnik“ (Novi časnik). Nemška akademija znanosti izdaja namesto nekdanjega časopisa „Časopis Mačicy Serbskeje“ znanstveno revijo „Letopis“ v treh razdelkih.

V Choćebuzu (Cottbusu) deluje posebna redakcija pri Radiu Nemške demokratične republike. Na teden oddaja 290 minut v obeh knjižnih jezikih lužiških Srbov. Vodja srbskega oddelka je namestnik direktorja postaje. V oddelku deluje šest glavnopoklicnih sodelavcev-žurnalistov, ki skupno oblikujejo program. Oddelek tesno sodeluje z organizacijo „Domowina“ in z drugimi ustanovami lužiških Srbov kot na primer z Državnim ansamblom za srbsko ljudsko kulturo,

Dom
lužiških Srbov
v Budyšinu

z Delovnim krožkom srbskih pisateljev, z Nemško-srbskim ljudskim gledališčem, z redakcijami časopisov in časnikov lužičkih Srbov in s posameznimi lokalnimi organizacijami „Domowine“; poleg tega ima oddelek precej korespondentov. Na leto dobi okoli 4000 dopisov slušateljev. Od leta 1954 naprej je oddelek posnel 90 radijskih iger ter okoli 1680 glasbenih komadov najrazličnejše smeri. Za oddelek delajo vsi znani literati in komponisti lužičkih Srbov. Večkrat posnamejo koncerte pevskih društev lužičkih Srbov. Z oddekom sodelujejo filharmonija iz Leipziga ter znani solisti Nemške demokratične republike in Poljske. Prijateljske vezi ima oddelek z radijskimi postajami v Sovjetski zvezi in na Poljskem.

●

V drugi zvezi je bilo omenjeno, koliko prireditve so zmogli lužički Srbi v teku štirih let. Čeprav se lužički Srbi in z njimi „Domowina“ odločno upirajo poskusom, da bi omejevali delovanje lužičkih Srbov in „Domowine“ oziroma mnenju nekaterih, da naj lužički Srbi in „Domowina“ delujejo le na kulturnem in ljudsko-prosvetnem področju, je razumljivo, da ravno na kulturnem in ljudsko-prosvetnem področju lužički Srbi in „Domowina“ najbolj delujejo. Pri tem ne pozabljajo na pravitko potrebno delovanje na področju gospodarstva in politike. Navsezadnje kultura tudi ni nekaj apolitičnega. Če pomislimo na šolo, potem bomo na primeru koroških Slovencev takoj spoznali, kako politična je vsa zadeva. Vsa ko govorjenje o nepolitičnosti šole in s tem izobrazbe bi moralo pri vsakem človeku, posebno še pri koroškemu Slovencu, povzročiti pomilovalen smeh. Organizacija „Domowina“ ni izrecno narodno obrambna organizacija, ker pač v Nemški demokratični republiki ni treba braniti narodnega obstoja, a kljub temu zavestno noče slediti mnenju posameznikov, da bi morala delovati le na kulturno-prosvetnem polju. Lužički Srbi in „Domowina“ hočejo povsod sonačrtovati, sodelovati in soodločati.

Posebne pomena za kulturno udejstvovanje lužičkih Srbov je Državni ansambel za srbsko ljudsko kulturo. To je kolektiv, ki šteje okoli 140 članov — plesalcev, članov orkestra in zbora. Ta ansambel nastopa v Nemški demokratični republiki in izven države. Ansambel je nastopal tudi na ljubljanskih poletnih igrah. Stroške ansambla nosi država oziroma ansambel sam. Nastopa v pisanih narodnih nošah in dosegajo visoko stopnjo kulturne produkcije.

Po drugi svetovni vojni so lužički Srbi dobili leta 1948 prvo poklicno gledališče. Kot izrazito potovalno gledališče so obiskali umetniki tega gledališča vse kraje Lužice (Lausitz), ki so naseljeni z lužičkimi Srbi. Ansambel gledališča je naštudiral širok repertoar, posebno pozornost je posvečal komadam dramatikov lužičkih Srbov. Seznaniel je lužičke Srbe s pomembnimi dramskimi deli svetovne književnosti. Leta 1963 so ustanovili v Buddyšinu „Nemško-srbsko ljudsko gledališče“, ki nadaljuje tradicije prvega poklicnega gledališča lužičkih Srbov. Poleg tega gledališča deluje cela vrsta amaterskih gledaliških skupin. Lužički Srbi so razvili po drugi svetovni vojni vse oblike kulturne in prosvetne dejavnosti.

Leta 1966 so priredili prvi Festival srbske kulture. Namen tega festivala je bil, da poživijo dejavnost vseh skupin in organizacij „Domowine“ ter pokažejo svojim sodeželanom kulturo svojega naroda. Na tem festivalu so našteali 35.000 obiskovalcev. Pri 51 prireditvah je nastopilo nad 130 skupin. Še bolj uspešen je bil potek drugega Festivala srbske kulture leta 1968. Pri 80 prireditvah so našteali 91.000 obiskovalcev. Sodelovalo je na tem festivalu 2400 amaterjev in 800 poklicnih umetnikov. S festivalom so hkrati počastili dvajseto obletnico ustavno zajamčene enakopravnosti in desetletnico ustanovitve založbe „Domowina“.

●

Delo lokalnih organizacij „Domowine“ se razvija tako, kot delo slovenskih prosvetnih društev na Koroškem. Vendar je

to delo bolj organizirano in bolj redno. Pri teh lokalnih organizacijah delujejo učitelji, ki v organizacijskem oziru nimajo takih težav kot slovenski prosvetaši na Koroškem. Poleg tega te kulturne delavce — amaterje stalno šolajo. Številčno močno in narodno zavedno učiteljstvo je danes na podeželju nositelj kulturne dejavnosti lužiških Srbov. Posamezne amaterske skupine lužiških Srbov dosegajo pri svojem delu lepe uspehe. Te skupine so prisotne tudi na turnejah po Nemški demokratični republiki in v inozemstvu. Značilno za delovanje lužiških Srbov na kulturnem področju je tudi to, da že otroke pritegnejo k sodelovanju. Številne šole imajo svoje zборе in amaterske gledališke skupine. Pri teh prizadevanjih podpirajo lužiške Srbe vsedrжавne mladinske organizacije. Pravtako imajo delavske amaterske kulturne skupine podporo sindikalne organizacije in celotnih delovnih kolektivov.

Najpomembnejši literat lužiških Srbov 19. stoletja je bil pesnik Jakub Bart Čišinski. Njegovo delo obsega nič manj kot 14 pesniških zbirk. Po njem je poimenovana državna nagrada, ki jo Nemška demokratična republika podeljuje literatom in pesnikom lužiških Srbov. Med obema vojnama je literatura lužiških Srbov doživela nov razmah. Mercin Nowak-Njechorski je v svojih delih kritiziral nemški imperializem in nemško ekspanzivno mišljenje in dejavnost. Pesnik, kulturni in politični delavec Jan Skala je opeval svojo domovino in kritiziral nemško gospodo — zatiralca kulture in jezika lužiških Srbov. Najpomembnejši sodobni pisatelj lužiških Srbov je Jurij Brežan, ki je znan po svojih delih tudi izven meja Nemške demokratične republike. Poleg njega deluje cela vrsta mladih literatov, ki črpa snov za svoje pisanje iz najrazličnejših virov. Stalen predmet razmišljanj je tem pesnikom in pisateljem težka preteklost lužiških Srbov in njihov današnji svobodni nacionalni in socialni razvoj v Nemški demokratični republiki. Ve-

liko del svetovne književnosti je danes prevedenih v enega izmed knjižnih jezikov lužiških Srbov.

Bistvenega pomena za razvoj in obstoj vsake manjšine je vprašanje šolske ureditve. Boj za šolo in jezik je obenem boj za obstanek manjšine. Negativen odnos večine od jezika in kulture lužiških Srbov v preteklosti smo že omenili. Danes je situacija bistveno drugačna.

Dvojezično šolstvo lužiških Srbov sloni na Četrtem izvedbenem določilu k zakonu o enotnem socialističnem izobraževalnem sistemu s podnaslovom „Izobrazba iz vzgoja v dvojezičnem ozemlju okrajev Choćebuza (Cottbus) in Dresdena, z dne 20. decembra 1968“ (Vierte Durchführungsbestimmung zum Gesetz über das einheitliche sozialistische Bildungssystem. Bildung und Erziehung im zweisprachigen Gebiet der Bezirke Cottbus und Dresden vom 20. Dezember 1968).

Splošna načela teh izvedbenih določil govorijo o pravici lužiških Srbov do izobrazbe in vzgoje v materinem jeziku ter o nalogah, ki jih ima taka izobrazba in vzgoja. Velik pomen teh izvedbenih določil je v tem, da na dvojezičnem ozemlju že v otroškem vrtcu pričnejo s šolanjem v jeziku lužiških Srbov, da se nemškogovoreči otrok seznani s tem jezikom v kolikor pač to more in obratno, da se otrok lužiških Srbov navadi na nemščino. Do tega časa (1968) v otroškem vrtcu in v prvem razredu osnovne šole, ki je desetletna in ki jo v Nemški demokratični republiki imenujejo splošnoizobraževalna politehnična šola ter je razdeljena na spodnjo (1—4 razred), srednjo (5—8 razred) in višjo 9 in 10 razred) stopnjo, niso poučevali v srbskem jeziku oziroma niso učili jezika lužiških Srbov kot predmet. Ker morajo tudi lužiški Srbi prijaviti svoje otroke k dvojezičnemu pouku, je bila ta ureditev za lužiške Srbe neugodna. „Domowina“ je izbojevala novo ureditev, ki je takoj privedla do pozitivnih rezultatov. Tukaj ni mogoče točno opisati, kako deluje nova ureditev in kako se

je po letu 1945 razvijalo v Lužici (Lausitz) dvojezično šolstvo. Po vojni je bila situacija sila zapletena, kajti le osem učiteljev s potrebnim znanjem enega izmed knjižnih jezikov lužičkih Srbov se je po vojni vrnilo v Lužico (Lausitz).

Januarja 1946 so zaradi tega začeli z vso naglico s šolanjem potrebnega učiteljskega naraščaja. Kmalu so se šolarji na 38 šolah s 175 razredi učili tudi jezika lužičkih Srbov. Leta 1952 je Ministrstvo za ljudsko izobrazbo izdalo enotna navodila za šolanje na dvojezičnih šolah. Do tedaj so šolski sveti sami določili in urejali potek šolanja na dvojezičnih šolah. Na podlagi

Predsednik „Domowine“ K. Krjenc

določil ministrstva so ustvarili dva tipa dvojezičnih šol. V področjih z izključno ali pretežno slovanskim prebivalstvom so ustanovili šole takozvane A tipa. Na teh šolah je v nižji stopnji jezik lužičkih Srbov poučni jezik, v srednji in višji stopnji prevzame to funkcijo deloma nemščina. Na šolah B tipa pa je jezik lužičkih Srbov učni predmet.

Leta 1952 so ustanovili pri Nemškem pedagoškem zentralnem inštitutu Sekcijo srbske šole s sedežem v Budyšinu. Ta sekcija je dobila nalogo, da izdela učne načrte in učne pripomočke za oba tipa dvojezične šole. Poleg tega je morala sekcija razviti znanstveno metodiko. Posebno pozornost polaga danes ta sekcija na prikaz

kulture in zgodovine lužičkih Srbov v posameznih učnih predmetih in osnuje za ta namen posebne publikacije. Dve leti po ustanovitvi te sekcije so ustvarili še Lektorat za srbske učne knjige pri založbi „Volk und Wissen“. Leta 1958 je ta lektorat prevzela založba „Domowina“. Od leta 1958 do aprila 1968 so v Nemški demokratični republiki izdali 361 učnih knjig za dvojezične šole tipa A in 186 učnih knjig za dvojezične šole tipa B, poleg tega še nad 100 znanstvenih publikacij, slovnice in gramatik. Trije časopisi obravnavajo probleme dvojezičnega šolstva. Poleg dveh že naštetih je treba omeniti še prilogo časopisa „Deutsche Lehrerzeitung“ pod naslovom „Beiträge zur sozialistischen Bildung und Erziehung im deutsch-sorbischen Gebiet“.

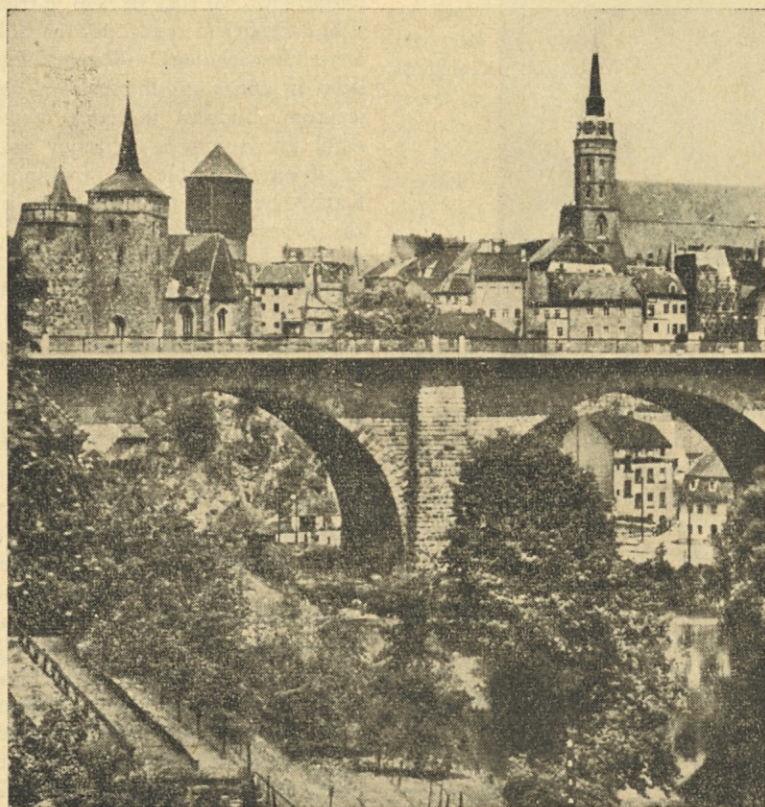
Trenutno obstaja na dvojezičnem področju Lužice 7 dvojezičnih šol tipa A in 85 dvojezičnih šol tipa B. Sem je treba prišteti še 2 razširjeni srbski politeh. šoli (erweiterte Oberschulen) — ena z zgornjesrbskim in ena s spodnjesrbskim književnim jezikom. Budyšin je sedež učiteljskega, ki skrbi za izobrazbo učiteljev in vrtnaric za dvojezične šole in otroške vrtce, na Karl Marx univerzi v Leipzigu pa skrbijo za izobrazbo učiteljev srbsčine za višjo stopnjo dvojezičnih šol. Na učiteljski v Budyšinu je bilo doslej šolanih 1800 učiteljev in vrtnaric. V socialistično narodno organizacijo „Domowino“ je bilo začetka 1970 včlanjenih 617 učiteljev in 101 vrtnarica, od teh jih je okoli 210 opravljalo funkcijo pri organizacijah lužičkih Srbov.

Seveda bo koroške Slovence v prvi vrsti zanimalo, kako je s prijavi k dvojezičnemu pouku. Lokalne organizacije „Domowine“ opravljajo pri tem vprašanju važno nalogo. Člani lokalnih organizacij prepričujejo starše, da prijavijo otroke k dvojezičnemu pouku in pri tem poudarjajo, da je prijava k dvojezičnemu pouku izraz ljubezni do svojega naroda. „Domowina“ direktno sodeluje z otroškimi vrtci, šolami in drugimi izobraževalnimi zavodi in stalno poudarja, da mora pouk

v srbščini oziroma učni predmet „srbščina“ doseči enaki nivo kot pouk v nemščini oziroma pouk drugih predmetov. „Domowina“ in vsedrjavna mladinska organizacija „Freie Deutsche Jugend“ (Svobodna nemška mladina) skušata vcepiti šolarjem in svojim članom pozitivni odnos do jezika lužiških Srbov. Stike s šolo vzdržuje „Domowina“ preko članov zastopstva staršev na šolah, ki so istočasno tudi člani „Domowine“. Poleg tega „Domowina“ in nemške masovne organizacije seznanjajo javnost z namenom šole in s politično vlogo šole. Pri lužiških Srbih še posebej opozarjajo na zgodovinske aspekte boja za jezik lužiških Srbov v šolah. Učitelji morajo staršem šoloobveznih otrok pojasnjevati učne načrte za dvojezično šolstvo in pozitivno vplivati na prijavo otrok k dvojezičnemu pouku.

Državni organi podpirajo pri tem prizadevanju učitelje in funkcionarje „Domowine“.

Vedno spet poudarjajo funkcionarji „Domowine“ kako važno je, da ustvarijo napredne sile pozitivno atmosfero. Vsa zakonska določila niso veliko vredna, če vlada o jeziku in kulturi manjšine negativno mnenje. Pri tem se dobro zavedajo, da se problem prijav k dvojezičnemu pouku ne začneja nekje izven kroga članstva „Domowine“, ampak prav pri tem članstvu. Na sedmem Zveznem kongresu „Domowine“ je bilo poudarjeno, da prav od uporabe vseh možnosti in pravic, ki jih nudi Nemška demokratična republika lužiškimi Srbom, zavisi njihova bodočnost in tu v prvi vrsti od uporabe in učenja materinega jezika. Ko začne otrok letati, naj bi se naučil tudi materinščine.

Budyšin

Iz problematike kulturne avtonomije za slovensko skupnost na Koroškem v letih po plebiscitu

V koroškem tisku je izšla v prvi polovici leta 1971 vrsta zapiskov o znanem vprašanju uveljavitve kulturne avtonomije za slovensko koroško skupnost, kot se je ta postavljala med leti 1925 in 1930. V zapiskih smo lahko sledili različnim mnenjem in pojasnilom zakaj do uveljavitve take avtonomije ni prišlo, pa tudi vprašanjem, ki so se takrat ob tem odpirala. Naj omenimo nekatere: da so Slovenci z odklonitvijo kulturne avtonomije „zapravili nepovratno priložnost“ (Kleine Zeitung, 1. maja), da se je koroški deželni zbor v letih 1925 do 1931 skrajno korektno trudil izpolniti obljube, dane Slovencem tik pred plebiscitom dne 28. septembra 1920, ta obljuba pa naj bi bila kulturna avtonomija (prav tam 31. marca). Najdemo tudi sodbo, da vsekakor pomeni veliko napako dejstvo, da koroški deželni zbor kljub nasprotovanju „slovenskega vodstva“ ni sprejel v tistih časih zakona o kulturni avtonomiji (prav tam 1. maja). Ob koncu tega razmišljanja pa isti pisec (dr. Valentin Einspieler) med drugim postavlja vprašanje, ali ne bi bil koroški deželni zbor znova poklican pripraviti skupno stališče vseh nemških političnih strank k vprašanju slovenske manjšine.

Znano je tudi, da so se še leta 1945, v mesecih po zlomu nacizma izrekle z večjo ali manjšo rezervo vse tri takratne politične stranke, socialistična, ljudska in komunistična za uveljavitev kulturne avtonomije za slovensko skupnost. Znano pa je tudi, da kmalu po pričetku pogajanj za sklenitev avstrijske državne pogodbe v Parizu (pričela so se januarja 1947) o podobni pripravljenosti na strani obeh večinskih političnih strank na Koroškem ni več čuti (izjema je bila le slovesna seja koroškega deželnega zbora tik po pričetku pariške konference, na kateri je bilo tudi govora o kulturni avtonomiji).

O samem predlogu kulturne avtonomije za slovensko skupnost na Koroškem, kot so ga bile predložile koroškemu deželnemu zboru julija 1927 leta vse v tem predstavniškem telesu zastopane politične stranke večinskega naroda, je bilo do sedaj razmeroma dosti pisanega. Predvsem se na nemški strani poudarja takratna pripravljenost političnih strank večinskega naroda za ureditev slovenskega vprašanja, medtem ko se pripisuje izključna krivda za neuresničitev kulturne avtonomije trmoglavosti slovenske strani, oziroma njenih voditeljev.

ln kje je resnica? Dokončno podobo bomo seveda imeli šele tedaj, ko bo dostopno in preučeno gradivo tistih organov koroškega deželnega zbora, v katerih so se pristojni ukvarjali s tem vprašanjem. Kljub temu zadržku pa vrsta dejstev (tudi političnih) pojasnjuje nekatere strani tega vprašanja. Pri tem mislimo predvsem na namene pobudnikov avtonomije, kot se nam ti kažejo v takratnem koroškem tisku. Prav ti tudi opozarjajo, da je treba predzgodovino nastanka predloga o kul-

turni avtonomiji pripisovati po eni strani koroškemu notranjepolitičnemu dogajanju, po drugi strani pa predvsem zunanjepolitičnemu faktorju, povezanemu s predvojnimi položajem nemške manjšine v Jugoslaviji. Slednje dejstvo omenja tudi dr. Valentin Einspieler (*Kleine Zeitung*, 10. aprila), vendar pa se ob tem izogiba dejstvu, da so bili takratni ukrepi jugoslovanskih oblasti do nemške manjšine v marsičem le odgovor na položaj koroških Slovencev in na ravnanje z njimi. Sam potek razgovorov o kulturni avtonomiji za slovensko skupnost in usoda tega predloga tudi opozarjata, v kolikšni meri so bili koroški Nemci pripravljeni z ureditvijo slovenskega vprašanja pomagati sorojakom o sosednji državi.

Dostopna dokumentacija kaže, da so dali prvo pobudo za izboljšanje položaja slovenske koroške skupnosti po plebiscitu na strani večinskega naroda 1925 leta socialni demokrati. Ti so namreč novembra tega leta predlagali deželnemu zboru izvolitev dveh komisij, od katerih bi se prva ukvarjala s pritožbami slovenske strani, druga, šolska komisija, pa bi pripravila za prihodnji deželni zbor predloge za ureditev slovenskega šolstva. Deželni zbor je oba predloga z določenimi modifikacijami sprejel ter delegiral v obe komisiji po enega predstavnika slovenske strani.

Značilno za sprejem predloga delavske stranke o ureditvi slovenskega vprašanja pa je, da so se ob glasovanju o predlogu Velikonemci oddaljili iz deželnega zbora, stališče nemškonacionalnih krogov na socialdemokratske pobude pa je jasno označil njihov tisk za „strankarsko politično“ gesto, in še, da je sploh vprašljivo, ali bo prišlo do praktične izvedbe predloga.

Še isto leto se je socialdemokratska pobuda povezala še s položajem jugoslovanskih Nemcev, zlasti tistih v Sloveniji, ki so konec novembra meseca posredovali pri odločujočih na Koroškem za ureditev položaja koroških Slovencev. 16. januarja 1926 je tej intervenciji sledila spomenica Političnega in gospodarskega društva za Nemce v Sloveniji s pozivom zadevnim koroškim faktorjem, naj vendarle z ureditvijo slovenskega položaja prispevajo k izboljšanju opločaja nemške manjšine.

Ta poziv, do katerega je prišlo neodvisno od socialnodemokratske pobude, je imel za posledico vključitev obeh pobud v širšo zamisel o posebno kulturni avtonomiji za slovensko skupnost, zamisel, ki je prav ta čas prišla iz Estonije. Značaj in pomen te zamisli je nadrobneje orisan v zborniku *Koroški plebiscit*, Ljubljana 1970 (str. 516—525), sama analiza takratnega dogajanja pa kaže, da nemško-koroška stran (z izjemo socialnih demokratov in komunistov) v tem času ni bila pripravljena urediti narodnostnega položaja koroškega slovenstva, še manj pa izpolniti obljube, dane Slovincem pred plebiscitom leta 1920. Tako postaja tudi razumljiva prihodnja usoda načrta kulturne avtonomije, da pa je sploh prišlo do predložitve tega predloga deželnemu zboru, bo pač iskati v pritisku jugoslovanskega in ostalega nemštva.

O slednjem je v celovski izdaji *Kleine Zeitung* 27. marca 1971 dr. Theodor Veiter posebej opozoril, da sta se koroški deželni zbor in vlada posvetovala tudi z izvedenci izven Avstrije (imensko navaja dr. Otta Junghanna), koroški zastopniki pa so proučevali manjšinske ureditve tudi drugod. Temu opozorilu dodajmo še pisanje takratnega koroškega tiska, da so bila v dneh pred predložitvijo zakonskega osnutka deželnemu zboru „pomembna pogajanja z manjšinskimi zastopniki iz drugih držav“, v celoti pa nam dosegljiva dokumentacija kaže, da v ozadju teh pogajanj ni bilo morda naklonjeno stališče predstavnikov Koroške do slovenske skupnosti, ampak popolnoma politično vprašanje.

Znano je, da predstavniki slovenske manjšine niso sodelovali pri končni formulaciji zakonskega osnutka o kulturni avtonomiji, predloženega deželnemu zboru dne 14. julija 1927 in da je bil glavni ugovor slovenske strani proti temu osnutku poskus izključne uvedbe subjektivnega principa za koroške Slovence in to v najčistejši obliki, upoštevajoč pri tem seveda vse spremljevalne pojave.

Iz dogajanja neposredno po predložitvi zakonskega osnutka o kulturni avtonomiji deželnemu zboru se zanimivo luči dejstvo, da moremo ob tem ločiti (sicer niansirana) stališča nemškega meščanskega tabora od socialnih demokratov, ki so se vendarle še nekaj časa v določeni meri zavzemali za slovensko skupnost, izhajajoč pri tem iz potreb svoje politične stranke. Za meščanski tabor (ali vsaj za del njegovih političnih strank, predvsem Landbunda in Velikonemcev) pa se kaže dejstvo, da je bila zanje predložitev osnutka o kulturni avtonomiji pogojena predvsem s pomočjo jugoslovanskih Nemcev ob jugoslovanskih parlamentarnih volitvah 11. septembra 1927, leta in pritisku izvenavstrijskega nemštva. Tako lahko od teh volitev dalje zasledujemo na strani koroškega meščanskega tabora vsakršno ugovarjanje misli o uveljavitvi kulturne avtonomije za slovensko skupnost, med drugim tudi z javnimi nastopi, po drugi strani pa s vedno bolj agresivnim poudarjanjem „vindišarske teorije“, pa tudi z načrtno kolonizacijo rajhovskega nemškega življa na območje južne Koroške.

Za „vindišarsko teorijo“ je še značilno, da jo skušajo koroški nemškonacionalistični krogi šele sedaj uveljaviti in utemeljiti in to na čelu s še sedaj čislanim zgodovinarjem dr. Martinom Wuttejem.

Za takratno usmerjenost koroških protislovenskih krogov je vsekakor značilno pisanje koroškega socialnodemokratskega glasila Kärntner Volksblatt ob nemškonacionalnem nastopu v Velikovcu oktobra 1927 (šlo je za zborovanje, usmerjeno proti uveljavitvi kulturne avtonomije za koroške Slovence). Ob tej priložnosti je delavsko glasilo ironično priporočalo prirediteljem velikovskega protislovenskega nastopa obisk pri slovenskem zastopniku v deželnem zboru dr. Petku, ki da ni le odličen zdravnik, ampak bi mogel tudi kot voditelj koroških Slovencev imeti do njih potrebno razumevanje in usmiljenje ter jim dati pravilno diagnozo.

Nekaj dni kasneje je koroški Landbund dokončno zavrnil misel na kulturno avtonomijo za slovensko skupnost in to stališče je stranka nato znova potrdila prihodnje leto. Dokumentacija tudi opozarja, da so tej zavrnitvi sledili še ostali koroški nemškonacionalni (= nacionalistični) krogi. Med trditvami s katerimi so zavračali potrebno ureditev slovenskega vprašanja pa najdemo tudi take, ki jih deloma še danes povzema večinski koroški tisk. Končno so 17. maja 1929 nemške, v deželnem zboru zastopane politične stranke (in to kljub dejstvu, da so Slovenci sprejeli vrsto določil zakonskega načrta o kulturni avtonomiji!) 17. maja s posebno izjavo pretrgale nadaljnje razgovore za uresničitev določil, sprejetih v deželnem zboru pred dvema letoma, krivdo za neuresničenje zamisli pa prevrgle — na slovensko stran!

Dejstvo, da je bila leta 1929 na strani večinskega naroda pokopana zamisel o kulturni avtonomiji, ki je večinski krogi tako ali drugače sploh niso jemali resno, je imelo v prihodnjem obdobju za posledico vrsto intervencij zastopnikov nemških manjšin v tujini za ureditev slovenskega vprašanja, vendar do bistvenih premikov v reševanju slovenskega vprašanja ni več prišlo, deloma tudi pod vplivom spreminjenih razmer po letu 1930. Sicer pa smo že omenili, da se taka zamisel — in to na strani političnih strank večinskega naroda in neodvisno od Slovencev — znova pojavila neposredno po drugi svetovni vojni, vendar tudi to pot brez pozitivnejših posledic za slovensko skupnost.

Tone Zorn

Kulturno poročilo in osnove za kulturni koncept

Kulturno življenje in osveščanje na stikališču dveh narodov in dveh kultur je za narodno skupnost, ki je spričo danih državnih meja v manjšini, povezano s posebnimi težavami. To velja zlasti za kulturno življenje koroških Slovencev in — da govorimo naravnost — za naše kulturno izživljanje in osveščanje. Medtem, ko so v preteklosti zadnjih sto let sodeželani nemškega jezika na Koroškem uživali popolno svobodo svoje kulturne dejavnosti in pri tem bili deležni izdatnega pospeševanja s strani dežele in države, je bila slovenska beseda na Koroškem zatirana in ponovno skozi leta preganjana. Kar so v preporodu na kulturnem polju med nami zgradili Urban Jarnik, Matija Majar Ziljski, Anton Martin Slomšek, Anton Janežič, Andrej Einspieler in drugi, so hoteli nemški nacionalisti po plebiscitu docela zadušiti. Ker to ni uspelo, so se v novi obleki nacifašizma lotili še krutejše oblike: fizičnega iztrebljenja koroških Slovencev.

Ta poizkus ni uspel. V letih, ko je bil nacionalni teror nad nami najhujši, smo se koroški Slovenci množično uprli fizičnemu iztrebljenju. Iz te borbe smo izšli politično in moralno kot zmagovalci. Toda nemški nacionalisti so leta 1945 oblekli ovčji kožuh in se z njim naprej prizadevali, da razgrizejo prve pomladke na naših kulturnih koreninah, ki so zakrnele in skoraj usahnile ob zatiranju in preganjanju v letih 1920—1945.

Ta uvod v naše kulturno poročilo je bil potreben, ker je samo spričo njega mogoče razumeti našo kulturno politično situacijo in dejstvo, da koroški Slovenci tudi po drugi svetovni vojni nimamo možnosti svobodnega kulturnega izživljanja, marveč smo slej ko prej v borbi za naše osnovne kulturne pravice, se pravi pravice

- do enakopravnosti v vzgoji naših otrok v materinščini po otroških vrtcih in osnovnih šolah,
- do enakopravnosti pri pospeševanju kulturnih prizadevanj s strani pristojnih ustanov dežele in države in
- do slovenskih in državnih kulturnih ustanov, kakor jih imajo nemški sodeželani in vrsta narodnih skupnosti drugih dežel.

Da kar konkretno naštejemo: Kot enakopravnim državljanom pri dolžnostih na področju kulturnega življenja in izživljanja nam ne pripada le „pravica“ do pri-

jave naših otrok k dvojezičnemu pouku v osnovnih šolah in do prijave za obisk slovenske gimnazije v Celovcu, pripada nam tudi pravica, da bomo deležni

- enakih podpor za amatersko prosvetno dejavnost kot so jih deležne kulturno prosvetne skupine večinskega naroda s strani dežele in države,
- sorazmerno enake aktivne in pasivne udeležbe na sodobnih kulturno prosvetnih komunikacijah, zlasti na televiziji in na pospeševanju prizadevanj na glasbenem, dramskem, folklornem in literarnem polju naše kulturno prosvetne dejavnosti; končno pa tudi
- pravice do slovenskega oddelka pri deželnem kulturnem referatu, ki bo imel na skrbi pospeševanje naše narodno kulturne in prosvetne dejavnosti.

Te zahteve so upravičene in to ne le zaradi tega, ker jih vsebuje vsaka resna interpretacija člena 7 državne pogodbe, marveč tudi zaradi tega, ker brez njihovega upoštevanja na koroškem dvojezičnem ozemlju in v njegovih kulturnih centrih Celovec in Beljak ne more biti govora o dejanski demokraciji.

*

Naše kulturno življenje in izživljanje je ob pomanjkanju teh pospeševalnih činiteljev izrazito amatersko, lahko rečemo samorastniško, odvisno zgolj od volje in materialnih možnosti naših kulturno prosvetnih delavcev. Ker pa slednjih ni mogoče v potrebni meri sproti naročati kot kadrov za industrijo, je razumljivo, zakaj je kulturno prosvetno tvornost koroških Slovencev nihala, upadala in naraščala. Čeprav smo v letih 1938—1945 zgubili elito tedanjih prosvetašev, se je tedaj doraščajoča mladina s tako vnemo oklenila prosvetnih društev, da je prišlo do razmaha kulturno prosvetne dejavnosti, kot je še nismo pomnili. Ta pozitivni razvoj v letih 1945—1949 je pozneje na eni strani ohromil nastanek dveh političnih struj koroških Slovencev, na drugi pa teroristična dejavnost nemških nacionalističnih elementov in njihovih „Wurffkomand“, ki jih niso hotele brzdati niti avstrijske varnostne oblasti, niti organi „zavezniških“ zasedbenih sil, ki so po svoje vladali na Koroškem in ki so vsako slovensko kulturno prireditev očrnili kot komunistično.

Da je bilo v takih okoliščinah težko najti in izoblikovati vedno spet potrebni pomladek med prosvetnimi delavci, ki je bil potreben, da po malem krajevno nadomesti tedanje prosvetne delavce iz vrst preživelih in utrjenih izseljencev, KZ-lerjev in partizanov, je razumljivo. Posebej je bilo to težko, ko tudi v Slovenski prosvetni zvezi (SPZ) in v Krščanski kulturni zvezi (KKZ) ni prišlo do posrečene izbire njunih vodstev, ker je bil politični prestiž v veliki meri osnovni pogoj za vodilne funkcije v teh organizacijah. Spričo tega sta ti organizaciji v tistih letih zanemarjali svojo osnovno nalogo, biti v narodni obrambi koroških Slovencev in v njihovem kulturnem razvoju tvorni steber. V SPZ smo se spričo tega kar dvakrat zaporedoma, leta 1956 in leta 1967 znašli pred velikimi organizacijskimi težavami. Pogoji za obnovo so bili leta 1967 toliko boljši, ker je v obdobju 1956—1961 uspelo najti in izgraditi kadre, ki so leta 1968, ko so spet občutili aktivizacijo SPZ, takoj pristopili k delu in se ga lotili brez političnih ambicij zgolj s prepričanjem, da sta kulturna in prosvetna tvornost osnovna elementa narodne obrambe koroških Slovencev in njihove vsestranske rasti.

*

Samorastniška kulturno prosvetna dejavnost med nami je odvisna od kolektivnega odločanja in sodelovanja, ne pa od kakršnegakoli dirigizma. Kakor smo to spoznavali v letih 1958—1962, tako opažamo isto po letu 1968. V dveh in pol letih so SPZ in včlanjena društva zabeležila 209 registriranih prireditev in sicer

- 8 pevskih koncertov domačih zborov
- 32 iger prosvetnih društev
- 19 gostovanj pevskih zborov iz Slovenije in Trsta
- 13 gostovanj naših pevskih zborov v Sloveniji
- 8 gostovanj dramskih skupin iz Slovenije
- 2 gostovanji naših dramskih skupin v Sloveniji
- 17 družabnih prireditev
- 13 filmskih predstav
- 11 predavanj in tečajev
- 16 predstav lutkovnega odra SPZ
- 4 športne prireditve
- 3 jubilejne proslave
- 11 občnih zborov s kulturnim sporedom
- 3 likovne razstave
- 5 literarnih nastopov

ter 34 drugih prireditev, od tega 13 takih, ki sta jih priredili SPZ in KKZ skupno. V tem razporedu niso upoštevani nastopi, ki so jih krajevni pevski zbori priredili v prid možnosti kulturnega izživljanja turističnih gostov po naših krajih. Takih nastopov je n. pr. imel pevski zbor SPD „Danica“ v Št. Vidu v Podjuni lani kar 16, več nastopov pa so imeli tudi zbori v Bilčovsu, Logi vasi, Železni Kapli, v Ločah in v Hodišah.

SPZ je v zadnjih letih spet redno izdajala svoj koledar in razpošiljala svoj knjižni dar, lani pa je skupno s KKZ izdala še brošuro, ki utemeljuje potrebo po prijavi slovenskih otrok k dvojezičnemu pouku v osnovnih šolah. Istočasno je pospeševala sodelovanje koroških slovenskih pisateljev in pesnikov z Društvom slovenskih pisateljev. Po plodnih kontaktih z mariborskim pododborom tega društva sodeluje sedaj še s Klubom kulturnih delavcev v Kranju in na Jesenicah. To sodelovanje je v veliki meri omogočilo, da je letos razpisala natečaj za literarne nagrade na Koroškem in da je ob svoji centralni knjižnici v Celovcu ustanovila še potujočo knjižnico.

Ob teh prizadevanjih za kulturno prosvetno obnovo med Slovenci na Koroškem pa je treba po naštetju naših najosnovnejših zahtev, ki jih imamo s tem v zvezi do dežele in države, ponovno poudariti, da se moramo za sadove teh prizadevanj potruditi tudi sami, v večji meri kot doslej. Čedalje bolj se med nami utrjuje spoznanje, da politični razkol in prosvetna razdvojenost kvarno vplivata na celotni razvoj naše narodne skupnosti, najbolj pa na našo kulturno prosvetno tvornost in osveščanje. To spoznanje si ne utira le pot v vrstah društev, ki jih združuje Slovenska prosvetna zveza, marveč tudi v vrstah Krščanske kulturne zveze. Iz spoznanja, da moremo biti koroški Slovenci v potrebni meri kulturno tvorni le, če bomo obojestransko združili in strnili vse pozitivne sile, se v stalnih kontaktih med SPZ in KKZ kažejo prve konture sodelovanja na poti okrepitve naših narodnoobrambnih prizadevanj. Prepričani smo, da bo v tej smeri začeti dialog obeh osrednjih kulturnih organizacij prej ali slej imel skupen narodnokulturni koncept koroških Slovencev za posledico. Ta koncept pa se bo nanašal tako na povečano in razširjeno prosvetno dejavnost med našim ljudstvom kot pa na konkretizacijo zahtev, ki jih imamo na kulturnem področju do dežele in države, pa tudi do matičnega naroda.

Nastop Partizanskega invalidskega pevskega zbora na tovariškem srečanju v Selah

Tovariško srečanje v Selah 19. septembra 1971

S tem v zvezi gredo predstave SPZ za tem, da dosežemo od pristojnih oblasti na dvojezičnem ozemlju dvojezično predšolsko vzgojo otrok in izboljšanje pogojev za dvojezični pouk v osnovnih šolah. K boljši dotaciji programa slovenskih oddaj v celovškem radiu zahtevamo tudi ustrezno upoštevanje naše narodne skupnosti v televizijskem programu ORF ter ostvaritev pogojev za ustrezen sprejem televizijskega programa RTV Ljubljana na Koroškem. Poleg tega pričakujemo še več oddaj o koroških Slovencih za nemško govoreče prebivalstvo Avstrije. Predstave SPZ pa gredo tudi za tem, da potrebuje naša narodna skupnost v Celovcu svoj kulturni dom, v njem pa polpoklicno gledališče in glasbeno šolo kot stalni ustanovi. V prizadevanjih za realizacijo teh in drugih kulturnih potreb naše narodne skupnosti morata naši amaterski tvornosti stati ob strani dežela in država s sorazmerno istimi dotacijami, kot jih je na Koroškem deležen nemško govoreči kulturni krog. To pa že samo po sebi postavlja v ospredje potrebo po slovenskem oddelku v deželnem kulturnem referatu in po posebnih postavkah sredstev za slovenske kulturne namene v deželnem in državnem proračunu.

Zadnja leta je bilo ob vsaki ustrezni priložnosti ugotovljeno, da je naša dežela lahko srečna, da v njej živita dva naroda, ki se kulturno oplajata, ki kulturno tekmujeta in se izpopolnjujeta. Poudarjeno je tudi bilo, da smo prav Slovenci most na poti k skupnemu gospodarskemu in kulturnemu prostoru Alpe-Adria. Stvarnost, ki jo vsebuje to kulturno poročilo, se ne ujema z zgoraj omenjenimi deklaracijami, tudi ne z deklaracijami takoiimenovane tolerance političnih činiteljev v deželi do koroških Slovencev.

Vsaka deklaracija je puhla fraza, če ji ne sledi ustrezna akcija. To akcijo pa koroški Slovenci pričakujemo tako od deželne in zvezne vlade kot pa od Slovenije na poti njenih prizadevanj za skupni gospodarski prostor Alpe-Adria. Menimo, da ni dovolj, da se nas imenuje samo most na tej poti, menimo, da je končno čas, da se uresniči poziv, ki ga je pred dvajsetimi leti v eseju „Koroški Slovenec“ dal J. F. Perkonig, ko je rekel: „Dajte mu prostor pri vaši mizi, rojaki, in ponovite njegov lepi običaj: Položite predenj hleb kruha in postavite zraven poln vrč!“.

Prišel je človek
in zaukazal:
BODI MOST!
In bil sem most.
Po mojih železobetonskih
rebrih so hodili
ljudje in bogovi
in teptali moj krivi hrbet.
Čas pa je počasi
spodkopaval mojo trdnost
in jo nekega dne dokončno uničil.

Andrej Kokot

Most

Moji napeti loki
so se zravnali
in bil sem spet človek.
Odtlej bežim pred ljudmi,
ker se bojim, da mi bo spet
kdo ukazal: bodi most.

OB CENTRALNI KNJIŽNICI TUDI POTUJOČA KNJIŽNICA

Med naloge vsake prosvetne organizacije, krajevne ali centralne, spada tudi propagiranje in širjenje slovenske knjige.

Vsi vemo in se zavedamo, da je slovenska beseda na Koroškem dandanes več ali manj vsepovsod močno ogrožena. Predvsem že zato, ker ji država vse doslej še ni dala enakopravnega mesta v javnosti. Poleg tega pa z različnimi komunikacijskimi sredstvi, z dnevnim tiskom, z oddajami radia in televizije, s kinopredstavami, z modernizacijo cest in množičnim avtomobilizmom, s pospešenim razvojem turizma in še z različnimi drugimi pridobitvami modernega življenja prihaja v naše kraje dan za dnem vse večja poplava nemškega jezika.

Gospodarsko in v več drugih ozirih je sodobna tehnična, gospodarska in socialna preobrazba naše dežele seveda nujna in tudi za našega človeka koristna. Po drugi strani pa ne smemo prezreti in se moramo zavedati, da postajajo v tem razvoju pogoji za ohranitev in utrditev našega jezika ter možnosti za rast in poglobitev narodne zavesti naših ljudi, zlasti naše mladine, prej težji kakor lažji.

Tudi če bi nekega dne res dosegli vse tiste pravice, ki nam jih zagotavlja državna pogodba, bo še vedno v največji meri od nas samih odvisno, da se ohranimo in zaživimo polno, enakopravno narodno življenje.

V prosvetni dejavnosti, na področju našega kulturnega življenja, bo poleg drugih načinov samopomoči in ob tesni nasložitvi na pomoč matičnega naroda v Slo-

veniji odigral zelo pomembno vlogo tudi naš odnos do slovenske knjige.

Naša starejša generacija je slovensko knjigo upravičeno smatrala za dragocen zaklad. S pomočjo knjige si je sama pridobivala in tudi svoji mladini posredovala znanje slovenskega knjižnega jezika. Ob slovenski knjigi si je krepila svojo zdravno narodno zavest ter si širila svoje kulturno obzorje in znanje.

Dandanes je ob hitrem tempu življenjskega utripa ter ob bolj v materialno in konzumno stran usmerjeni dejavnosti mnogim našim ljudem zmanjkalo časa pa žal tudi smisla za duhovne vrednote. V narodnem in jezikovnem oziru nam lahko nastane iz tega polagoma nepopravljiva škoda.

V zadnjem času radi govorimo o enotnem slovenskem kulturnem prostoru. Poudarjanje te same po sebi pravilne orientacije pa lahko postane tudi brezvsebinska krilatica, čim bi se zgodilo, da slovenski ljudje na Koroškem zgubijo živ stik s tako pomembno in visoko razvito kulturno dejavnostjo kot je prav slovenska književnost.

Slovensko literarno ustvarjanje se je v zadnjem četrtsotletju v pogojih lastne slovenske državnosti v federalni socialistični družbeni ureditvi tako razmahnilo kot še nikdar poprej. Živeti oziroma životariti mimo in brez teh duhovnih vrednot bi pomenilo postati suha veja na slovenskem narodnem telesu, ki ne dobiva več svežih sokov iz zdravih, oplajajočih korenin svoje matice.

V Celovcu imamo dve slovenski knjigar-
ni. Slutim, da bi bili v eni in v drugi
zelo veseli, če bi prihajalo več kupcev
in prijateljev slovenskih knjig.

Naša Slovenska prosvetna zveza razpe-
čava po svojih včlanjenih društvih in
drugih sodelavcih po vsem podeželju vsa-
ko leto svoj knjižni dar, vsebujoč lastni
Koroški koledar in vrsto vsebinsko kva-
litetnih knjig Prešernove družbe. Vse sku-
paj za izredno nizko ceno. Če pa bi po-
stavili odkupljeno število teh zbirk kot
merilo za ugotavljanje slovenske manjši-
ne na Koroškem, bi morda celo Hei-
matdienst tej številki ne ugovarjal!

Vrsta slovenskih prosvetnih društev ima
svoje knjižnice, majhne ali večje, zasta-
rele in obrabljene, pa tudi še novejše, z
zanimivimi in še uporabnimi knjigami.
Ponekod katero teh knjižnic še obišče
kak bralec, drugod se na knjigah že dol-
ga leta nabira prah.

Slovenska prosvetna zveza je v svoji
Centralni študijski knjižnici v Celovcu v
teku povojnih 25 let zbrala že okrog
5000 knjig razne vsebine: leposlovnih,
mladinskih, strokovnih z vseh mogočih
področij, poljudno znanstvenih, študij-
skih in drugih. Res, da je prostor, kjer se
nahaja, precej od rok za ljudi, ki priha-
jajo iz podeželja po raznih opravkih v
Celovec, vendar bi ob nekoliko več za-
vzetosti za slovensko knjigo lahko bilo
kljub odročnosti in pomanjkanju časa le
več obiskovalcev in bralcev.

Tudi nekatere občinske knjižnice imajo
na svojih policah nekaj slovenskih knjig,
morda tu ali tam tudi kake šolske knjiž-
nice. Mar niso morda tudi v teh knjiž-
nicah te knjige premalo ali pa sploh ne
izkoriščene.

Zakaj vse to ugotavljam in naštevam?
Zato, ker za te pomanjkljivosti res ne
moremo valiti krivde samo na državo in
na neizpolnjeno državno pogodbo, am-
pak da ugotovimo in spoznano, da je
tozadevno krivda v veliki meri pri nas
samih. Kupiti slovensko knjigo ali si jo
izposoditi v slovenski knjižnici ter jo
v domačem družinskem krogu prebrati,

pa res ni tako dejanje, da bi lahko imelo
za kogar koli za posledico kakršno koli
diskriminacijo.

Predvsem pa navajam vse te stvari zato,
da vsem, ki se zanimate za prosvetno
delo, posebno vsem mlajšim prosvetašem
pokažem zelo pomembno in lahko usod-
no šibko točko našega prosvetnega dela,
ki bo zahtevalo od vseh slovenskih pro-
svetnih društev, njihovih odborov in vseh
prosvetno aktivnih članov mnogo napor-
ov in prizadevanj, da se te stvari po-
pravijo, da naši ljudje po vseh naših
krajih spoznajo važnost slovenske knjige
v kulturnem in narodnostnem življenju
našega človeka. Če bi prilagodili znani
svetopisemski izrek na naše razmere, bi
dejal: Slovenski človek na Koroškem ne
bo obstal in živel samo od kruha in dru-
gih materialnih dobrin, temveč v veliki
meri tudi od duhovnih vrednot, ki jih
nudi dobra slovenska knjiga.

Kot enega izmed korakov k izboljšanju
stanja glede knjig in knjižnic lahko sma-
tramo letošnjo ustanovitev Slovenske po-
tujoče knjižnice. To je moderna oblika
knjižničarskega dela, pri katerem knjige
ne čakajo na bralce samo v knjižnici,
marveč se napotijo v kovčkih ven iz cen-
trale v manjše kraje. Potujoča knjižnica
bo izmenoma obiskovala razna krajevna
društva, ki bodo knjige prevzemala za
nekaj časa in jih posojala bralcem svoje
okolice. Po določenem času se knjige vr-
nejo v centralo in jih dobi za gotovi čas
na razpolago spet drugo društvo.

Društvom in njihovim knjižničarjem, ki
se bodo vključili v to za naše kraje novo
obliko širjenja slovenske knjige bi pripo-
ročal, da si skušajo pridobiti povsod čim
več propagandistov in pomočnikov, ki
bodo v svoji sosesčini opozarjali ljudi na
to novo možnost izposojanja knjig. Zelo
razveseljivo bi bilo, če bi se povsod, ka-
mor bo knjižnica prihajala, vključili zla-
sti tudi učitelji, ki bi najlažje opozarjali
in navajali svoje šolarje na koristnost
branja lepih slovenskih mladinskih knjig,
ki bodo v teh potujočih zbirkah močno
zastopane.

Sodelovanje med književniki

Sodelovanje med koroškimi literarnimi ustvarjalci in pododborom društva slovenskih pisateljev v Mariboru je postalo tradicionalno. S številkami izraženo je to že sedmo leto, ko so bili napravljeni prvi stiki. Obenem so ti stiki povezani z nastankom društvenega pododbora, kar pomeni, da je pododbor takoj začutil potrebo tudi po neposrednih, osebnih stikih z zamejskimi književniki. Skušajmo v naslednjem zapisu utemeljiti oziroma nekoliko podrobneje osvetliti to sodelovanje.

Osnovno povezavo je iskati v narodnostni pripadnosti, jeziku in sorodnem delovanju. Državna meja je le umetna pregrada, ki v tem primeru ne more vplivati zaviralno na pobude in težnje pisateljev, bivajočih na tej ali oni strani mejne črte. Zbližanje je toliko bolj mogoče še zaradi dobrih sosedskih meddržavnih odnosov, zemljepisne lege in prometne urejenosti. Na voljo so vlakovne in avtobusne zveze, da ne omenjamo možnosti potovanj z osebnimi avtomobili, tako da je razdalja med Mariborom in Celvcem in obratno izredno zožena in vsakomur časovno sprejemljiva.

Ustavimo se pri prvi možnosti in obliki neposrednega sodelovanja. Mariborski pododbor društva slovenskih pisateljev je organizator vsakoletnega srečanja književnikov na gradu Štatenberg. Ta zgodovinski spomenik v lepem naravnem okolju postane prizorišče tridnevnega srečanja udeležencev iz matične dežele in iz zamejstva, z namenom, da se osebno spoznajo, izmenjajo delovne izkušnje in ovrednotijo sodobne umetniške tokove doma in v svetu. Razumljivo, da to ni recept, ki naj bi posamezniku zagotovil trajni navdih in s tem neusahljivo moč izpovedi. Bolj je spodbuda za popolnejše umetniško delovanje in zbiranje novih spoznanj o vlogi in deležu umetnika v sedanjem stehiniranem času.

Pododbor Maribor vabi na Štatenberg tudi koroške književnike. Odzivajo se, kakor jim to dopuščajo njihove delovne dolžnosti. Marsikomu izmed njih september ni najbolj ugoden mesec za prihod, kar sporočijo v pismih. Prireditelj upošteva te težave, toda težko je uskladiti pripombe, predloge in želje, kajti idealnega časa ni mogoče izbrati, da bi ustrezal vsem udeležencem. Sicer pa so ta srečanja na Štatenbergu že od vsega začetka vsako leto zadnji teden okoli petnajstega septembra, ko se končuje letna sezona v tem letovišču, in zato pododbor ne spreminja koledarja.

Med prvimi udeleženci iz Koroške je bil gost pododbora pesnik Valentin Polanšek. Ko so ga povprašali o vtisih, je poudaril predvsem velik pomen neposrednosti, ki jo doživi umetnik. V mislih je imel književnike, ki jih je lahko spoznal osebno in si o njih izoblikoval popolnejšo podobo, kot jo je imel poprej, ko se je srečal samo z njihovimi književnimi stvaritvami. Izreden pomen je pripisal delovnim pogovorom, ki so mu bili ne le obvestilo o najnovejših dogajanjih v kulturi in umetnosti, marveč

so mu dopolnili njegova lastna premišljanja. Sprejel jih je za dragoceno napotilo pri iskanju in utrjevanju svojega pesniškega izraza in pesniške osebnosti. Tembolj zato, ker mu je odmaknjenost od kulturnega središča pustila veliko vrzel prav v tej smeri in je bil prepuščen le sebi. Kratko bivanje na Štatenbergu pa mu je tudi omogočilo поблиže spoznati nekaj kulturno zgodovinskih zanimivosti, kot na primer Ptujsko goro in Ptuj, kamor so udeleženci odšli na poučni izlet.

Polanškove misli o Štatenbergu niso le njegovi osebni vtisi, ampak ponazarjajo želje koroških literarnih ustvarjalcev po neposredni povezavi s književniki, literarnimi zgodovinarji in esejisti v matični deželi. To jim dopolnjuje njihova razglabljanja o umetnosti in jim obenem tudi omogoča polneje vključevati se v sodobne tokove, kar zadeva vsebinska in oblikovna iskanja. Mejna črta namreč zapira v ožji krog posameznega pesnika, prozaista, dramatika in esejista, če deluje samo v svojem kraju, po velikosti majhnem, in ne seže čezenj. Zato je ta način sodelovanja med koroškimi literarnimi ustvarjalci in pododborom društva sloveskih pisateljev v Mariboru že takoj v začetku ob prvem srečanju postal močan preizkusni kamen. Oboji so tedaj začutili potrebo po nadaljnji navezanosti, ki jo tudi uresničujejo.

Pododbor Maribor si pri tem sodelovanju ne lasti vodilne vloge. Njegovi člani nastopajo na teh srečanjih enako kot koroški ustvarjalci in enim in drugim so najboljše priložnost za izmenjavo mnenj. Nihče ni pričakoval in ne pričakuje, da mu bo poslej literarno delo lažje, toda nihče tudi ne zanika pomena teh srečanj. Ne le koroški ustvarjalci, sploh vsakdo je po prvi udeležbi na Štatenbergu izrazil prepričanje, da je doživel nekaj posebnega, kar mu bo ostalo v prijetnem spominu in kar mu pomeni kažipot, zaradi česar se bo zmerom rade volje odzval podobnemu vabilu. Saj skoraj zveni kot nepotrebno hvalisanje, a dejstva sama najbolj točno potrjujejo gornjo ugotovitev. Navsezadnje je Štatenberg prvi v Sloveniji postal shajanje tolikšnega števila pisateljev, vsaj z rednim vsakoletnim točno določenim urnikom.

Obravnavna tematika na Štatenbergu je široko zastavljena in zajema najpomembnejša dogajanja v kulturi in umetnosti, ki živo zadevajo tukajšnjega in sedanjega ustvarjalca. Tako so udeleženci — med njimi vidni teoretiki (Dušan Pirjevec, Taras Kermauner) — načeli vrsto vprašanj, osvetljenih z vseh vidikov, o idejnih, filozofskih, socioloških in narodnostnih motivih v nastajanju tega ali onega dela. Takšna nazorska osvetlitev je nujno porajala vprašanje, ali je pisatelj lahko že sam po sebi s svojim delovanjem družbeno angažiran, kot se temu reče v sodobnem izrazoslovju. Mnenja so bila deljena, s pomisleki in z ugovori, prevladal pa je skupni poudarek, da pisatelj s tem, ko ustvarja, doprinaša svoj delež in je torej vključen prav tako kakor član katerega koli kolektiva. Seveda bi bilo zgrešeno njegovo delo meriti na vatle in ga sporejati s tovarniško proizvodnjo. Njegov duhovni proizvod je treba ovrednotiti za dobrino splošne narodne lasti.

Kolikor so koroški literarni ustvarjalci tehtali svoje besede v razpravah na delovnih srečanjih na Štatenbergu, toliko bolj so se sprostili v neposrednih pogovorih z udeleženci. Predvsem s tistimi, ki so jim postali človeško bližji in so v njih našli nove prijatelje. Odprla so se jim srca in pripovedovali so o sebi, svojem vsakdanu in literarnem snovanju. Pa o samoti v odročnih vaseh, kjer učiteljujejo. To samoto so prikazali kot neizbežno sopotnico, ki jih spremlja, ko ohranjajo lepo domačo besedo, in kot radodarno gostjo, ko to besedo prelijejo v verze in v prozo. Potrdili so, da ni pomembno, ali ustvarjalec prebiva v mestu ali na vasi, mnogo bolj pomembno je, kako uporabi svojo duhovno moč. Postavljen je pred odločilno preskušnjo: ali dopusti, da ga popolnoma prevzame črnogledost ob pojavih, ki se mu zdijo nerešljivi, ali pri tem vendarle povzdigne svoj glas in se kot umetnik tvorno vključi v razreševanje tega in onega problema. Slednje ni samo njegovo poslanstvo, ampak tudi dolž-

nost, saj v nasprotnem primeru njegova umetniška beseda kaj lahko ostane le idilika nečesa, kar se je že preživelo. Narodno prebudništvo zadobi novo kakovost v morebitnem jezikovnem prebuništvu povsod tam, kjer je to potrebno v pretirani poplavi vsiljivega ponujanja tujega.

Pododbor društva slovenskih pisateljev v Mariboru je tej prvi obliki sodelovanja koroških literarnih ustvarjalcev na srečanjih na gradu Štatenberg pridružil še drugo obliko, in sicer nastope, tako imenovane literarne večere. Ta misel se je porodila prav na Štatenbergu, kjer so se dogovorili o srečanjih v tem smislu, da naj bodo izmenjalna. To pomeni enkrat letni obisk koroških književnikov v Mariboru in članov mariborskega pododbora v Celovcu. Kmalu se je pokazalo, da je ta nadaljnja oblika sodelovanja zelo spodbudna in da po svoje omogoča z neposrednimi stiki zbujati zanimanje za lepo domačo knjigo.

Koroški književniki so bili doslej trikrat gostje pododbora Maribor. Prvo srečanje z njimi je bilo v Kazinski dvorani, drugo v salonu Rotovž in tretje v prostorih Pedagoške kademije. Prišli so pesniki in pisatelji: Milka Hartman, Gustav Januš, Andrej Kokot, Florijan Lipusch, prof. Janko Messner in Valentin Polanšek. Medtem ko so v Kazinski dvorani samo brali odlomke iz svojih del, so na preostalih dveh srečanjih odgovarjali na vprašanja poslušalcev, ki so tako lahko поблиže spoznali nastopajoče. Kajti to niso bila vljudnostna vprašanja in odgovori, marveč so se vprašanja razrasla v sproščene pogovore o človeku in umetniku v matični deželi in v zamejstvu. Povzetek o tem bi bil naslednji:

Prizor iz Drabosnjakovega „Izgubljenega sina“, s katerim je lani gostovalo Mariborsko gledališče v Celovcu

Današnji koroški književnik se soočuje s problemom, ki je književniku v matični deželi tuj. Navezan je predvsem nase in svoje spoznavnosti o življenju in umetnosti. Razlog je precejšnja oddaljenost med literati, ki bivajo v raznih krajih Koroške. Zato je njegova vloga toliko težja in zahtevnejša. Ustvarjati mora na osnovi svojih lastnih izkušenj in nima mnogo možnosti, da jih izmenja s sebi nazorsko sorodnim pisateljem. To pa ima slabe strani, saj lahko postane malodušen in začne dvomiti o sebi in smislu svojega ustvarjanja. Samoraslost mu torej pomeni tudi breme, ki ga mora potrepžljivo prenašati, če noče, da omaga v svojem hotenju.

Posebno poglavje je odmerjeno jezikovni plati. Pisati mora čist in lep jezik, ne toliko zaradi leporečja kot zaradi razumljivosti. Že tako se jezik meša z novimi neslovenskimi izrazi, ki jih ljudje težko sprejmejo in razumejo, če pa to počne še pisatelj, bodo tem manj segali po njegovih knjigah. Zato ni naključje, da posamezni ustvarjalci razmišljajo o možnosti in potrebi pisanja v slovenščini in nemščini, da bi njihove stvaritve bile dostopne kar najširšemu krogu bralcev. Vendar se za to težko odločijo, ker v njih prevladuje navezanost na materin jezik.

Boljšo možnost kot pisanje v nemščini vidijo v objavljanju svojih literarnih prispevkov v slovenskih revijah v matični deželi. Nekateri pesniki in pisatelji sicer objavljajo v njih, toda koroški literarni ustvarjalci menijo, da na tem področju še ni bilo storjeno dovolj. Ne pričakujejo, da jim bodo revije na široko odprle svoje strani, upoštevajo tudi pravilo o kakovosti prispevkov, obenem pa pričakujejo premik na boljše. S to obliko se jim kaže pomembna spodbuda za njihovo literarno delo.

Vsekakor pa z zadovoljstvom ugotavljajo, da so slovenske založbe že nekoliko bolj odprle vrata. To velja zlasti za založbo Obzorja v Mariboru, ki je letos izdala knjigo profesorja Janka Messnerja Skurne storije. Lani je temu avtorju izdala knjigo Tri koroške razglednice (Ansichtskarten von Kärnten) v nemškem jeziku. Besedilo je iz Skurnih storij in namenjeno nemško govorečemu prebivalstvu na Koroškem in sploh v Avstriji, kar je bistvenega pomena, da zve iz ust koroškega rojaka, kako so in kako v tem času živijo koroški Slovenci. Potrebno bo seveda, da tudi druge slovenske založbe pri načrtovanju svojih programov ne prezrejo koroških literarnih ustvarjalcev. Če že sami v svoji skromnosti ne najdejo poti do njih, bi založbe lahko predvidele v letnih programih kakšno izvirno delo zamejskega književnika, kakor na primer gledališča pustijo v napovedih novega repertoarja odprto mesto za slovensko noviteto.

Koroški književniki so doslej dvakrat povabili v goste člane društva slovenskih pisateljev pododbora Maribor, in to v Celovec in na Železno Kaplo. Obe srečanji sta potrdili dovzetnost koroškega občinstva za domačo umetniško besedo. Zdelo se je, da zbrani niso predstavljali le zvedavih poslušalcev, ampak ljudi, ki hočejo videti, slišati in osebno spoznati svojega človeka in zaživeti z njegovo umetniško besedo. Drugače si ni mogoče razlagati popolne tišine v napolnjenem prostoru in v nastopajoče uprtih oči, v katerih je bilo videti neko posebno toplino in domačnost. To so nekateri starejši udeleženci tudi pozneje povedali: „Mislili smo, da se bomo razumeli vsega, saj se tudi jezik razvija. Pa smo lahko razumeli, se pač vidi, da smo iz enega debela. Pridite, le še pridite k nam.“

Vabilo ni zvenelo niti malo uradno ali vljudnostno. Ponazorilo je le vzdušje, ko so si pisatelji in poslušalci takoj postali znanci in prijatelji. Potrjeno je bilo, da jih je povezala materina govorica, blaga in topla tembolj še zaradi mejne črte, ki jih ločuje. Takšnemu vabilu se ni mogoče odreči nikoli. Kljub temu da na celovških ulicah ni bilo čutiti niti sence te domačnosti. Tisto zunaj je spominjalo samo na poslovnost in občutek, da je človek potisnjen v ozadje. S slovensko govorico in slovenskim napism vsaj tam, kjer prodajajo slovenske knjige.

Drugič so bili pisatelji iz Maribora v gosteh na Železni Kapli. To srečanje je popestril tamkajšnji pevski zbor, da je izzvenelo z govorno in pojočo besedo kot hvalnica enkratnega doživetja, ki je vse navzoče napolnilo z zavestjo o trdni povezanosti s slovensko materjo. Pogovori med pisatelji in poslušalci so bili daleč od spolitiziranega in stehiziranega sveta in so samo odprli človeška srca z eno in edino željo po sožitju med ljudmi. V ospredju je stal človek, ki naj bi o vsem svojem bivanju in ravnanju razsojal preudarno in težil z rokami in umom k lepšemu in pravičnejšemu jutrišnjemu dnevu.

Ali ni mogoče brez oklevanja pritrditi besedam, ki jih je izrekel eden izmed poslušalcev? „Kjerkoli živi človek,“ je rekel, „v industrijskem središču, med žitnimi polji ali med gorami, bi mu moralo biti dano, da bi živel sproščeno in da bi bili poplačani sadovi njegovih rok.“ Gotovo ni mislil dobesedno samo na zagotovitev vsakdanjega kruha, ki je sicer osnovno živilo v prehrani, marveč je to izrekel prepričan, da je svet narodnostno in socialno še vedno neurejen. Tako spregovori samo tisti, ki se kakor koli čuti ogroženega. Te neenakosti je še povsod mnogo in dolga bo pot, preden jo bo mogoče uglasiti, da bo tekla za vse ravno in enako.

Stiki s koroškimi literarnimi ustvarjalci in pododborom društva slovenskih pisateljev v Mariboru zgovorno dokazujejo, da je boljše sodelovati kot se odmikati drug drugemu. Ti stiki so bolj občasni kot stalni, toda postali so vsakoletni in morda bodo nekoč pogostejši. Tudi sedanje oblike sodelovanja niso dokončne. Tu so še nove možnosti za negovanje in utrjevanje slovenske umetniške besede, da jo bodo sprejeli vsi, katerim je bila položena v usta v zibki, in ki je celo prešla v narodno pesem: „Gor čez izaro, gor čez gmajnico, kjer je dragi dom z mojo zibelko ...“

Valentin Polanšek:

Moderna beračija

Za sedaj imamo ta cilj,
da si nabavimo avtomobil.
Motorno kolo smo prodali,
ker smo z obroki zaostali.
V nedeljo smo doma molčali
in zaman loto-zadetek po radiu pričakovali.
Nogometno tekmo smo po televizorju doživeli,
pa zadnji denar prešteli.
V soboto je dedec nekje izostal,
da je po svoje teden končal.
Jaz rada zahajam v kino.
Otrok pa je doma in bere kriminalni roman.
Dedec me ne pelje nikdar ni vino,
ker je čez teden rezek in slabo naspan.
Meni zadostuje, da mine dan.

Slovenska gimnazija v Celovcu pred deseto maturo

Leta 1972 in sicer 9. maja bo minilo 15 let, odkar je bila ustanovljena slovenska srednja šola v Celovcu. Nekaj tednov pozneje bo prišlo v tej šoli do desete mature. Oboje je primerna priložnost za pregled o razvoju slovenske gimnazije v Celovcu.

V skladu z zadevnim določilom Avstrijske državne pogodbe, ki je bila na Dunaju 15. maja 1955 podpisana od predstavnikov Avstrije, Francije, Sovjetske zveze, Velike Britanije in Združenih držav Amerike in po spomenici, ki so jo koroški Slovenci poleti 1955 poslali avstrijski zvezni vladi v zvezi z določili o zaščiti slovenske narodne skupnosti na Koroškem, je 9. maja 1957 z dekretom št. 43.833-21/57 zvezno ministrstvo za pouk ustanovilo „Slovensko realno gimnazijo v Celovcu“. Šola je bila vendar dekretirana le kot poskusna šola in je svojo zakonito osnovo dobila šele 19. marca 1959.

Ime slovenske srednje šole v Celovcu se je pozneje nekajkrat spremenilo. 1. julija 1957 je dobila ime „Slovenska državna realna gimnazija“, 3. avgusta 1957 pa „Državna realna gimnazija za Slovence v Celovcu“. Med šolskima letoma 1961/62 in 1965/66 je nosila ime „Državna realna gimnazija in gimnazija za Slovence v Celovcu“, od tedaj naprej pa ima uradni naziv „Državna gimnazija za Slovence v Celovcu“.

Po ustanovitvi je slovenska srednja šola v Celovcu dobila potrebne prostore odrejene v tedaj novem poslopju nemške državne realke v Lerchenfeldgasse. Tam ob vseh prostorninskih težavah in težavah, ki so povezane s popoldanskim poukom ložira že petnajsto leto, ložirala pa bo najmanj še dve leti, preden bo dograjeno njeno lastno poslopje, ki ga je pričela vlada graditi v ReichenbergerstraÙe celovškega ðentpeterskega predmestja.

Priprave za pričetek pouka in vodstvo šole je zvezno ministrstvo za pouk 5. junija 1957 poverilo vißjemu ðtudijskemu svetniku dr. Joßku Tischlerju. Imenovani je vendar ðele po petih letih 9. junija 1962, ko je praznoval svojo ðestdesetletnico, postal definitivni ravnatelj. Koncem leta 1967 je kot dvorni svetnik stopil v zaslußeni pokoj. Novi provizorični ravnatelj je postal dr. Pavle Zablatnik, ki je od 20. marca 1968 njen definitivni ravnatelj.

Ob ustanovitvi slovenske srednje šole v Celovcu ni manjkalo glasov dvoma v njeno upravičenost in življenjsko sposobnost. Toda šola s profesorskim zborom in pa naße ljudstvo sta kmalu dokazala, kako potrebna je bila slovenska gimnazija in kakßno

življenjsko sposobnost ima. Oboje brez nadaljnjih besedi najbolj izpričuje pregled naraščanja števila dijakov, maturantov in članov profsorskega zbora:

šolsko leto	število		
	dijakov	maturantov	profesorjev
1957/58	111	—	11
1958/59	137	—	11
1959/60	184	—	13
1960/61	228	—	16
1961/62	268	—	18
1962/63	297	16	18
1963/64	322	20	21
1964/65	363	21	21
1965/66	376	21	21
1966/67	398	37	22
1967/68	405	17	22
1968/69	425	32	22
1969/70	438	31	23
1970/71	422	33	24

Ob pričetku šolskega leta 1971/72 je bilo na slovenski gimnaziji vpisanih 423 dijakov, od katerih se 36 pripravlja na maturo.

Slovenska srednja šola v Celovcu je stvar vseh slojev koroških Slovencev, kmetov in delavcev enako kot obrtnikov, uradnikov in nameščencev ter prostih poklicov. To najbolj ponazarja poklicna pripadnost staršev dijakov, ki jo v naslednjem ponazarjamo:

šolsko leto	poklicna pripadnost staršev dijakov				
	kmet	delavec	obrn timer	uradnik	
				nameščenec	drugi poklici
1959/60	56	61	22	23	22
1962/63	118	76	38	47	18
1965/66	148	81	51	69	26
1968/69	147	126	40	75	37
1970/71	144	101	43	97	37

Ko se je 11. septembra 1957 na slovenski gimnaziji v Celovcu pričel prvi pouk, se je pričel s prvimi tremi razredi. Dve leti pozneje, v šolskem letu 1959/60 se je v prvi razred prijavilo toliko otrok, da je dobil paralelni razred. Slovenska gimnazija je imela prvič dva prva razreda. V šolskem letu 1962/63 sta imela paralelna razreda prvi in tretji razred, v šolskem letu 1963/64 pa prvi, tretji, četrti in peti razred. Od leta 1967/68 naprej imajo vsi razredi paralelne razrede. Pri štirih od sedanjih devetih matur st a maturirala dva osma razreda in sicer v letih 1967, 1969, 1970 in 1971.

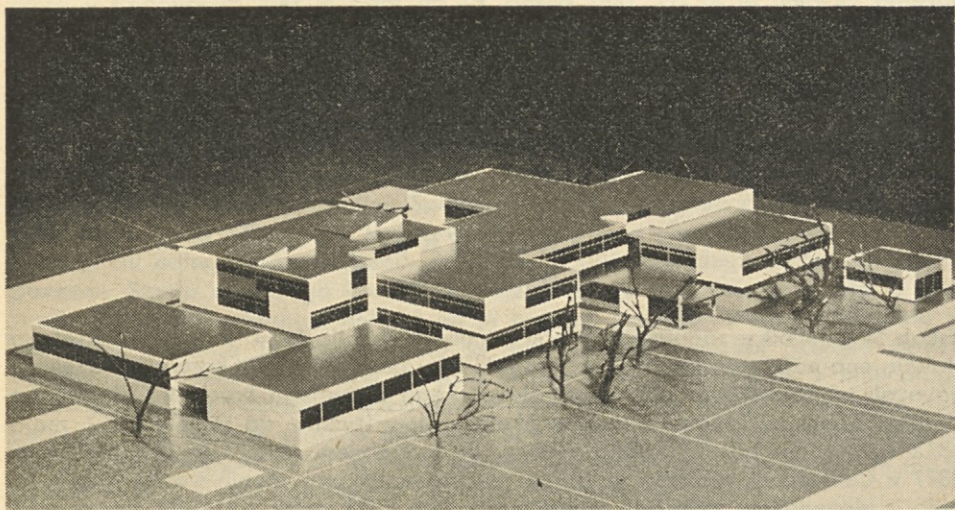
Profesorski zbor na šoli je v prvem letu štel 11 oseb. Bili so to ravnatelj dr. Joško Tischler, dr. France Czigan, Joško Hutter, Franc Inzko, Milan Kupper, Marija Mak, dipl. ing. Janez Oswald, dr. Ana Petek, dr. Janez Polanc, dr. Pavel Zablatnik in

Janja Zikulnik. Od njih so bili koncem šolskega leta 1970/71 na šoli: Dr. Pavel Zablatnik kot ravnatelj, Franc Inzko, Milan Kupper, dipl. ing. Janez Oswald, dr. Ana Petek, dr. Janez Polanc in Janja Zikulnik. Umrli je medtem dr. France Czigan, upokojena pa sta bila dvorni svetnik dr. Joško Tischler in Janez Hutter.

Po ustanovitvi je službo na slovenski srednji šoli nastopilo 22 profesorjev, šest od njih je na tej šoli službovalo le prehodno. Od sedanjih profesorjev (izvzemši tistih, ki so bili že prvo leto na šoli) so po vrstnem redu službo nastopili: dr. Anton Feinig, Štefan Močilnik, Franc David, Slavka Hronek, dr. Stanko Cegovnik, dr. Reginald Vospernik, Janko Messner, Marija Spieler, dr. Anton Wutte, dr. Marija Pušnik, dr. Janko Zerzer. Jože Wakounig, Hema Ješe, Anton Malle, Elizabeta Arbeitsstein in Jože Ropitz.

Vse te primerjave zgovorno kažejo, da je bila ustanovitev slovenske srednje šole v Celovcu upravičena, da je ta šola življenja sposobna in da je med koroškimi Slovencii globoko zakoreninjena. Te primerjave pa tudi kažejo, da od vsega začetka naprej opravljajo ravnatelj in profesorji resno delo, drugače v to šolo ne bi bilo takega zaupanja, kakor ga kaže naraščanje števila dijkov.

Ta razvoj slovenske srednje šole pa je hkrati tudi poziv na pristojne šolske oblasti, da s pospešeno gradnjo lastnega poslopja slovenske srednje šole končno popravijo, kar so zagrešile z njenim zavlačevanjem v zadnjih petnajstih letih.

Model poslopja Državne gimnazije za Slovence v Celovcu

Jakob Sket — Jaka Špicar — Miklova Zala

Povesti iz življenja naših prednikov je razmeroma precej zapisanih, toda nobena med njimi se v srcih našega ljudstva ni tako zakoreninila kot pa povest o Miklovi Zali. Avtor te povesti, celovski srednješolski profesor dr. Jakob Sket, je to povest napisal v letih 1882/83. Petindvajset let pozneje, leta 1907 pa jo je dramatiziral naš podravlski rojak Jaka Špicar. Sketova povest o Miklovi Zali je medtem doživela sedem izdaj. Prva izdaja je prišla na svetlo 1884 v 38. zvezku Slovenskih večernic Mohorjeve družbe v Celovcu, zadnja pa leta 1951 pri celjski Mohorjevi družbi. Ta izdaja vsebuje tudi obširen opis življenja in delovanja dr. Jakoba Sketa v Celovcu ipod peresa Franca Kotnika.

Še bolj kot sedem izdaj Miklove Zale pa je Sketovo poljudno povest med slovenskim ljudstvom, povsod kjer živi, zasidrila njena dramatizacija. Trije slovenski pisatelji so se lotili njene dramatizacije. Prvi med njimi je bil naš podravlski rojak Jaka Špicar, za njim pa sta se dramatizacije lotila še Bajuk in po drugi svetovni vojni Žižek. Svojo premiero je Špicarjeva Miklova Zala doživela 7. marca 1907 s strani jeseniškega Sokola v dvorani na Savi pri Jesenicah. 28. marca 1910 jo je prvič uprizorilo Deželno gledališče v Ljubljani, nakar je 21. majnika 1911 sledila prva koroška predstava v hotelu Trabesinger s strani Slovenskega krščansko socialnega delavskega društva.

Miklova Zala živi kot zapuščina Sketa in Špicarja med nami koroškimi Slovenci. Medtem je tudi slednji med njima zapustil svet živih. Jakob Sket je v šestdesetem letu starosti 11. aprila 1912 umrl v Celovcu, Jaka Špicar, rojen 27. oktobra 1884 v Skočidolu pri Podravljah, pa je 1970 v Ljubljani za večno zatisnil svoje oči.

JAKOB SKET (1852—1912)

Jakob Sket je bil v zadnjem četrtnem stoletju minulega stoletja in na začetku dvajsetega stoletja ena najpomembnejših osebnosti, ki so v prosvetljevanju koroških Slovencev navezali na tradicije predstavnikov slovenskega kulturnega kroga v Celovcu. Če sledimo Kotnikovi biografiji Jakoba Sketa, potem izvemo, da se je rodil 2. maja 1852 v Mestinju blizu Rogaške Slatine. Po potrebnem študiju je prišel oktobra 1877 v Celovec za suplenta tedajšnje gimnazije. Po opravljenih srednješolskih izpitih iz slovenščine, latinščine in grščine je leta 1878 dobil podeljen doktorat na dizertacijo „Deklinacija konzonantnih substantivnih debel v staro in novo sloven-

ščini". V Celovcu je poučeval 31 let. Ob upokojitvi leta 1908 je dobil naslov vladnega svetnika.

Sket je za olajšanje pouka slovenščine v Celovcu in na Koroškem opravil pomembno delo. Že leta 1879 je izdal za Nemce slovensko jezikovno vadnico s slovensko-nemškim in nemško-slovenskim slovarčkom, ki je še po prvi svetovni vojni služila kot učna knjiga. Doživela je sedem izdaj. Leta 1881 je začel sestavljati slovenske čitanke za vse razrede srednjih šol, leta 1886 pa je uredil Slovensko berilo, ki je pozneje kot Slovenska čitanka doživelo 3 izdaje. Za osmi razred srednjih šol in za učiteljska je leta 1903 sestavil Slovensko slovstveno čitanko.

Kakor njegova dejavnost kot šolnik je za Slovence pomembna tudi njegova literarna dejavnost. Leta 1881 je v Celovcu ustanovil Kres, v katerem je v naslednjih letih objavil vrsto svojih literarnih del. Med njegova najpomembnejša dela pa sodi gotovo povest o Miklovi Zali, ki je bila leta 1885 prevedena v češčino. Isto leto, ko se je lotil pisanja Miklove Zale, je bil izvoljen v odbor Mohorjeve družbe, v katerem je deloval skozi 30 let vse do svoje smrti. Da se je v tem času število članov Mohorjeve družbe povečalo od 46.042 na več kot 80.000, je v veliki meri njegova zasluga.

JAKA ŠPICAR

(1884—1970)

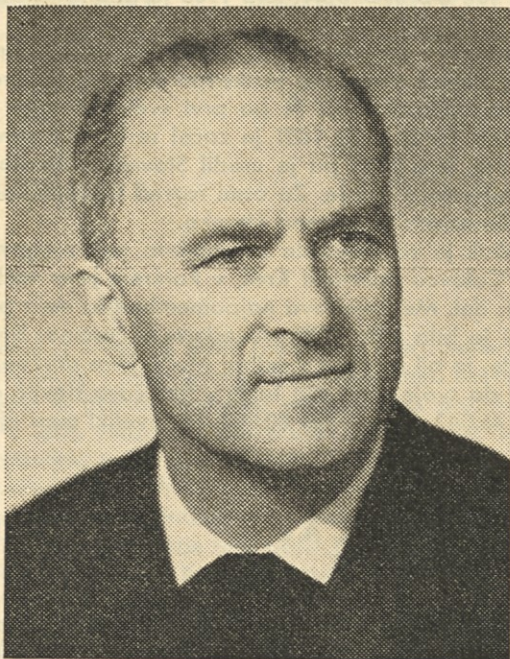
V nasprotju z Jakobom Sketom je bil Jaka Špicar rodom koroški rojak, ki se je že v mladih letih preselil v Ljubljano in ki je večino svojega življenja služboval v Radovljici, pravzaprav tesno povezan z rojaki iz okolice Beljaka in Zgornjega Roža.

Rojen v Skočidolu se je skupno z drugimi domoljubi lotil ustanovitve slovenskega prosvetnega društva „Sloga“ v Podravljah. To je zadostovalo, da mu Beljak ni nudil več kruha. Špicar se je preselil v Ljubljano in nato prevzel mesto pri posojilnici v Radovljici, kjer je ostal do 13. aprila 1941, ko se je umaknil gestapu in se preselil v Ljubljano. Pozneje so ga pričele v Ljubljani preganjati italijanske zasedbene sile.

Jaku Špicarju je bila menda sposobnost za pisanje iger položena že v zibelko. V svojem življenju je namreč napisal nad šestdeset daljših ali krajših oderskih del. Ko je služboval v Radovljici, je dramatisiral povest o Miklovi Zali, ki jo je uprizoril gledališki odsek jeseniškega Sokola. Na njegovo pobudo je iz tega odseka nastalo Gledališko društvo Jesenice. Špicarju gre tudi precejšnja zasluga za gradnjo sokolskega doma v Radovljici ter za razvoj sokolskega gledališča v Kranju.

Tako je bil poleg svojih službenih dolžnosti z gledališko dejavnostjo neprestano povezan. Spričo njegovega koroškega porekla pa je tudi razumljivo, da je med svojimi številnimi oderskimi deli, ki jih je napisal, poskušal zlasti uvrstiti dela iz zgodovine koroških Slovencev. Tako je leta 1907 dramatisiral Sketovo povest o Miklovi Zali, leta 1909 Kralja Matjaža in leta 1934 Drabosnjaka. V letih druge svetovne vojne je napisal oderska dela Nmač čriez izaro (1942) in narodno igro Loški gospod, ki jo je pozneje preimenoval v Zlato iz Jepe. Med pomembnejšimi deli po drugi svetovni vojni je treba omeniti Špicarjevo delo Pod bičem, ki ga je napisal 1951 in ki ima izseljevanje koroških Slovencev za vsebino.

Jakob Sket in Jaka Špicar nista več med nami. Od prvega smrti bo 1972 minulo 60 let, drugi pa je nas zapustil 1970. Toda oba bosta z povestjo o Miklovi Zali med nami ostala živa.

† Dr. France Czigan

Profesor dr. France Czigan, ki mu gre zahvala za vsa ta priznanja, se je rodil 18. septembra 1908 v Žižkih v Prekmurju. Po obisku gimnazije v Veržeu in Ljubljani je leta 1929 maturiral na klasični gimnaziji v Mariboru. Nato se je lotil študija teologije na teološki fakulteti v Ljubljani, leta 1935 pa je dosegel doktorat teologije v Padovi. V salezijanski službi je deloval kot vzgojitelj in pevovodja.

Od leta 1945 je živel v Avstriji in v letih 1947/49 študiral na konzervatoriju v Grazu glasbo in kompozicijo. Preden je nastopil službo na slovenski srednji šoli, je upravljal faro Kamen v Podjuni. Na novem službenem mestu je kot obvezni predmet poučeval glasbo, kot prosti predmet pa je gojil zborovsko petje. Zadnja leta je imel okoli 250 dijakinj in dijakov v mladinskem, fantovskem, izbranem in združenem mešanem zboru. Z njimi je leta 1963 in 1969 nastopil na Mladinskem pevskem festivalu v Celju.

Posebno pozornost je dr. Czigan posvetil zbiranju ljudske pesmi, najprej po Prekmurju, pozneje pa tudi na Koroškem. Svoja dognanja in svoje zbirke je objavljал v letnih poročilih slovenske gimnazije. Kako marljiv je pri tem bil, spoznamo iz tega, da v nobenem letnem poročilu pred njegovo smrtjo ni manjkalo tovrstnih prispevkov dr. Czigana. Njegove harmonizacije in kompozicije pa so bile objavljene tudi v vodilnih slovenskih glasbenih revijah.

Za svojo marljivost in dejavnost je prejel od republiškega sveta Zveze kulturnih organizacij Slovenije Gallusovo plaketo kot najvišje priznanje za dejavnost na področju glasbene kulture.

Dr. France Czigan je umrl 23. februarja 1971, pokopan pa je na Žalah v Ljubljani. S Koroške se je poslovil, a njegov spomenik med nami je živ. Ta spomenik so končno vsi mladi pevci širom naših dolin, ki jim je dr. Czigan užgal ljubezen do slovenske pesmi in do petja.

Posvetilo, ki ga v spomin dr. Francetu Cziganu objavlja Slovenska prosvetna zveza, je namenjeno njegovi osebnosti na področju glasbene kulture, posebej pa kot učitelju, ki je znal naši mladini globoko v srce vtisniti ljubezen do pesmi in petja. Trinajst let je bil profesor glasbe na slovenski gimnaziji v Celovcu in več sto njenih dijakov je znal združiti v zborovsko petje in usposobiti, da se ni le lahko predstavila na desetih šolskih akademijah koncem vsakega šolskega leta, marveč je tam in drugod po Avstriji, Sloveniji in Italiji poslušalce tudi tako zadivila, da so zbori slovenske gimnazije v Celovcu želi od vseh strani nedeljeno priznanje.

V posmrtno počastitev župnika dr. Josipa Ogrisa

Pogosto hodim v mislih vasovat v svoj rojstni kraj. Rad se pomudim pri rojstnih, ki so ali še živijo tod in so bili z vsem svojim življenjem in zadržanjem zgled svojim sovaščanom. Ker jim je bilo vodilo poštenje, samozavest in zvestoba do svojega slovenskega naroda in ker svoje časti niso hoteli prodati za boljši kos kruha, jim pač ni bilo dano, kar bi po svojih sposobnostih in delu zaslužili. Vendar so prav zato ostali svetel zgled svojemu narodu in slaba vest vsem, ki so ga zatajili.

Ena takih osebnosti je bil vsekakor pokojni dr. Josip Ogris, ki je župnikoval v Ločah ob Baškem jezeru celih 43 let in čigar ime bodo zaradi njegove povezanosti z ljudstvom in njegove neomahljive vere v zmago resnice in poštenja pomnili tod že pozni rodovi. Spričo tega sta me hudo prizadela deloma enostranska, po drugi plati pa nepomembna in hladna zapisa, ki sta mu po smrti posvetila verske list *Vera* in dom (XVIII — 1966 — 9) ter knjižna izdaja Krščanske kulturne zveze v Celovcu leta 1968 'Naši rajni duhovniki' s podnaslovom 'Kratki orisi njihovega trudapolnega dela in življenja'. Ob tem se mi je vsiljevalo vprašanje, ali res ni mogoče povedati o njem kaj več kot to, da je bil izvrsten in neustrašen pridigar, da so čisto mimogrede omenjene tudi njegove velike sposobnosti in talenti, kot posebno omembne vredna pa da je „njegova hoja na Jepo v škornjicah“. A temu nasproti je še v času njegovih živih dni zapisal v reportaži nek drug verski list v Ljubljani naslednje: „Gospod (mišljen je dr. Ogris, op. pisca), ki sva ga obiskala, gleda trezno in mo-

dro na današnje razmere (razmere po 2. svetovni vojni, op. pisca), pri vsem tem pa je velik Slovenec. Nikake melanholičnosti, ki je tako lastna našim Koročcem, nisem opazil. Modro tehta in preudarja. O vsem je dobro poučen, tudi razmere pri nas doma (v Jugoslaviji, op. pisca) pozna. Zanima se za podrobnosti. lfd."

Toda že bežen vpogled v njegov življenjepis nas postavi pred sledeče vprašanje: Kdo ima prav? Ali je njegovo župnikovanje v Ločah potekalo res tako vsakdanje, ko je moral vendar med svojim 43 letnim službovanjem prebiti kar 8 (osem) let, 2 meseca in 25 dni na bojišču, v zaporu, na begu ali v izgnanstvu? In zakaj? Ker je bil župnik dr. Josip Ogris ne samo zgleden duhovnik, marveč je ohranil zvestobo svojemu slovenskemu ljudstvu kljub vsemu preganjanju in bil nesebičen svetovalec in skrbnik svojim faranom v vseh njihovih številnih stiskah in težavah. Pa si oglejmo njegov lik po sledih njegovega življenja:

Dr. Josip Ogris se je rodil 3. junija 1887 v Šmarjeti v Rožu v družini, katerim prednikom je možno slediti tja v 16. stoletje. Po gimnazijskih in bogoslovnih študijah je bil sprva diakon, po mašniškem posvečenju kaplan pa v Prevaljah. Nato je prišel v istem svojstvu v Št. Ilj v Celovcu, odkoder se je moral že po kratkem službovanju umakniti, ker je

bil nemškimi nestrpnežem slovenski kaplan trn v peti. Poslali so ga za pretekta v Marijanišče v Celovcu, nakar je prišel za kanonika pri Gospe Sveti, kjer je ostal do namestitve za župnika v Ločah nad Baškim jezerom. Star 26 let je prevzel 15. marca 1914 loško faro, vendar jo je moral že čez 4 mesece zapustiti in oditi kot vojni kurat najprej na rusko, pozneje pa na italijansko fronto.

Med njegovo odsotnostjo so ga nadomestovali sprva Matej Weis, nato Jože Zemljak, a za njima Ignacij Muri, ki so jih farani ohranili do današnjega dne v najlepšem spominu.

Na številne prošnje njegovih faranov so ga končno izpustili iz vojaške službe in 12. avgusta 1918 se je vrnil v svojo župnijo. Težke povojne razmere so potegnile kajpak tudi njega v vrtinec dogodkov. 5. januarja 1919 zarana je vdrla v Rož tkzv. Volkswehr in dr. Ogris je moral jadrno pobegniti in se zateči na Kranjsko, ako ni hotel deliti usode svojih dveh sobratov iz sosednjih župnij, ki so ju ti vojščaki, kakor je pisec videl na lastne oči, zvezane vodili s seboj. Ko je antantna komisija vzpostavila na južnem Koroškem red in odredila, da pride cona A pod upravo jugoslovanskih oblasti, se je župnik 1. avgusta 1919 vrnil domov. Po prihodu v župnišče je ugotovil, da mu je napravila Volkswehr za 2000 zlatih kron škode na zasebni imovini in uničila velik del dragocenega uradnega arhiva.

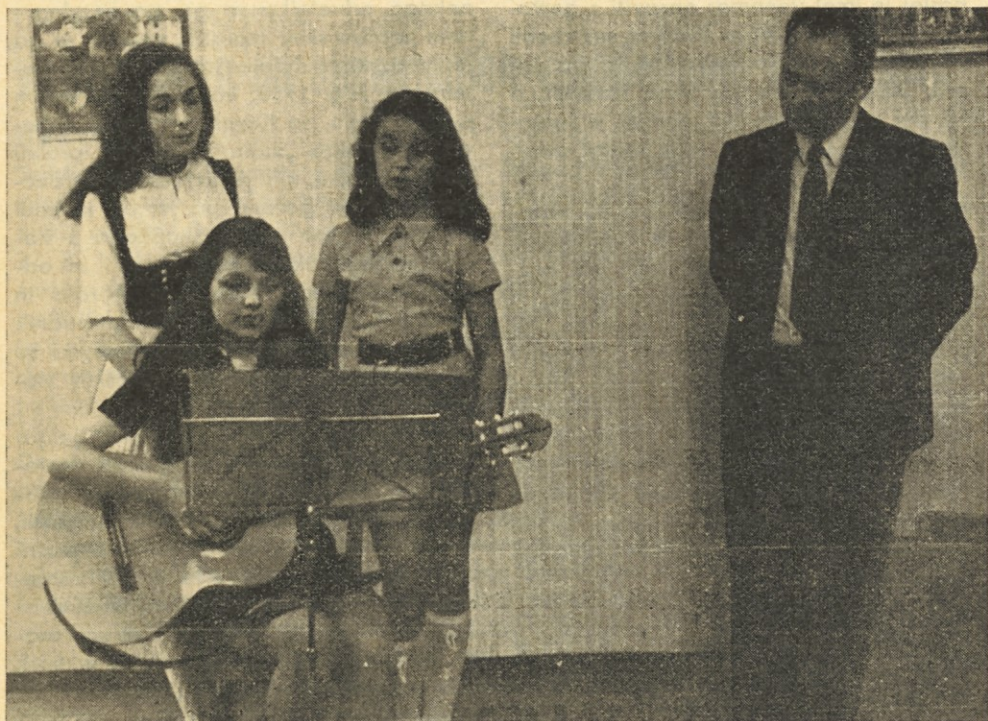
V nadaljnjem času so se vršile priprave na plebiscit. Pri tem delu je odpadel nanj levji delež in izid glasovanja je bil v nemali meri njegova zasluga. Za Jugoslavijo je bilo 410, za Avstrijo 228 glasov, a 16 upravičencev ni oddalo glasovnice.

Ko so se narodne razprtije, ki so se v plebiscitnem času hudo razbohotile, nekoliko umirile, je začel snovati društvo ki bi s kulturno dejavnostjo družilo vse, kar jih je ostalo zvestih svojemu narodu. Tako je bilo ustanovljeno 1. 1922

izobraževalno društvo Jepa, ki je imelo svojo igralsko družino, pevski in tamburaški odsek ter knjižnico in ki je delovalo vse do nacistične zasedbe Avstrije. Da nemški nestrpneži, posebno pa renegati niso ravno prijazno gledali na to delovanje, je samo po sebi umevno. Prenekateri prireditvi so botrovali s svojimi napadi, a najhuje je bilo 1. 1925, ko so društveniki na prostem igrali Desetega brata. Na dveh ali treh tovornih avtomobilih so tedaj prihrumeli iz Beljaka člani Heimatdiensta, polomili ograjo, vdrli na vrt in hoteli napasti igralce in poslušalce. Župnik je pomirjevalno vplival na prisotne, mlad službojoči orožnik pa je preprečil, da bi nasilneži dejansko napadli zbegane ljudi. To orožnikovo ravnanje oblasti očitno ni bilo po volji in ga je zato takoj nato premestila! Nasilnost teh ljudi se ni ustavila niti pred božjim hramom. Tako so prekinili električni tok med slovesnostjo, ko so v cerkvi odkrili spominsko ploščo s slovenskim napisom v vojni padlim župljanom. Krivcev kajpak ni bilo mogoče najti!

Kako smešni in omejeni so včasih renegati pri svojem početju in slepem sovraštvu, kaže naslednji dogodek: 15. aprila 1923 so blagovoslavljali v župni cerkvi nove zvonove. Ker v tem času še ni bilo svežih rož, so okrasili cerkev pač s papirnatimi venci. Bili so seveda različnih barv. Eden teh vencev pa je bil tkzv. domovini zvestim v hudo pohujšanje in brž so prijavili zadevo orožnikom, češ da je cerkev okrašena s „srbskimi“ venci. A ironija je poskrbela, da je prav ta venec prišel iz hiše, ki je po vsej sili hotela biti nemška.

Napis na novih zvonovih je bil na odločno župnikovo zahtevo kljub ogorčeni gonji nasprotnikov slovenski, vendar so ga nacisti med njegovim izgnanstvom izpilili, ker jih je slovenski napis bodel v oči še celo iz lin visokega cerkvenega stolpa. Leta 1924 je bila ukradena iz tabernaklja monštranca in takoj so našli renegati rešitev, češ župnik jo je sam

Prizor iz Materinskega dneva SPD „Jepa“ v Ločah nad Baškim jezerom

ukradel in poslal kot darilo srbskemu kralju Petru. Župnik je duhovito odgovoril tem klevetnikom, ko jim je čestital, da imajo tako genialnega župnika, ki zmore pošiljati reči prav v onostranstvo. Kralj Peter je bil namreč takrat že mrtev.

Ob prej omenjeni spominski plošči padlim vojakom je nameščen tudi epitaf v spomin legendarnemu prvemu župniku in graditelju te veličastne cerkve Janezu Laitschacherju in ki ga je izdelal akademski slikar in kipar profesor Trimel iz Solnograda. Le-ta je imel ženo iz Loč in je vsako leto zahajal semkaj na letovišče. Vezalo ga je veliko prijateljstvo z župnikom. Zaradi tega je umetnino podaril cerkvi in vztrajal na tem, da mora biti ovekovečeno na spomeniku poleg njegovega tudi ime dr. Ogrisa. Epitaf so odkrili in blagoslovili 15. maja 1922.

Mnogo svojega prostega časa je posve-

čal juridičnim študijam in bil že 6. decembra 1928 promoviran na dunajski univerzi za doktorja prava.

Pritisk narodnih nasprotnikov se je iz leta v leto stopnjeval in tudi žolčni napadi na župnika v tisku so bili na dnevnem redu. Že leta 1932 se je razmerje sil prevesilo do take mere, da odslej občina ni imela več slovenskega župana. 2. maja 1938 ga je doletela huda nezgoda, ko se je vračal iz Št. Jakoba z vozom s pogreba upokojenega župnika Bayerja in katere posledice je nosil potem skozi vse svoje življenje. Ko je hitlerjevski Nemčija pozneje zavzela Varšavo, so poslale oblasti župnijskim uradom ukaz, da je treba dogodek proslaviti z zvonjenjem. Ker župnik temu ukazu ni hotel ugoditi, se je umaknil in odšel kljub bolečinam na poškodovani nogi na sprehod v gozd. Koj nato so pridrveli stražniki od „Hipo“, vdrli v cerkev in zvonili 1 uro z vsemi zvonovi.

Poslej je imel venomer opraviti z gestapom. Že 1. novembra 1940 so ga klicali na zaslišanje, 6. aprila 1941 so ga zaprli, 30. aprila so ga sicer izpustili, a 10 dni pozneje so ga poslali v samostan Maria Luggau, kjer je moral ostati leto dni.

Medtem so izselili nacisti dne 15. aprila 1942 iz njegove župnije 7 zavednih slovenskih družin s 34 člani, jih oropali vsega njihovega premoženja in jih poslali v Nemčijo v pregnanstvo. (V posesti pisca so razni uradni dokumenti bekštajnske občine, ki zgovorno pričajo, kolikšen delež so imeli posamezni nacisti s takratnim nacističnim županom na čelu pri pripravi na to izseljevanje. Prava posebnost so med temi dokumenti še pisma „alter Kämpfer“ und Parteigenossen, v katerih ovajajo zavedne Slovence!)

Dne 4. maja 1942 so poslali župnika dr. Ogrisa v župnijo St. Gandolf, od koder se je na ponovno in odločno zahtevo župljanov lahko vrnil šele 3. avgusta 1945. A tudi tam ni imel miru. Dne 15. avgusta 1942 so ga pozvali na okrajno glavarstvo v Šmohorju in mu sporočili zahtevo bekštajnske občine, da mora poskrbeti za izbris slovenskega besedila na materinem nagrobnem kamnu v Ločah. Zahtevi se je odločno uprl, pač pa je poskrbel, da so pokrili nagrobnik z lesenim pokrovom, kar je hitlerjance očitno zadovoljilo in jih varovalo pred pohujšanjem. Ko ga je pozneje dekan Pietschnig opozoril, da so ga na občini v Šmohorju vpisali za Nemca, je nemudoma odšel v občinski urad, protestiral proti tej samovoljni označbi in kljub temu, da so mu grozili s KZ, odločno vztrajal, da so ga slednjič vpisali za Slovence.

Toda njegovo veselje, ko se je po tako dolgem izgnanstvu končno vrnil v svojo župnijo, ni trajalo dolgo. Že 7 tednov po vrnitvi so ga angleške zasedbene oblasti zaprle, ker ga je neka nacistična domačinka ovadila, češ da je komunistični ogleduh in ovaduh. Po intervenciji

nekega odvetnika so ga po enodnevnem zaporu sicer izpustili, vendar se ga je ta oznaka držala še dolga leta potem. Še leta 1950, ko sem na svojem popotovanju po Koroškem srečal nekega njegovega „sobrata“ in ga vprašal po dr. Ogrisu, ga je ta nazval z rdečkarjem. Prav gotovo pa je, da je imel dr. Ogris prav toliko skupnega s komunizmom, kakor imajo nacisti in odpadniki svojega naroda z moralo in častjo! Res je le, da je bil pobudnik in sopodpisnik znane spomenice, ki se je zavzemala za pravice koroških Slovencev.

Omembe vredno je nadalje, da je pri pozdravnih nagovorih cerkvenih dostojanstvenikov pri njihovih uradnih obiskih uporabljal dosledno latinski jezik, ker slovensko ni kazalo, nemško pa ni hotel govoriti. In ko je leta 1957 zahtevala peščica negativov, naj ima dvakrat na mesec pri nedeljski jutranji maši ob 8. uri nemško pridigo, se je uprl, ker je dobro vedel, da jim je pri tem vera le sredstvo za izzivanje.

Živel je nenavadno skromno, saj je imel pri 40 službenih letih komaj 367 šil. mesečnih dohodkov in to v času, ko so nižji uradniki in nastavljenici prejemali 1000 in še več šil. mesečne plače. Kljub temu pa je bil nenavadno gostoljuben in radodaren. O tem pričajo njegove vizitke, ki sem jih našel in na katere je napisal takole ali podobno naročilo: „Dajte gospodu (-oma ali -om) kaj za pod zob na moj račun“.

Vsem, ki smo ga poznali, bo ostal v častnem spominu, ker je bil ne le zgleden duhovnik, poštenjak brez primere in neomajno zvest svojemu slovenskemu narodu. Ob koncu naj še pribijem, da kljub vsem krivicam, ki so mu jih prizadejali, nikoli ni mislil na maščevanje, marveč je nasprotno vedno vračal hudo z dobrim.

Sredi marca 1957 je slednjič stopil v zasluženi pokoj, poslej pa venomer bolehal in po hudem trpljenju dne 20. novembra 1964 umrl.

Janko Černut

Vpliv države na spremembe v sodobnem kmetijstvu

UVOD

Dejstvo, da število kmetij v Avstriji in tudi drugod v Evropi močno pada, je splošno znano. Iz statističnih podatkov vemo, da je leta 1960 bilo v Avstriji 402.286 kmetijskih obratov, leta 1970 pa samo še 373.105, to je za 7,2 % manj. (Wiener Zeitung 22. 8. 1971). Po takozvanem Mansholtovem planu pa naj bi se v državah EGS znižalo število v kmetijstvu zaposlenih v prihodnjih desetih letih od 9,5 milijonov na 5 do 6 milijonov. Hkrati pa naj bi se povečala kmetijska produkcija! Tudi če se ta zahteva oziroma napoved ne bi uresničila v tej meri, pomenijo te spremembe, da morajo tisti kmetje, ki hočejo obstati, investirati ogromna sredstva v racionalizacijo in modernizacijo svojih kmetij, da morajo specializirati svoje obrate, kajti trg kmetijskih produktov je vedno širši in s tem konkurenca vedno hujša. Da se more sodobni kmet spričo močne konkurence uveljaviti, morajo biti njegovi pridelki kvalitetni, to pa zahteva poleg investicij za modernizacijo kmetij tudi boljše izobrazbo in večjo informiranost kmeta.

Spremembe v kmetijstvu vplivajo na celotno gospodarstvo v državi, zato je država tudi prisiljena, da ureja in usmerja kmetijstvo z zakoni, odredbami, strokovnim izobraževanjem in končno tudi s subvencijami. V tem članku ne bom obravnaval tistih zakonov, ki določajo ceno najvažnejših kmetijskih pridelkov kot so žito in mleko, temveč bom skušal tolmačiti nekatere zakone, katerih namen je, da usmerjajo spremembo strukture v kmetijstvu in hkrati nakazati možnosti podpore iz javnih sredstev za ukrepe v smisluboljšanja kmetijske strukture.

ZAKONI USMERJAJO SPREMEMBE V KMETIJSTVU

Leta 1967 je sklenil avstrijski parlament **Temeljni zakon o kmetijskem naseljevanju** (Landwirtschaftliches Siedlungs-Grundsatzgesetz, BGBl. Nr. 79/67), izvedbeni zakon za Koroško pa je izšel leta 1970 (Landwirtschaftliches Siedlungsgesetz, LGBl. 122/70).

Namen tega zakona je izboljšati agrarno strukturo in ohraniti take kmetijske obrate, ki bodo stalno zmogli zagotoviti kmečki družini primerno eksistenco. V ta namen predvideva zakon ustanovitev novih kmetij, premestitev kmetijskih poslopij iz neugodnih vaških leg, spremembo nesamostojnih obratov v samostojne, izročitev kmetij, katerih lastniki nočejo ali ne morejo več kmetovati, v last takim osebam, ki so sposobne za kmetovanje, predvsem kmečkim sinom, ki se morajo umakniti iz kmetij staršev ali delavcem kmetijskih ali gozdnih obratov, izvzemši sorodnike, nadalje spremembo zakupniškega razmerja v lastninsko, ojačenje kmetij z zakupom zemljišč, poslopij, deležev agrarnih skupnosti ali podobnih pravic, razčiščenje solastništva.

Zelo pomembna v zakonu o kmetijskem naseljevanju je določba, da je Koroška kot dežela priznana kot takozvani „Siedlungsträger“, nosilec selitvene dejavnosti, kar ji nalaga dolžnost in ji daje pravico, da kupuje kmetijska posestva in zemljišča v namen, da jih izroči kmetom za povečanje njihovih posestev. Vendar zakon ne predvideva prisilnih ukrepov (razlastitve) v ta namen, postopek more pristojni agrarni urad uvesti samo na predlog stranke. Vloga agrarnih uradov je zato v glavnem omejena na posvetovanje in potrditev, da med strankami sklenjene pogodbe odgovarjajo ciljem zakona o kmetijskem naseljevanju. Tako potrdilo

pa je predpogoj za dosego subvencij iz sredstev za spremembo kmetijske strukture.

Poleg zakona o kmetijskem naseljevanju najvažnejši zakon, ki neposredno posega v preobrazbo kmetijske strukture je **Temeljni zakon o komasacijah** (Flurverfassungs-Grundsatzgesetz) z koroškim izvedbenim zakonom, na novo razglašenim leta 1970 (Flurverfassungs-Landesgesetz 1970, LGBl. 142/70). Cilj in naloga komasacije je po tem zakonu ohranitev produktivnega kmetijstva. V ta namen predvideva zakon odpravo pomanjkljivosti agrarne strukture, kot so razdrobljena zemljiška posest, neugodna oblika zemljišč, gospodarsko neugodna velikost kmetij, pomanjkljive poti in podobno. Komasacija je pogosto tudi potrebna po gradnji novih cest, električnih vodov, regulaciji potokov, ker taki ukrepi utegnejo onemogočiti smotno obdelovanje presekanih zemljišč.

Zakon o komasacijah ureja tudi uporabo in delitev posesti agrarnih skupnosti ter ureditev in odkup pašnih in podobnih pravic. Vsi ti ukrepi, za katere predvideva omenjeni zakon določen postopek pri agrarnih uradih, služijo odpravi oziroma preureditvi okamenelih lastninskih pravic in služnosti, ki ne odgovarjajo več sodobnemu kmetijstvu.

PROSTORSKO UREJANJE IN KMETIJSTVO

V zadnjih desetletjih se je vedno bolj uveljavilo spoznanje, da kmetijstva ni mogoče ločiti od ostalega gospodarstva. V konceptih današnjega prostorskega urejanja in načrtovanja je in mora biti zajeto tudi kmetijstvo. Na Koroškem je prostorsko urejanje v primeru z drugimi avstrijskimi deželami zelo močno razvito. Koroški **zakon o prostorskem urejanju** iz leta 1969 (Kärntner Raumordnungsgesetz, LGBl. 76/69) pojmuje ves koroški prostor (pokrajino) kot celoto, v kateri je treba vskladiti posamezne ukrepe prostorske politike. V ciljih tega zakona je med drugim tudi povedano, da je treba dvigniti produktivnost v kmetijstvu in izboljšati njegovo konkurenčnost. Pri izgrajevanju prometne mreže se je treba ozirati na bodoči razvoj pokrajin za oddih. Občinski prostorski načrt (Flächenwidmungsplan) zelo občutljivo posega v dejansko možnost koriščenja zemljišč, saj določa, katere površine so namenjene kmetijstvu, katere zazidavi in cestam. V teh prostorskih načrtih se izraža nujnost smotrnega koriščenja prostora, ki ni blago, ki bi se dalo množiti. Kmetijsko obdelana zemlja je del tega celovitega prostora in kot taka predmet prostorske politike. Medtem ko se mesta vedno bolj zasedajo v kmečko okolje in rastejo stanovanjske stavbe in industrijski objekti na včerajšnjih travnikih in njivah, išče mestno prebivalstvo mir in oddih v „nedotaknjenih“ pokrajinah, ki jih država pogosto postavlja pod posebno zaščito. Trdo delo kmeta je preoblikovalo našo pokrajino v „kulturno pokrajino“, ki dobiva v zadnjih desetletjih k svoji funkciji kot prostor kmetijske produkcije še funkcijo prostora za oddih mestnega prebivalstva. S tem naj bo samo nakazano, da bo v bodoče vedno več stičnih točk med kmetijstvom in gospodarskim razvojem v celoti, predvsem s tujskim prometom in turizmom na sploh.

Spričo zgoraj nakazanih novih problemov in novih zakonov kot so zakon o prostorskem urejanju in zakon o občinskem načrtovanju, je zgubil **zakon o prometu z zemljišči** (Grundverkehrsgesetz 1963, LGBl. 122/63) svoj prvotni pomen. Njegova vloga je zdaj v glavnem v tem, da preprečuje v posameznih primerih nezaželen razvoj, medtem ko dajejo impulze za določen nov razvoj drugi zakoni. Prej ko slej pa je cilj zakona o prometu z zemljišči ohranitev življenjsko sposobnih kmetij in preprečevanje nakupov kmetij po špekulantih. Omenjeni zakon tudi otežuje nakup zemljišč po tujih državljanih.

SUBVENCIJE SO SREDSTVO PRI USMERJANJU RAZVOJA

Subvencije so poleg zakonov najvažnejše sredstvo za usmerjanje razvoja v gošpodarstvu, kajti iz tega, kaj država podpira in česar ne, je razvidno, katero smer razvoja ima država za pravilno in splošno koristno. Za dodelitev subvencij veljajo splošne smernice ministrstva za finance iz leta 1954; na podlagi le-teh izdela vsako ministrstvo za svoj resor posebne smernice. Splošna načela za subvencioniranje kmetijskih in gozdnih obratov so bila prvič objavljena leta 1971 v obliki letakov, ki so jih dobile vse občine. Teh splošnih načel tu ne bom navajal. Za konkretne ukrepe v smislu izboljšanja agrarne strukture predvideva pred kratkim izdani „**Katalog podpor zveznega ministrstva za kmetijstvo in gozdarstvo 1971**“ sledeče subvencije:

subvencije za takozvane strukturno-politične ukrepe kot so: agrarne operacije, na primer komasacije, delitev ali ureditev posesti agrarnih skupnosti, odkup gozdnih in pašnih pravic, varstvo planinskih paš. Nadalje prištevajo k agrarnim operacijam v širšem smislu izmeritev in označitev mej, ureditev gospodarskega načrta, razmejitev gozda od paše, in končno gradnjo skupnih poti ter melioracijo do 10 ha. Podpora zveze znese do 50 % stroškov za posamezne ukrepe. Zveza (Bund) daje podporo v obliki subvencij in prispevkov k obrestim agrarno-investicijskih kreditov. Kombinacija obeh oblik je dopustna, vendar v tem primeru skupna podpora ne sme biti višja od 75 % oziroma 85 % za skupne poti in meliorizacijo.

Za pospeševanje kmetijske lastninske strukture je urejen pri ministrstvu za kmetijstvo in gozdarstvo poseben **sklad** (Bäuerlicher Besitzstrukturfonds). Ta sklad naj pomaga izboljšati kmetijsko lastninsko strukturo in daje podpore samo takozvanim nositeljem kmetijske selitvene dejavnosti v smislu zgoraj omenjenega zakona o kmetijskem naseljevanju. Sklad daje podporo v obliki prispevkov k obrestim za kredite, ki jih najamejo nosilci selitvene dejavnosti (na primer dežele) za nakup kmetijskih posestev in zemljišč in prevzame jamstvo za taka posojila.

Zelo značilno za to, v katero smer pospešuje država razvoj kmetijstva je določba omenjenega kataloga, po kateri dobijo kmetje podporo v obliki premije do največ šil. 30.000.— če dajo kmeti.o v najem nosilcu selitvene dejavnosti za najmanj 10 let. Ako da kmet posestvo v najem v okviru komasacije, dobi prispevek k stroškom komasacije. Končno so predvideni prispevki sklada za zavarovanje vrednosti v zvezi z užitkarskimi pogodbami ob prodaji kmetij, To velja za opustitev takih kmetij, katerih vsota davčne vrednosti (Einheitswert) ne presega šil. 200.000.—

Iz splošnih sredstev podpira ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo selitveno dejavnost v obliki prispevkov k obrestim za agrarno-investicijske kredite. Subvencije do 20 % stroškov pa so predvidene za gradnjo novih kmetijskih poslopij, če je gradnja v zvezi z agrarnim postopkom ali če je v splošnem oziroma javnem interesu.

Za elektrifikacijo podeželja so predvidene subvencije do 50 % stroškov priključka na električno omrežje, v kombinaciji s prispevkom k obrestim posojila pa do 80 %. Pod naslovom takozvanega **regionalnega pospeševanja** daje zveza podpore za gospodarsko utrjevanje in preusmeritev kmetijskih obratov (Besitzfestigungs- und Umstellungsaktion). Opuščanje malih kmetij je na eni strani zaželeno, ker nudi možnost, da se razširijo močnejši kmetijski obrati z dokupom zemljišč, na drugi strani pa je škodljivo, ker pomeni zapuščanje kmetij, redčenje podeželja, kar povzroča ponekod že resno skrb, ker soseska medsebojna pomoč ni več mogoča. Poleg tega ravno v turistični deželi kot je Koroška zapuščene kmetije z nepokošenimi travniki niso privlačnost za tujce. V Nemčiji ponekod občine plačujejo

košnjo travnikov zapuščenih kmetij, da bi ohranili zunanji vtis negovane, za tujce mikavne pokrajine! Ohranitev neke minimalne gostote naseljenosti na podeželju in obdelovanje alpske kulturne pokrajine je torej v javnem interesu in zato deležna podpore iz javnih sredstev. Iz tega vidika so predvidene subvencije za gorske kmete, planinske posesti in skupnostti, za kmetije v neugodnih legah. Območja regionalnega pospeševanja določi ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo (Regionalförderungsgebiete) in podpira v teh območjih sledeče ukrepe: zboljšanje produktivnosti in prilagoditev trgu, gradnjo poslopij, mehanizacijo, modernizacijo gospodinjstva vključno ureditev tujskih sob, zboljšanje obdelave zemlje in živinoreje, gozdnogospodarske ukrepe. Subvencije iz sredstev za regionalno pospeševanje znašajo do 50 % stroškov, pri planinskih poteh do 70 %, v slučaju kombinacije subvencije s prispevki k obrestim posojil pa je mogoče računati s podporo do dveh tretjin stroškov, pri planinskih poteh pa do 80 %.

ZAKLJUČEK

Zgoraj nakazane spremembe v kmetijski strukturi, ki jih država usmerja in podpira z zakoni in subvencijami, se ne ustavljajo na jezikovni meji. Iz narodnostnega vidika pomenita temeljita preobrazba kmetijstva in vedno večja prepletenost s turizmom brez dvoma nevarnost, prav tako nevarno pa bi bilo, če se ne bi vključili v ta proces. To bi pomenilo, da bi gospodarsko zaostali in bi naše kmetije kupili tisti, ki so ujeli korak razvoja. Spremembe bodo na dvojezičnem ozemlju, kjer prevladuje mala in srednja posest, posebno občutljive. Vključiti se v nakazani razvoj pomeni spoznati njegovo smer in končno tudi zahtevati pravičen in primeren delež iz državnih sredstev za ohranitev in utrditev naših kmetij v spremenjenih strukturah.

Igralska družina SPD „Zarja“ v Železni Kapli je uprizorila igro Tripče De'Utočje

Cvetje in trnje v evropskem vrtu oddiha

Pokrajine območja Alpe-Adria imajo v evropskem turizmu precej podobne pogoje in šanse, imajo pa tudi precej enake probleme. Tu in tam je dobro razvit domači turizem, še bolj pa inozemski. Njegov devizni donos povsod krepi narodno gospodarstvo, ker bistveno prispeva k izravnavi plačilne bilance v mednarodni blagovni izmenjavi. Tako je eden pomembnih faktorjev narodnega gospodarstva.

Toda kakor navadno ni cvetja brez trnja, tako tudi v turističnem gospodarstvu ni dobrot brez bremen. Njegova bremena pa naraščajo skladno s tem, da se območje Alpe-Adria razvije v evropski vrt oddiha. To utegne biti v prihodnosti njegova velika sreča, če ne bomo — kot doslej — dokaj brezbrizno stali ob prometnih žilah, po katerih se „valijo“ iz leta v leto večje kolone čedalje bolj zahtevnih inozemskih, pa tudi domačih turistov.

●
Ta uvod sem napisal in za naslednja razglabljanja sem se odločil pod vtisom ankete o problematiki turističnega gospodarstva v Avstriji, ki jo še posebej pred očuje brošura „Turizem“, ki je izšla pri Avstrijski zvezni gospodarski zbornici. Da bo globina vtisov te brošure in komentarja na njo lažje razumljiva, naj omenim, da je Avstrija, ki šteje 7,3 milijona prebivalcev, že pred leti dosegla 60 milijonov turističnih nočitev in da bo že v kratkem dosegla več kot 80 milijonov letno. Z aktivnim saldonom turistične bilance je doslej skoraj vsako leto pokrila oz. izravnala pasivo svoje plačilne bilance v mednarodnem gospodarskem sodelovanju.

Toda resnejših analiz in razmišljanj o problematiki turističnega gospodarstva doslej skoraj ni bilo, čeprav jih je vredno zaradi tega, ker se turizem zadnja leta razvija v fenomen, ki korenini na velikanskih družbenih, gospodarskih in tehničnih spremembah našega časa in ker istočasno vpliva na ves ta razvoj.

Šele zadnje leto so se merodajni pričeli v problematiko turističnega gospodarstva resneje poglobljati. Brošura „Turizem“ dokaj prostodušno razkriva sončne in senčne strani turističnega gospodarstva in kaže, da je v evropskem vrtu oddiha najmanj toliko trnja kot pa cvetja. Za turistično gospodarstvo enako kot za turista. Predsednik sekcije za turizem pri zvezni gospodarski zbornici na Dunaju, Heinz Liefzbauer, kot avtor omenjene brošure že kar v njenem uvodu zavrača miselnost, da je v turističnem gospodarstvu spričo naraščanja nočitev in dotoka turističnih deviz že vse v redu. Ta razvoj, trdi Liefzbauer, „ne sme zavesti v to, da bi se spočili na doseženih lovorikah. Kar je namreč danes še moderno, lahko že jutri ne vleče več. Turistično gospodarstvo vsake dežele mora svojo dejavnost usmeriti na večjo, svet obsegajočo ponudbo, kajti le tisti, ki nastopa s časovno atraktivno in tudi vredno ponudbo ter se pri tem poslužuje časa primerne in moderne reklame, lahko prodaja svoje kraje oddiha. To velja zlasti za Avstrijo. Baš v periodi visoke konjunktore je zelo potrebno, da strukturne slabosti na tem področju, ki še

Prizori iz gostovanja Gradišćanskih Hrvatov v Krivi Vrbi in v Logi vasi

vedno obstojajo, vsaj omilimo, če že ne odpravimo. Le tako bomo ustvarili osnove za obvladanje prihodnosti turističnega gospodarstva."

Lieftjauer s tem v zvezi zavrača vsako mehkužnost in vsak oportunizem in se zavzema za nove ideje, za več energije in za boljše sodelovanje, pri čemer daje primat osebni iniciativi pred prekomernim dirigizmom turističnega gospodarstva. Nato pa nadaljuje: "Enako važna so velika finančna sredstva, sposobni in zavestni ljudje ter pripravljenost države, zveznih dežel in občin, da bomo gostu lahko nudili vse, kar bi rad in kar potrebuje. Te probleme mora vsaka turistična dežela po svoje rešiti."

V ospredju zanimanja zvezne gospodarske zbornice stojijo prizadevanja, da ohrani Avstriji dosedanje pozicijo v mednarodnem turizmu. Pri tem pri tej zbornici poudarjajo, da v turističnem gospodarstvu razlike med domačim in inozemskim turizmom sploh ne obstojajo. Turizem ni stvar meja in raznih emocij, marveč zgolj vprašanje potrebnega večjega trga. Tak trg potrebuje s strani povpraševanja vsaka dežela, zlasti pa tista, ki je v svoji trgovinski bilanci pasivna.

Kakor vsaka turistična dežela ima tudi Avstrija v prizadevanju, da ohrani svoje ime v mednarodnem turizmu, velike težave. To pa so:

1. zadolženost turističnega gospodarstva,
2. njegova prekomerna obremenjenost z davki,
3. časovno neenakomerna izkoriščenost turističnih kapacitet,
4. naraščajoče pomanjkanje kvalificirane delovne sile,
5. nesorazmerje med proizvodno vrednostjo, ki odpade na zaposlenega v turističnem gospodarstvu v primerjavi z zaposlenim v industriji,
6. pomanjkanje hotelov za skupinski turizem,
7. pomanjkljiva skrb družbe za ohranitev kulturne podobe in čistoče turističnih centrov in krajev ob turističnih prometnih žilah,
8. naraščajoča preobremenjenost prometnih žil, zlasti pa cest.

Problemi na vsakem področju teh težav se zadnja leta naglo kopičijo, veliko nagleje od pripravljenosti in sedanjih možnosti za njihovo reševanje.

Turistično gospodarstvo je postalo kapitalno izredno intenzivna gospodarska dejavnost. Turist zahteva od gostinskega podjetja najmanj isti komfort kot ga ima doma. Slednji pa se je močno povečal in se večja naprej. Zato je turistično gospodarstvo od privatnega oddajalca sob do hotelirja in naprej preko krajevnega turističnega urada, regionalnih turističnih agencij do uprave cest, pa še naprej do poslednjega obrata takoimenovane službe turističnega servisa prisiljeno, da neprenehoma preureja, adaptira in modernizira, skratka investira in vlaga kapital, ki se v veliki meri slabo obrestuje in počasi amortizira.

Zato so marsikatera turistična podjetja zadolžena. V Avstriji so n. pr. imela turistična podjetja leta 1960 okoli 850 milijonov šilingov dolgov, do leta 1969 pa so slednji narasli na 6,7 milijarde šilingov. Ob takem naraščanju dolgov so se turistična podjetja odločila za zadržanje, ki je za to ali drugo podjetje razumljivo, ki pa je v bistvu v popolnem nasprotju s prizadevanji za zadostitev zahtev turistov našega časa. Lani namreč turistična podjetja niso izkoristila obsega pocenjenih kreditov, ki so jih s pomočjo države za modernizacijo njihovih podjetij nudile banke. Turistična podjetja so pričela omejevati svojo investicijsko dejavnost, ker se bojijo nadaljnje zadolžitve.

Na naraščanje zadolženosti v veliki meri vpliva prekomerna obremenitev gostinskih podjetij z davki. Ta je namreč v Avstriji večja kot pri najresnejšem kon-

kurentu v vrsti turističnih dežel Evrope. Po podatkih iz leta 1965 znašajo davčna bremena za gostinska podjetja z eno sezono v Avstriji 9,6 %, v Švici pa 3,1 %. Za podjetja v mestih in ona z dvojno sezono znašajo v Avstriji 10,4 %, v Švici pa 2,1 %. V povprečju so torej leta 1965 davčna bremena gostinskih podjetij znašala v Avstriji 10 odstotkov njihovega prometa, v Švici pa 2,5 odstotka. Medtem pa je Avstrija svoj davčni vijak še nategnila.

To obremenjenost gostinska podjetja tembolj občutijo, ker so njihove kapacitete tekom leta slabše izkoriščene kot v Švici. Avstrija je namreč dežela, kjer prevladuje poletni turizem. Na čas od 1. maja do 30. septembra odpade v povprečju 75 odstotkov turističnih nočitev (na Koroškem celo nad 90 odstotkov). S tem postane očitno, da se vloženi kapital obrestuje le 5 mesecev v letu, najmanj 7 mesecev pa zgublja na svoji vrednosti. Pa tudi v teh petih mesecih so kapacitete gostinskih podjetij in penzionov slabo izkoriščene. Uvodoma omenjena brošura navaja, da so bile lani, ki je bilo rekordno turistično leto, v Avstriji kapacitete gostinskih podjetij izkoriščene le s 30,2 odstotka, one zasebnih oddajalcev sob pa komaj s 18 odstotki. Celo v poletni sezoni je bila njihova izkoriščenost globoko pod mejo rentabilnosti, ki se giblje pri 60 odstotkih. Znašala je komaj 42 odstotkov.

●
Zadolženost avstrijskega turističnega gospodarstva pa v veliki meri korenini tudi v pomanjkanju turističnih in gostinskih delavcev. Ponudba tovrstne delovne sile se giblje pozimi pri 75.000 osebah, poleti pa pri 90.000. Turističnemu gospodarstvu primanjkuje s tem zasedba najmanj 10.000 delovnih mest. Med delavci najbolj primanjkuje kadrov z višjo strokovno izobrazbo in kadrov, ki so večji tujih jezikov. Vzrok za to pomanjkanje korenini zlasti v štirinajstih v šestih tednih glavne poletne sezone in v brezposelnosti v takojmenovanih prehodnih mesecih pomladi in jeseni. Vzrok pa je tudi v slabi povprečni proizvodni vrednosti turističnega gospodarstva. Ta je leta 1964 znašala 90.710 šilingov, medtem ko je imela industrija proizvodno vrednost 121.000 šilingov na osebo. To razmerje se ni bistveno spremenilo. Zato tudi ni čudno, če gredo višje kvalificirani kadri raje v industrijo kot pa v turistično gospodarstvo.

Ta problem je rešljiv le z izboljšanjem zaslužkov v turističnem gospodarstvu, kar pa zahteva vrsto ukrepov na preje omenjenih področjih in na področjih družbenega odnosa do nje.

Eden bistvenih ukrepov, ki bi težave turističnega gospodarstva lahko omilili, bi bilo mednarodno skrajšanje poletnih šolskih počitnic v prid podaljšanja novoletnih in semestralnih ter počitnic ob Veliki noči in ob mednarodnem prazniku dela pa tudi ob binokšnih praznikih. Enako kot to bi boljši izkoriščenosti turističnih kapacitet koristile regionalne razlike v pričetku glavnih šolskih počitnic.

S tem ne bi prišlo le do boljše izkoriščenosti turističnih kapacitet in personala, marveč tudi do očitne razbremenitve turističnih agencij ter železniškega in cestnega prometa.

Prav slednje pa je s pogledom v prihodnost problem, ki je veliko večji kot zaenkrat izgleda. Za njegovo lažjo oceno spet primer iz Avstrije, kjer podobno kot v Sloveniji in severni Italiji tečejo glavne žile turističnega prometa. Po poročilih na zadnjem simpoziju o cestah in cestnem prometu ima Avstrija šele 26 odstotkov (484 km) sklenjenih projektov avtocest zgrajenih in financiranih. Za izpolnitev tega uzakonjenega sklepa so potrebne investicije 70 milijard šilingov.

Toda to še ni vse, kajti z avtoceste krene motoriziran turist na državno cesto, s te na deželno cesto in velikokrat tudi na občinsko. Kakšne investicije so za adaptacijo omrežja teh cest potrebne, si lahko predstavljamo, če upoštevamo, da je v Avstriji sedaj šele 37 odstotkov omrežja državnih cest (3419 km) pripravljenih za sodobni promet. Za preostalih 63 odstotkov bi bilo potrebnih nadaljnjih 130 milijard šilingov. Pri tem pa še ni upoštevan denar, ki je potreben za adaptacijo deželnih in občinskih cest.

Kdaj bo v takih dimenzijah stroškov cestno omrežje zadostilo potrebam naraščajočega mednarodnega turizma? To je vprašanje, o katerem je vredno razmišljati. V Avstriji n. pr. bi bilo za to do leta 1980 potrebnih 110 milijard šilingov, zagotovljenih pa je kvečjemu 80 milijard.

Tako gledano rastejo problemi turizma marsikateremu družbenemu gospodarstvu čez glavo. Turistične devize postajajo vedno dražje. Ihta za njimi postavlja turistično in družbeno gospodarstvo pred potrebo izdelave dalekosežnega turističnega koncepta. V turističnem gospodarstvu se mora ta koncept zlasti nanašati v prvi vrsti na namestitvev in šolanje resničnih strokovnjakov, na prilagoditev turističnih podjetij na moderne družbene oblike, na zboljšanje instrumentarija turističnega gospodarstva ter na racionalizacijo njegove dejavnosti potom kooperacije na nacionalni in mednarodni ravni, skratka na koncept, kako odpraviti nastale strukturne hibe turističnega gospodarstva.

Kako potrebno je to, spoznamo iz tega, da se skupinski turizem, ko dnevno potujejo turisti iz dežele v deželo z vlaki, v čedalje večji meri pa z letali, močno razvija. S tem pride na mah v en kraj ali na nek zaokrožen teritorij po več sto turistov, ki ga čez določen čas spet tako mahoma zapustijo. Za njimi pride nov val, večinoma iz drugih krajev in drugih dežel, z drugimi navadami in drugimi željami.

Družbeno gospodarski koncept za turistično gospodarstvo mora prvenstveno rešiti vprašanja infrastrukture. V njen sklop pa ne sodi le adaptacija cestnega omrežja, železniških prog in postaj ter modernizacija kompozicij turističnih vlakov, marveč že danes gradnja novih ustreznih letališč, kajti leta 1980 bo v Evropi letno potovalo okoli 100 milijonov potnikov z letali. S tem lahko pride do nevzdržnega pojava, da bodo ti potniki za potovanje po cesti v razdalje po 100 km potrebovali dalj časa kot pa za potovanje z letali na razdaljah 2000 km. Enako kot teh problemov se bo moralo družbeno gospodarstvo odločneje lotiti reševanja vprašanj podobe človeškega okolja po turističnih centrih in ob prometnih žilah turizma. V ta sklop sodi ohranitev kulturne podobe pokrajine enako kot ukrepi za obvarovanje zraka in voda pred nadaljnjim onesnženjem in zastrupljanjem.

●
V povzetku na to analizo sodobne problematike turizma se zdi, da ga v resnici ne kaže „zganjati“ povsod in za vsako ceno. Kakor bi bilo kmetijstvo v Sahari in v območju Triglava ali Großglocknerja draga, nikoli plačana dejavnost, kakor na Krasu ne morejo rasti smreke tako kot po koroških gozdovih in kakor kovinske industrije ne moremo razvijati, če nimamo rudnikov in jeklarn, tako so tudi za razvoj turističnega gospodarstva v prihodnosti potrebni določeni osnovni predpogoji. Te je treba ustvariti tako na področju infrastrukture kot na področju „osebne note“, to je ustrežljivosti proti dostojnim cenam po turističnih podjetjih. Zahteve turistov prihodnjih desetletij bodo večje kot so bile in so. Kdor jih bo v stanju regionalno izpolniti, bo od turizma živel, kdor pa jih že danes težko izpolnjuje, jih bo v prihodnje še manj.

Socialno zavarovanje kmetov

UVOD

Industrijsko razvite dežele prisojajo socialni politiki čedalje večjo pozornost. Nekatere izmed njih imajo že uvedeno splošno ljudsko socialno zavarovanje, ki vključuje vse sloje prebivalstva v obveznost, da so zavarovani za primer bolezni, za starost in za primer nezgod. Dobršen del potrebnih prispevkov za tako zavarovanje daje državna uprava in so ti sestavni del letnih državnih proračunov.

Med te dežele sodi tudi Avstrija. Njen sistem socialnega zavarovanja in skrbstva temelji na vrsti zakonov, med katerimi najbolj zanimajo Splošni zakon o socialnem zavarovanju (ASVG), Zakon o starostnem zavarovanju obrtnikov (GSPVG), Zakon o starostnem zavarovanju kmetov in Zakon o bolniškem zavarovanju kmetov. Končno sodi v ta sklop še zakon o dokladah za družine z otroki.

DELEŽ SOCIALNEGA ZAVAROVANJA NA NARODNEM PRODUKTU

Znatno del bruto narodnega produkta gre v prid socialnega zavarovanja. V ta namen določeni zneski se iz leta v leto večajo. Leta 1965 je n. pr. bruto narodni produkt dosegel vrednost 241,2 milijarde šilingov. Takrat so javne dajatve dosegle obseg 84,8 milijarde šilingov, prispevki v prid socialnega zavarovanja pa so predstavljali 19,8 milijarde šilingov ali 23,4 odstotka obsega javnih dajatev.

Tekom zadnjih petih let se je bruto narodni produkt povečal za 7,5 odstotka na 259 milijard šilingov leta 1970. V istem času se je vendar obseg javnih dajatev povečal za 62 odstotkov na 137,3 milijarde šilingov, obseg prispevkov za socialno zavarovanje pa se je povečal za 58,5 odstotka na 31,4 milijarde šilingov. Leta 1965 so prispevki za socialno zavarovanje predstavljali 8,2 odstotka bruto narodnega produkta, lani pa 12,1 odstotka.

Še očitnejši je naraščal znesek, ki je v državnem proračunu določen za socialno skrbstvo. Pri proračunu v višini 67,4 milijarde šilingov je s 16,3 milijarde šilingov leta 1965 predstavljal 24,1 odstotka državnega proračuna, 1970 pa je pri višini 101,3 milijarde šilingov s 25 milijardami šilingov predstavljal 24,6 odstotka.

SOCIALNO ZAVAROVANJE KMETOV

Iz teh primerjav sledi, da se delež prispevkov za socialno skrbstvo na avstrijskem narodnem produktu nagleje večja kot pa narodni produkt sam. Tudi država pospešuje socialno skrbstvo bolj kot pa nekatere druge dejavnosti. Na izdatnejšem socialnem skrbstvu participirajo tudi kmetije in njihove družine. Socialno zavarovanje kmetov se je začelo po drugi svetovni vojni. Pri tem je bilo zanimivo to, da so bili številni ukrepi na tem področju uveljavljeni proti volji tistih, ki so socialnega zavarovanja najbolj potrebni in ki imajo od njega največje koristi. To je bila starejša generacija kmetov.

V sklop socialnega skrbstva za kmete in njihove družine sodijo zavarovanje proti nezgodam pri delu, pokojninsko zavarovanje, bolniško zavarovanje in doklade za nedorasle otroke. Vsako zavarovanje ima sicer svoj upravni zavod, toda ti zavodi so medseboj tesno povezani, upravno podobno kot personalno. Ta povezava je dana v Zavodu socialnega zavarovanja v kmetijstvu.

ZAVAROVANJE PROTI NEZGODAM PRI DELU

To zavarovanje je bilo za kmete in njihove družine kot obvezno uveljavljeno leta 1947 skupno z nezgodnim zavarovanjem delojemalcev v kmetijstvu. Prvotno so sklad tega zavarovanja financirali kmetijski obrati na osnovi zneska za odmero

davkov. Ker se je medtem razmerje med tistimi, ki plačujejo prispevke v sklad in koristniki tega zavarovanja v škodo prvih poslabšalo, je leta 1969 država prisločila na pomoč. V korist tega zavarovanja je prispevala 52,2 milijona šilingov. Svoj prispevek je leta 1970 zvišala na 59,3 milijona šilingov, letos pa na 63,9 milijona šilingov.

Sklad tega zavarovanja plačuje zdravljenje po nezgodah pri kmetijskem delu, trajnim poškodovancem pa omogoča ustrezno nezgodno rento. Višina te se ravna po prikrajšanosti v sposobnosti za delo.

Finančni položaj sklada je čedalje bolj napet. Z mehanizacijo kmetijskega dela se večajo primeri nezgod pri delu. Z njimi se večajo tudi obveznosti sklada, število plačujočih pa stagnira, zadnja leta pa celo nazaduje. Tako bo tudi ustrezna pomoč državne uprave pri financiranju sklada nezgodnega zavarovanja v kmetijstvu v prihodnje še bolj potrebna.

STAROSTNO ZAVAROVANJE KMETOV

Zahteva po tem zavarovanju se je porodila kmalu po drugi svetovni vojni. Oficialno je bila postavljena leta 1953 skupno z zahtevo, da morajo biti že vpeljanih otroških doklad deležni tudi kmetje. Po štirih letih je avstrijski parlament leta 1957 sklenil zakon o obveznem starostnem zavarovanju kmetov, takoimenovani Zakon o kmetijski dodatni renti (LZRVG). Medtem je bil zakon štirinajstkrat noveliran in njegova določila izboljšana. V začetku je bila kmečka starostna renta skromna. Znašala je le 200 do 300 šilingov mesečno. Zato so jo imenovali „rento za tobak“. Postopoma je njen obseg naraščal. Dodatni starostni renti se je pridružila renta za primer onemoglosti in dodatna renta za družino umrlega upravičenca. Naposled je bilo v to zavarovanje vključeno še zdravljenje onemoglih v svrhu njihove rekreacije.

Sklad za starostno zavarovanje kmetov je svoje usluge lahko izboljševal, ker se je državna uprava obvezala, da mu bo letno prispevala isti znesek kot ga zavarovani skupno prispevajo. V prizadevanju za izboljšanje uslug sklada je bilo leta 1969 uzakonjeno stremenje, da se starostna renta kmetov po obsegu prilagodi obsegu starostne rente oz. pokojnine delojemalcev in obrtnikov. Zadevni zakon je stopil v veljavo 1. januarja 1971. Sedaj se kmečka pokojnina giblje med 351 in 4961 šilingov mesečno, odvisno od katastrske vrednosti kmetije in od zavarovalnih let koristnika. Med usluge sklada sodi tudi pokojnina onemoglih in pokojnina za svojce umrlega zavarovanca, v kolikor niso deležni druge pokojnine.

Starejši kmetje, ki so že pred 1. 1. 1971 prejemali dodatno starostno rento, niso deležni polne pokojnine, pač pa ustrezne izravnalne doklade. Njena višina je odvisna od višine dodatne rente, vendar mora znašati toliko, da skupna renta odgovarja minimalni mesečni pokojnini, ki znaša sedaj 1428 šilingov. Izravnalno doklado plačuje državna uprava.

Starostno obvezno zavarovana je vsaka oseba, ki na svoj račun vodi kmetijski obrat, v kolikor ni starostno zavarovana po splošnem zakonu o socialnem zavarovanju delojemalcev ali pa po zakonu o starostnem zavarovanju obrtnikov. Če otroci zavarovanega po 18. letu starosti delajo na kmetiji zavarovanega, so starostno obvezno zavarovani. Predpogoj za uživanje kmečke pokojnine sta dosega starosti 65 let in predaja kmetije nasledniku.

Sklad financirajo kmetje skupno z državno upravo, pri čemer se letni prispevek slednje ravna po znesku letnih prispevkov kmetov. Višina kmečkega prispevka se ravna po številu zavarovanih in po katastrski vrednosti kmetije.

Tudi ta sklad ima opravka z naraščajočimi finančnimi težavami. Število udeležencev pokojnine narašča, istočasno se je mesečna pokojnina zvišala, toda prispevki zavarovanih stagnirajo. Leta 1960 je na 100 zavarovanih odpadlo 31 udeležencev rente,

leta 1968 jih je bilo že 52. Leta 1960 je bilo za 104.268 rent porabljenih 312 milijonov šilingov, leta 1968 pa za 142.710 rent že 568 milijonov šilingov. V isti primerjavi je število zavarovanih nazadovalo od 333.869 na 275.147. Spričo tega bo v nadaljnjem razvoju strukturnih sprememb kmetijstva potrebno, da se bo prispevek državne blagajne v sklad pokojninskega zavarovanja kmetov še povečal.

BOLNIŠKO ZAVAROVANJE KMETOV

Ta vrst obveznega kmečkega zavarovanja je v Avstriji najmlajša. Uveljavljena je bila leta 1965. Po zakonu so bolniško obvezno zavarovani vsi samostojni kmetje, njihovi sodelujoči otroci in udeleženci kmečke pokojnine.

Tudi sklad tega zavarovanja financirajo zavarovani in državna uprava skupno. Prispevki zavarovanih kmetov se ravna po katastrski vrednosti kmetije, prispevki zavarovanih, ki uživajo kmečko dodatno rento, znašajo 3 odstotke rente, prispevki zavarovanih, ki uživajo kmečko pokojnino, pa 6 odstotkov pokojnine. Državna uprava je leta 1965 v sklad prispevala 30 milijonov šilingov. Leta 1966 in 1967 je krila celotni primanjkljaj, od leta 1968 naprej pa nudi skladu letno enak prispevek kot je znesek prispevkov zavarovanih.

Usluge, ki jih sklad zavarovanim nudi, so precej enake uslugam splošnega bolniškega zavarovanja. Težave, ki pri tem zavarovanju nastajajo, so posledica zadržanja zdravnikov, ki niso pripravljeni, da bi s skladom sklenili kolektivno pogodbo o tarifah zdravljenja.

Število pri kmečki bolniški blagajni zavarovanih spričo strukturnih sprememb v kmetijstvu pada. Leta 1966 je bilo 383 tisoč 252 zavarovanih, leta 1968 pa 376 tisoč 929. Obseg uslug, ki jih plačuje sklad tega zavarovanja, niha, v glavnem zaradi prej omenjenega zadržanja zdravnikov. Leta 1966 je dosegel vrednost 202,3 milijona šilingov, 1967 je narasel na 378,1

milijona šilingov, leta 1968 pa je nazadoval na 147,7 milijona šilingov. Ta razvoj je kontraren razvoju bolniškega zavarovanja delojemalcev v kmetijstvu, katerega sklad ima kolektivno tarifno pogodbo z zdravniki. V tem zavarovanju je bilo leta 1966 za 201.287 zavarovanih porabljenih 317,6 milijona šilingov, leta 1968 za pa 189.311 zavarovanih 348,1 milijona šilingov.

DOKLADE ZA OTROKE KMETOV

Kakor že omenjeno, je bila oficialna zahteva za razširitev otroških doklad za delojemalce na otroke kmetov in obrtnikov postavljena leta 1953. Do uzakonitve te zahteve je prišlo leta 1954. Vsi državljani so deležni doklade za nedorasle otroke oz. za otroke tako dolgo, dokler po končanem študiju ali učni dobi nima jo samostojnega poklica.

Financiranje sklada je posplošeno za vse poklice in gospodarske skupine. Delojemalci prispevajo v sklad 6 odstotkov mesečnega zaslužka, podjetniki 3 odstotke davka na dohodek, kmetje pa 125 odstotkov zneska za odmero davka. Doslej so bili prispevki kmetov znatno nižji od zneska doklad, ki so jih deležni. To je razumljivo, kajti kmečke družine so na otrokih navadno bogatejše od družin iz drugih poklicov.

POVZETEK

V Avstriji kmetje participirajo na sistemu obveznega socialnega zavarovanja in socialnega skrbstva. Njihovi prispevki v to zavarovanje sicer naraščajo, toda koristi, ki so jih z njimi deležni, prispevke prekašajo.

Med izdatki kmetijstva so leta 1946-47 prispevki za socialno zavarovanje znašali 77 milijonov šilingov ali dobre 3 odstotke skupnih izdatkov kmetijstva. Tekom 20 let so narasli na 152 milijonov šilingov leta 1967, znašali so vendar le pol odstotka skupnih izdatkov. Temu nasproti so zgolj usluge, ki sta jih kmetom leta 1967 nudila njihovo starostno in bolniško zavarovanje, dosegla vrednost 837 milijonov šilingov.

V prihodnje se bo moral družbeni prispevek povečati. Vsaj za nekaj let, dokler se v strukturnem procesu kmetijstva razmerje med plačujočimi in koristniki tega zavarovanja ne bo bolj ujemalo kot se ujema. Ker je struktura tega zavarovanja zelo komplicirana, njegovih problemov ni mogoče reševati drugače kot pa v sklopu celokupnega socialnega skrbstva republike. Le tako to zavarovanje lahko v veliki meri služi svoji osnovni nalogi: enakopravnosti kmečkega prebivalstva v industrijsko konzumni družbi in v prizadevanju za humanizacijo odnosov v tej družbi. (bl)

Mahedravi križ

Milka, Boris in Zdravko so zdaj obiskovali šolo v trgu. Enorazrednica v grapi je bila ukinjena, ker so učitelja vpoklicali k vojakom. Niso radi zahajali v novo šolo. Bali so se tamkajšnjih otrok. Znano jim je bilo, da jih bodo zmerjali: „Kmečki capini!”

Sicer niso šli vsi šolarji iz Sosednja v trg. Samo nekateri starši so uvideli, da je pač to potrebno. Tako tudi Zdravkova mati, ki je bila kmetica, vdova in Milkina mati ter Borisova, ki je imela moža pri topničarjih.

Zdaj, ko so ti trije zahajali v trg, so se šele bolj spoprijateljili. Prej, v domači šoli jih niso vezale ožje prijateljske vezi. Nihče ni bil zapleten v kake tožbe šolarjev zaradi ribarstva ali prepиров med šolsko potjo.

Zdaj pa so se kar na mah zavedali, da so Sosednjičani. Zdravko je hodil v šesti razred, onadva — bila sta brat in sestra — pa v četrtega. Ob vsakem odmoru so se stisnili v kak kot prostornega šolskega dvorišča in si izmenjavali to ali ono otroško novico. Vedno so ugotavljali, da jih otroci s trga nimajo radi.

Začelo se je norčevanje. Zaradi kake jezikovne napake pač, kajti vsi Sosednjičani niso znali dobro nemško.

Kako so jih zbadali, ja! Med njimi najraje še taki, ki so sami drobili dokaj pokvarjeno nemščino! Zdravko, Milka in Boris pa so vselej hodili lepo skupaj domov, pa tudi v šolo. Dokler je dopuščalo vreme, so se vozili s kolesi gor in dol. Za zimo pa je bilo predvideno, da bodo ostajali pri znancih v trgu.

„Hugo mi je danes rekel, da smo čuši! — Kaj pa je to, Zdravko?” je vprašala Milka. Zdravko jo je pogledal z živimi očmi.

„Zatožila bi ga učiteljici. Ali pa bi ti, Boris...” se je Milka zazrla v Borisa.

„Revka, ali ne veš, zakaj nam pravijo čuši? Vprašaj mamo! To je grda žalitev,” se je začudil Boris, ker Milka žaljivke ni razumela. Zdravko pa je rekel: „Le čakaj, ga bom že dobil v pest. Potlej ga bom pa tako kakor včeraj Tesarjevega, ko mi je rekel: ‚Bauerntocker!’”

Ko so pri grajskem mostu zavili na levo od velike ceste, so postajali zmeraj bolj zgovorni. Počutili so se kar domače, krepko so pritisnili na pedale bicikla, četudi je že želodček bil prazen. Tako je šlo do Plavža. Od tam pa so počasi hodili peš vsak ob svojem vozilu in se pomenkovali.

„Danes me je Gitta napadla, ker sem z bratom govorila slovensko. Pa me je Herta, pomisli ta, ki je carinarjeva hči in pravzaprav iz Nürnberga, branila!” je potožila Milka.

Obstali so sredi klanca.

„Kaj pa je rekla Herta?” Zdravko ni verjel.

„Tako je rekla: To je grdo! Kaj jo boš zaničevala, ko tebi pri spisu vselej pomaga! Poglej, Milka ima vselej boljši red kot ti!”

Pevski zbor SPD „Danica“ v št. Vidu v Podjuni

Tako je potekala jesen. Kadar je bil v četrtem razredu pouk prej končan kot v šestem, sta Boris in Milka vedno počakala na Zdravka. Dasi je bilo vsako popoldne krajše, so si med potjo še vselej poiskali kako prijetno šolarsko zabavo. Vreme je bilo suho in sončno. Vsa grapa je od dne do dne lepše žehtela v jesenski barvitosti. Otroci so bili veseli. Vriskali so in uživali čar nemotenega življenja!

S prihodnjo vigredjo pa se je vse spremenilo. Pridružil se je Vozarjev Heribert, sin iz edine hiše v Sosedju, ki je marca 1938 izobesila zastavo s kljukastim križem. Otrok, s katerim so tu in tam doma starejši bratje in sestre, kakor tudi starši, klepetali že največ nemško. Lepe vzajemnosti je bilo konec.

„Tu tajč reden!“ je kar na vsem lepem zabrusil Heribert Zdravku v obraz, ko ga je ta sredi trga nagovoril po domače.

Zdravko je utihnil kakor bi ga potopil v kalno vodo. Odslej se je Heriberta izogibal.

Podobno se je zgodilo tudi z Milko in Borisom.

Potem je prišel tisti aprilski dan 1942. Ko so otroci iz Sosednja prišli v trg, so začudeno gledali velike omnibuse — in vse polno policije. Tržani so zbegani tiščali po hišah. Nekaterim se je videlo na obrazih uživaško zadovoljstvo. Drugi pa so trmasto stali in namenoma glasno govorili — glasno slovensko, kakor da bi hoteli reči: No, zgrabite še mene, tu sem!

Čudna vznemirjenost je napolnjevala tudi otroke v šestem razredu. Otroci so se lotili Zdravka. Očitati so mu, da se nalašč dela nevednega.

„Kaj bi ti ne vedel?! — Saj bi vse Sosednjičane morali izseliti, vse te preklete...“ V tem hipu je vstopil nadučitelj.

Vseh petdeset učencev je stalo strumno. Nadučitelju so se veličastno svetile oči za lepimi očali. Danes še prav posebno zmagoslavno.

„Heil Hitler!“

Zdravko je čutil, da ga bolijo noge in da mu gre na jok. V razredu so sedeli voditelji hitlerjeve mladine, večinoma otroci nacističnih veljakov. Pa so ti začeli o tem, kar je napeto tičalo v zraku. Nadučitelj je z velikim zadovoljstvom povedal: „Državi nevarni elementi bodo izseljeni v osrčje velike Nemčije.“

„Tam se bodo laže naučili nemško!“ se je vmešal mladinski vodja Richard.

Nadučitelj se je spet z vidnim zadovoljstvom nasmehnil.

Zdravku pa se je učiteljev smehlaj zdel kot pošastna krinka, izza katere votlo srepi smrt.

Vsa ura je minevala o govoričenju o današnjem dogodku. Končno je rekel nadučitelj: „Povejte doma, da je s tem akcija izselitve končana. Nihče več ne bo izseljen. Ljudje naj spet pridno delajo.“

Gledal je predvsem otroke, ki so prihajali iz bližnjega okolja v trg. To so bili kajpak kmečki otroci in seveda iz slovenskih družin. Tudi Zdravka je ošvrknil s pogledom, kakor da bi rad dal vedeti, da je on nadučitelj človek, ki ima v svojih rokah usodo vseh občanov; bil je namreč „orcgruppenlajter“.

Ko je Zdravko zapuščal šolsko poslopje, si je želel samo to, da bi mu ne bilo treba več priti semkaj v trg.

Vsi zbegani so bili, ko so odhajali z Borisom in Milko. Molčali so, dokler so bili v trgu. Da bi se pogovarjali nemško, jim ni hodilo niti v misel.

Ko so bili mimo grajskega mostu, je začela Milka na glas jokati:

„Zdaj bodo seveda gnali vse nas, tudi našo mamo!“

Heribert jih je dohitel.

Onemeli so in se preplašeno spogledali.

Čez nekaj časa je rekel Heribert: „Jutri imamo službo. — Ali vi še niste pristopili?“

„Kako službo?“ je trdo poprijel Boris za besedo.

„Kako službo? Pa še bara! — Na to je pravi nemški šolar! Hajot-službo imamo.“

„Jaz nisem nemški šolar!“ je vdaril Zdravko.

„Jaz tudi ne!“

„Jaz tudi ne!“

„Potlej bodo morali tudi vas preseliti gor v Nemčijo, da boste postali vredni nemškega kruha!“ je vzkipevajoče vrgel Heribert iz sebe.

One tri pa je pretreslo v dno duše.

Sedli so in molk se jim je zagozdil v grlo.

Heribert je odšel sam naprej, oni pa so se še le počasi napotili proti domači vési. Bilo jim je, kakor da bi imeli kamen v srcu! Doma so povedali, kaj so danes doživeli. Preplah, ki je bil že tako ali tako v Sosedju, se je pri materah teh otrok spreminjal v obup, a ta v čudno otopelo vdanost. Dajali so otrokom najboljšo malico s sabo.

„Naj pojemo še, kar imamo!“ so rekle. Oblačile so jih v boljše obleke.

„Naj raztrgamo, kar imamo še svojega!“ so jadikovale. Puščale so delo vnemar.

„Kaj bi se človek pehal! Ko moraš vsako uro čakati, da pridejo in te napodijo bogvedi kam, doma pa moraš pustiti vse!“

In takih mater je bilo v tistih pomladnih dneh 1942 pri nas na Koroškem mnogo. Objokane so gledale svoje imetje in se tresle pred neznanim jutrišnjim dnem. Kot vse so blodile misli nesrečnih ljudi! Nikjer ni bilo nobenega upanja, nobene tolažbe! In vendar je v tistih črnih dneh prihajalo plaho skoz noči nekaj novega, velikega, česar ni nihče pričakoval. Šepetaje je šlo od ust do ust. Oči so nenehno uhajale tja gor v domače gozdove. Tam dol po trgu pa so lovili bedake in siromake.

„Tisočletni rajh potrebuje vojščake in zdrave delavce!“

Kakšni čudni usodi so odhajali prebivalci norišnic in sirotišnic naproti. S Sosedja so zabasali Gojzarco.

Boris, Milka in Zdravko so jo srečali tik pred orožniško postajo, kamor jo je bil prignat orožnik. Tulila je kakor ranjena neznana divjad. Tržani so buljili vanjo. V njihovih očeh ni bilo sočutja. Smrkavci v rjavih srajcah in črnih kratkih žametnih hlačkah so marširali mimo in kričali:

„Hängt die Juden, stellt die Pfaffen an die Wand!“

Milka, Zdravko in Boris pa so stali. Niso mogli naprej.

Smilila se jim je revka.

Spoznala je Milko in ji pomahala.

Dekletce se ji je neustrašeno približala.

Med jokom in obupnim sopihom je glasno prosila za robček.

Milka ga je imela pri sebi — čisto belega kot nedolžnost one revice.

Dala ga ji je.

Zdravko je zletel in kupil za svoje odrezke živilske nakaznice nekaj klobase in kruha. Boris pa je od nekod dobil nekaj lecata.

Nesla sta Gojzarci, ki je morala čakati na veži v pritličju.

Brez besed sta dala.

Ker so se zamudili še z nekaterimi opravki za svoje domače, so se otroci pozno vračali v grapo.

Pred Gubčevim mostom sta jih srečala dva šolarja s trga. Bila sta po mleko. Hugo je bil zraven.

„Na kmečka tesla!“ sta izzivaje pozdravila.

Tedaj sta nastopila Boris in Zdravko. Vzela sta izzivalcema kanglico mleka, jo dala Milki v roko, potem pa sta se lotila vsak svojega. To je padalo. V začetku sta Tržana še zmerjala in grozila z bogvedi čim, polagoma pa sta začela tuliti.

„Ali ni tulila podobno Gojzarca?“ se je Borisu tuljenje zdelo podobno Gojzarcinemu, ko so jo topli. Pa ga je posmuknila sveta jeza in je mlatil, kakor da mlati tiste, ki preganjajo nedolžne ljudi in ki so topli tudi ubogo Gojzarco.

Zdravko je klečal Hugu na prsih in vpil: „Boš ti še kdaj komu rekel ‚čuš‘? A boš? Boš?“ je obdeloval zoprneža, da se je zdaj drl kot najbolj zavržena pokveka.

„Jenjajta zdaj!“ ju je svarila Milka.

Postavila sta vsak svojega nasprotnika na noge — in ga držala za srajco na prsih.

„Ali si jih dosti skupil od kmečkega capina?“ je tresel Boris Norberta. „Bo še enkrat prišlo iz tvojih umazanih ust beseda ‚čuš‘ ali ‚vindišar‘?“ je kričal Zdravko nad Hugom.

Tako je tekel oni nesrečni in žalostni čas. Minevali so dnevi, tedni, dokler ni prišlo do tistega srečanja s Heribertom, z vsemi hudimi posledicami, ki jih je to srečanje porodilo.

Tik pred zaključkom šolskega leta je bilo.

Boris, Milka in Zdravko so stali na Žagovnikovemrodu, kjer so se ponavadi razhajali. Heribert tisti dan ni imel pouka. Pri sebi je imel dva tovariša s trga na obisku. Govorili so samo nemško.

Danes pa so bili na paši. Krave so seveda hodile po vseh pašnikih vzdolž ceste, kajti les ni bilo, Heribert in tovariša pa so se igrali vojno. Da bi prišlo do zaželjene vojne, so rabili Nemcev in sovražnikov. Vsi pa so hoteli biti le Nemci, kajti ti povsod zmagujejo. Nasprotnik pa ni nihče maral biti.

V tistih dneh pa se je od nekod vzela neka tuja popotna ženska, s krasnimi črnimi lasmi, katere je v debelih kitah imela ovite krog glave, da je izgledalo, kakor bi nosila lepo kučmo. S sabo je imela hčerko. Hčerki je bilo morda tri leta. Bila pa je izredno ljubka in črnolasa kakor mati. Pravi čudes črnih barv ji je bleščal iz oči, las in celo obleke. Z materjo sta vandrili od hiše do hiše. Samo prenočišča sta iskali pod streho, drugače pa sta se zadrževali v bližini poslopij na prostem. Čeprav sta bili pravi čudež lepote, je bilo videti kakor da jih mrzi vsak človek. Bili sta ciganki — tako so ju zvali domačini, čeprav v resnici morda niti nista bili. Ta dan sta bili pri Skotlju ob Žagovnikovemrodu. Sedeli sta na griču poleg razpadajočega uljnjaka.

Milka, Boris in Zdravko so ju ugledali čisto od blizu. Sedli so in ju opazovali, pa ugibali od kod da je in kaj misli. Gledali so ju pa z začudenjem. Imelo jih je, da bi ciganki in njeni hčerki storili kaj dobrega.

Tedajci so se za Skotljevim hlevom pokazali Heribert in tovariša.

„Glej to ciganko bomo napadli, to je naš pravi sovražnik, marš, marš!“ je zavikal Heribert.

Eden od tovarišev ga je zadržal: „Pazi, prej je treba narediti napadalni načrt, kakor naš firer!“

Potem so pripravili kamenja, pregledali frače — in pregledali municijo za puško na zračni pritisk.

„Najbrž je to kaka špijonka, kaj pa bo drugega!“ je s potišenim glasom ugotovil Heribert.

„Ali pa je kak drug sovražnik države, ki se je nalašč spreoblekel v take ciganske cunje!“ je osumljal drugi.

Potem se je dvignil Heribert in začel napad. Nos je visoko zavihal. Milka, ki je to videla z onstran ceste, je vrgla desnico na srčno stran. Zdravko je vroče pogoltnil, Boris pa je pritisnil ustnji drugo ob drugo, da ga je zbolelo v licih.

„Pokažimo, da smo Nemci in da ne trpimo ciganov med nami!“ je zakričal Heribert.

Prvi kamen je zletel skozi zrak in vsekali na gnilo streho čebelnjaka.

Ciganka se je ozrla počasi, kot bi jo kdo motil v molitvi.

Priletel je drugi kamen ... in obležal pred nogami otroka.

Mati je črnolasko stisnila na prsi.

Zdaj pa je sulo in frčalo.

Eden je metel kamenje, drugi sekal s fračami ... Heribert pa je segel po puško ...

Milka je zavpila, kakor bi se ji bližal strašanski plaz.

Ciganka je začela mrzlično iskati po svojih culah, kamni so ji padali v hrbet in na glavo, z životom je krila svojega otroka ... Kot bi ustrelil je švignila z desnico v zrak ... držala je mahedrav križ, bogec je visel pošev ... in je začela na vse grlo kričati, grozno kričati!

Borisa, Milko in Zdravka je sunilo pokonci. Stisnili so se skupaj. Zenice so bile razmaknjene od smrtne groze.

Tedaj je stisnil Heribert — dekletcu se je strto zrklo polilo po licu, kamen jo je vsekali trdo na drobno glavico. „Majka! Majka!“ je klicalo.

Tisto noč je izginila tuja brez sledu ...

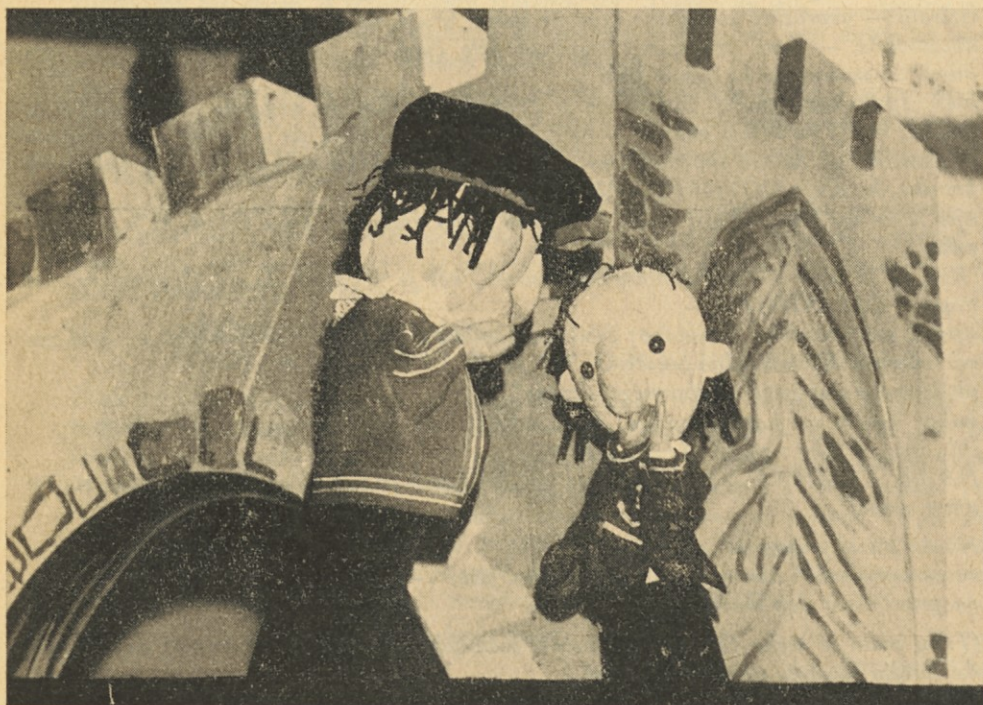
Mnogo let po končani vojni je prišel Heribert na žalosten način ob življenje.

Videl sem njegov grob.

In mahedravi križ ob njem ...

Člani lutkovnega odra SPZ

Prizor iz „Hudobnega grajščaka“ lutkovnega odra SPZ

PRIJATELJEM S KOROŠKE

*Samo v duši prijatelja
je tvoja podoba
Drugače si tujec sebi in drugim —
in vse, kar lahko storiš
je to, da si najdeš PRIMERNO MESTO
in sprejmeš „KOLEKTIVNO TELOVADBO“*

*Hvala Vam, prijatelji
za en sam sončen dan — z magičnimi očmi jezer —
na pravljicnih tleh Koroške!
Hvala Vam, ker ste nas priklicali iz naših „zalizanih brlogov“, v katerih vsak kotimo:*

ZAVIST, HINAVŠČINO IN LAŽ:

*kjer iz dneva v dan preštevamo „ljube predmete“
svojega visokega standarda in nevoščljivo kukamo k sosedu — kjer barbarsko moto-
rizirani — nevrotični stegujemo vratove kakor žirafe, da bi nas opazili z novo znamko
avtomobila — kjer prebujamo svoje otopele čute ob kioskih fotografiranih „seks
bomb“, namesto da bi ljubili žene —
kjer „spoštovane gospe“ vzdihujejo v praznih posteljah in vzgajajo svoje edinčke v
lutkice, moške pa delajo nadure — kjer, kadar smo prisiljeni, da se srečamo, pleteničimo
o vsem, ker se na vse spoznamo —, najbolj pa na politko — kjer goreče preklinjamo
pesnike, ki iščejo GOVORICO PREDMETOV —
kjer je za vse kriva oblast (tudi, če imamo slabo prebavo), prva oblast, ki je resnično
naša,
(Bog pa je tako in tako deklarativno mrtev, ker je nevarno, da na Slovenskem spet
postane OBLASTNIK!) —
kjer so nas (pesniško povedano) predmeti speljali v SAMOPOUŽIVANJE in se blazni
od računov in materialne lakote
obžiramo do svojega „duhovnega skeleta“
kakor kokoši, za katere pravijo, da bi sebe požrle, če bi vedele, da so iz mesa —
itd., itd., in tako naprej: MAR JE RES,
DA SE ZA ŽIVLJENJE PLAČUJE Z ŽIVLJENJEM?! (Zakaj malomeščanstvo je
umor duha!)*

*Hvala Vam, prijatelji
za en sam sončen dan — z magičnimi očmi jezer —
na pravljicnih tleh Koroške!*

*(Tako malo je treba človeku, da začuti sočloveka, pa vendar tolikokrat dopuščamo,
da rastejo kitajski zidovi med nami.)*

V prijetni kmečki sobi, s predmeti, ki so človeku tako zvesto vdani (kdo bi vedel že koliko let), se ti ob stisku roke in ob toplem pogledu odpre srce, da spregovoriš s toplo slovensko besedo, ki ti požene sokove življenja prav iz korenin. In takrat, ko se zaveš, kdo si, te obžari tista božanska ljubezen do vseh ljudi na tem svetu, vzljubiš vse, kar se živega vrti s to zemeljsko kroglo. Iz resničnega Slovence prerasteš v Zemljana.

Potem se zazreš v žalostne oči koroškega pisatelja. V sveti jezi genialno povezuje kretnje z besedami, ko pripoveduje o krivicah, o nespoštovanju pravic, ki jim kot Slovencem pripadajo, o šovinističnih izgredih itd. Ampak on piše — ustvarja z nezlomljivo voljo in z veliko ljubeznijo do svojega ljudstva in lepe slovenske besede, četudi je tolikokrat ponižan, žalosten in celo obupan.

Opazuješ pesnika, kako z nežno, skoraj žensko roko odvija velike plakate, ki jih je prinesel iz tiskarne. Po vseh koroških vaseh jih bo nalepil, da bodo ljudje prišli poslušat svojo pesem, da bodo lahko razmišljali v svoji govorici. (Ne moreš verjeti, s kakšno ljubeznijo pripoveduje o svojem delu.)

Nato gledaš v mladega učitelja z očali. Presenečata te njegov pogled in nasmeh. Moč in drznost ima v očeh in neko dovršeno porogljivost čutiš v njegovem nasmehu. Nobenih besed več ne potrebuješ, da dojameš, kako težko je tam biti Slovenec in kako samo najmočnejši ne klonejo.

ZIDОВI, ZIDОВI, ZIDОВI ...

ZIDОВI MED LJUDMI, MED NARODI — MED SVETОВI?

Toda po vsem tem začuda nisi žalosten. Nasprotno, počutiš se močnejšega kot kdajkoli. Ko ti prijatelji še zadnjikrat srčno stisnejo roko, se zaveš, da je ni sile, ki bi izruvala te viharlike s tal, kjer so pognali korenine. Peli bodo svojo pesem, govorili in pisali bodo svojo besedo in morda jim bo nekega dne uspelo (s tem velikim ponosom, srčnostjo in inteligentnostjo) podreti zidove med dvema narodoma. Če jim bomo pri tem pomagali, bomo tudi sami bogatejši, bližji drug drugemu in veliko, veliko srečnejši, zakaj na tem kaotičnem svetu je samo nekaj gotovo: Na njem bodo ostali živi samo tisti narodi, ki se bodo zavedali: KDO IN KAJ SO!

Tako pa nas je lahko samo hudo, hudo sram!

Benjamin Gracer

K A Z A L O

stran

Koledarski del

1—29

Andrej Kokot: Le kaj naj storim	30
✓ Janko Ogris: V tujini	32
✓ Začel se je upor proti fizičnemu iztrebljenju koroških Slovencev	33
✓ Mira Wutti: Aretacije v aprilu 1941	35
✓ Janko Ogris: Slovo od doma	37
✓ Iz dnevnika izseljenca	39
✓ Vinko Gröblacher: Nekaj utrinkov iz življenja na Hesselbergu	41
✓ Elizabeta Morak: Pregnanci smo romali skozi razna taborišča	42
✓ Tri pisma izseljenca	44
✓ Lambert Pisjak: Težko slovo v logorju	46
✓ Dr. Julij Felaher: Še koncem leta 1944 so selili	49
✓ Vrnitev	51
✓ Elizabeta Morak: Novo razočaranje	53
✓ Prvi partizani	55
✓ Kranjčev bataljon na Koroškem	56
✓ Mitja Ribičič: V dolini je zvonilo tako domače, slovensko	60
✓ Ivan Županc - Johan (-er)	62
J. F. Perkonig: Koroški Slovenec	65
Izidor Predan: Beneška Slovenija	77
Augustin Malle: Lužiški Srbi — narodnostna skupina v Nemški demokratični republiki	86
Tone Zorn: Iz problematike kulturne avtonomije za slovensko skupnost na Koroškem v letih po plebiscitu	97
Weiss, Kokot, Singer: Kulturno poročilo in osnove za kulturni koncept	101
Andrej Kokot: Most	105
Franjo Ogris: Ob centralni knjižnici tudi potujoča knjižnica	106
Janez Švajncar: Sodelovanje med književniki	108
Valentin Polanšek: Moderna beračija	112
Slovenska gimnazija v Celovcu pred deseto maturo	113
Jakob Sket — Jaka Špicar — Miklova Zala	116
Dr. France Czigan	118
✓ Janko Černut: V posmrtno počastitev župnika dr. Josipa Ogrisa	119
Dr. Pavel Apovnik: Vpliv države na spremembe v sodobnem kmetijstvu	123
Blaž Singer: Cvetje in trnje v evropskem vrtu oddiha	127
Socialno zavarovanje kmetov (bl)	132
Valentin Polanšek: Mahedravi križ	136
Benjamin Gracer: Prijateljem s Koroške	142

Študijska knjižnica

DZ 05

KOROŠKI

1972

059(436.5=163.6)

1057853

KOROŠKA OSREDNJA KNJIZNICA
RUVN

COBISS